

Korrupsjonsrisiko og antikorrupsjon

*Analyse av profesjonelle aktørers oppfatning
av korrupsjon i norsk virksomhet*

Camilla Jyotika Bjørtomt

Masteroppgave i kriminologi
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Juridisk fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

31. august 2020

Korrupsjonsrisiko og antikorrupsjon

Analyse av profesjonelle aktørers oppfatning av korrupsjon i norsk virksomhet

© Camilla Jyotika Bjørtomt

2020

Korrupsjonsrisiko og antikorrupsjon: Analyse av profesjonelle aktørers oppfatning av korrupsjon i norsk virksomhet

Camilla Jyotika Bjørtomt

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Tittel: Korrupsjonsrisiko og antikorrupsjon: Analyse av profesjonelle aktørers oppfatning av korrupsjon i norsk virksomhet

Skrevet av: Camilla Jyotika Bjørtomt

Veileder: Helene O. I. Gundhus

Levert ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi, høsten 2020

Norge har lenge vært ansett for å være et av de landene i verden med minst korrupsjon. Siden begrepet «korrupsjon» kom inn i straffeloven i 2003 har vi likevel sett at antallet omfattende og alvorlige korrupsjonssaker har økt, kanskje særlig de senere årene. Samtidig skal det nevnes at korrupsjon er en type kriminalitet som foregår i det skjulte. Dette kan igjen vitne om store mørketall og mer utbredelse enn det som er registrert. **Formålet** med denne avhandlingen er å undersøke hvordan ulike aktører forstår mekanismer og prosesser som kan bidra til å fremme og hemme utbredelsen av korrupsjon i norsk virksomhet. Dette vil gjøres ved å studere aktørenes risikoppfatning av korrupsjon, samt ulike forebyggingsmetoder (antikorrupsjon). For å oppnå dette har **fremgangsmåten** for denne studien bestått av individuelle intervjuer med 9 informanter som innehar stillinger tilknyttet antikorrupsjon, i tillegg til en analyse av «Korrupsjonsdommer i Norge 2003-2018» (TIN, 2019). Metoden har altså vært en kombinasjon av kvalitativ intervjuanalyse og tekstanalyse for å besvare forskningsspørsmål og problemstilling. Avhandlingens funn presenteres hovedsakelig i lys av et **teoretisk rammeverk** som kan knyttes til teorier i kriminologien.

I første **analysekapittel** undersøkes aktørenes risikobilde av dagens korrupsjon i norsk virksomhet. Aktørene trekker frem flere gråsoner tilknyttet risiko for korrupsjon, både innenfor visse sektorer, bransjer og situasjonelle risikoer knyttet til for eksempel ledelse, manglende åpenhet og ubalanse i forholdet mellom tillit og kontroll. I tillegg kommer ulike risikoer for norske virksomheter som opererer utenfor

Norges grenser. Enkelte av disse skiller seg fra risikoer vi har innenlands. For eksempel kan korrupsjon være en hverdagslig del av kulturen i enkelte land. I andre analysekapittel presenteres og drøftes ulike risikoreducerende forebyggende tiltak mot korrupsjon ut fra empirien. Forebygging foregår både gjennom lovgivning, politivirksomhet og av virksomheter selv. Informantene fremsetter flere tiltak med stor bredde; fra fullstendige kontrolltiltak slik som fullmaktbegrensninger, til holdningsskapende tiltak i form av etiske retningslinjer som skal lære opp ansatte til lovlidighet. Disse, og alle de andre tiltakene belyses i den drøftende analysen. I etterkant diskuteres enkelte av temaene i et eget **diskusjonskapittel**, for å belyse funn i en bredere kontekst. I hvilken grad kan innsatsen mot korrupsjon forbedres? Er korrupsjonsbekjempelse et felt i endring? Hvordan ser informantene på korrupsjon i et fremtidsrettet perspektiv?

Nøkkelord: korrupsjon; økonomisk kriminalitet; norske virksomheter; risiko; forebygging; samarbeid; ansvarliggjøring; kontroll.

Forord til revidert utgave

Dette er en revidert utgave av masteravhandlingen. Følgende endringer er gjort:

- Rettet opp i tittel side III, IV og V slik at disse er identiske med forsides-tittel
- Lagt til riktig årstall i en referanse i innledningen
- Lagt til/fjernet anførselstegn s. 3 og 9

Forord

Denne masteravhandlingen markerer at et langt kapittel er over som student ved institutt for kriminologi og rettssosiologi på Universitet i Oslo.

Arbeidet med denne masteren har vært interessant og til tider svært krevende, ettersom jeg valgte å ta for meg et tema vi ikke har hatt så mye om i undervisningen. Det gjorde denne prosessen desto mer spennende, og jeg har tilegnet meg masse ny kunnskap. Hvem skulle trodd at jeg skulle bruke to år av livet mitt på å fordype meg i temaet korrupsjon etter å ha besøkt «Corruption Research Center» på studietur i Budapest i januar 2019!

Det er flere som fortjener en takk før det settes et punktum for dette arbeidet. Først og fremst må jeg få takke alle informantene mine. Tusen takk for at dere tok dere tid, delte deres erfaringer, meninger og innspill. Uten dere hadde ikke denne avhandlingen blitt til!

Tusen takk til verdens beste veileder Helene O. I. Gundhus. Din positivitet, kløkt, tilgjengelighet og utallige tilbakemeldinger på utkast etter utkast har bidratt til å gjøre denne avhandlingen til det den er, noe jeg selvsagt er svært takknemlig for.

Jeg vil også rette en stor takk til andre som har hjulpet meg på veien. Det være seg andre professorer på instituttet som har tatt seg tid til en prat, og gode medstudenter som har bidratt til å gjøre studiehverdagen lysere, da det å jobbe med å skrive en tekst kan være en litt ensom oppgave. En ekstra oppmerksomhet går til Emilie, Mette og Synne.

Videre vil jeg takke familie og venner for oppmuntring og støtte.

En aller siste takk går til min kjære mamma. Tusen takk for at du er du, for at du er så forståelsesfull og at du alltid heier på meg.

Camilla Jyotika Bjørtomt

Oslo, august 2020

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Problemstilling og forskningsspørsmål	3
1.2	Avhandlingens videre gang	4
2	Tidligere forskning	5
2.1	Internasjonal forskning på økonomisk kriminalitet	5
2.2	Nasjonal forskning på økonomisk kriminalitet	8
2.3	Forskning på regulering og forebygging av korrupsjon.....	10
2.4	Politiet og forebygging	11
3	Teori	13
3.1	Risiko	13
3.1.1	Sosialkonstruktivistisk risiko	14
3.1.2	De nye risikoperspektivene	16
3.2	Miljøkriminologi	17
3.2.1	Rasjonelle valg-teorien og rutineaktivitetsperspektivet	17
3.2.2	Situasjonell kriminalitetsforebygging: Clarke (1980) og Wikström (2014)	19
3.3	Bekvemmelige løsninger	21
3.3.1	Læringsteori	21
3.3.2	Belastningsteori	22
3.4	Teorier om bekjempelse og regulering	23
3.4.1	Straffeteorier (hard law)	23
3.4.2	Reguleringsteori (soft law).....	25
3.5	Oppsummering av teori	25
4	Metode.....	27
4.1	Kunnskapsteoretisk posisjon og kvalitativ metode	27
4.1.1	Individuelle intervjuer og tekstanalyse	28

4.2	Utvalg og rekruttering	29
4.2.1	Informanter	30
4.2.2	Dokumenter	32
4.3	Gjennomføring av intervjustudien	33
4.3.1	Tidlig fase: Søknadsprosessen i NSD og POD	33
4.3.2	Intervjuguide	34
4.3.3	Gjennomføringen av intervjuene.....	36
4.4	Databehandling.....	39
4.4.1	Analysedesign og abduktiv tilnærming til data.....	39
4.4.2	Transkribering av intervjuene	41
4.4.3	Koding og kategorisering av materialet	42
4.4.4	Forskningens kvalitet og fremstilling.....	44
4.5	Etiske refleksjoner	46
5	Risiko	48
5.1	Korrupsjon innad i Norge.....	48
5.1.1	Sektor, situasjon, kultur og ledelse.....	50
5.1.2	By- og land-dimensjon?	54
5.1.3	Risiko ved manglende åpenhet.....	59
5.1.4	Sosial tillit i et risikoperspektiv.....	63
5.2	Utenlandskorrupsjon	65
5.2.1	Sektor, land og kultur	65
5.2.2	Globalisering og korrupsjonsrisiko	68
5.2.3	Tredjeparter i et risikoperspektiv	72
5.3	Oppsummerende drøfting.....	74
6	Antikorrupsjon	78
6.1	Antikorrupsjon på makro- og mesonivå.....	78
6.1.1	Internasjonalt nivå	78

6.1.2	Nasjonalt nivå.....	79
6.2	Politiets antikorrupsjon (meso og mikro).....	80
6.2.1	Økokrim og kriminalitetsforebygging – en uavklart rolle?.....	82
6.3	Antikorrupsjon i virksomhetene (mikro).....	85
6.3.1	Etablering og opplæring i etisk regelverk og antikorrupsjon.....	86
6.3.2	Ledelsen må gå foran	91
6.3.3	Gjennomfør risikoanalyse	94
6.3.4	Etabler god internkontroll	96
6.3.5	Revisor	103
6.3.6	Varsling og rapporteringsrutiner	104
6.3.7	Gjennomfør prekvalifisering av nye forretningsforbindelser.....	107
6.4	Antikorrupsjon av andre aktører	109
6.4.1	Media.....	110
6.5	Oppsummerende drøfting.....	112
7	Et fremtidsrettet perspektiv på korrupsjon	115
7.1	Varsling – en akilleshæl	115
7.2	Staten – gjøres det nok?	117
7.3	Et felt i endring.....	119
7.3.1	Det forebyggende politiet.....	119
7.3.2	Informantenes blikk på utviklingen.....	120
8	Konklusjon	122
8.1	Oppgavens bidrag og veien videre	123
	Litteraturliste.....	125
	Vedlegg.....	137

1 Introduksjon

«Transparency International rangerer Norge som et av de land i verden med minst korrupsjon. Undersøkelser indikerer likevel at rundt 10 prosent av bedriftene i Norge kjenner til korrupsjon, og i 2017 ble det anmeldt 83 korrupsjonssaker, noe som er en vesentlig økning fra de to foregående årene. Flere av straffesakene om korrupsjon, som har vært ført i Norge, har vært alvorlige, og det har vært vel så mange alvorlige saker i Norge som i andre nordiske land» (Økokrim, 2018, s. 22).

Slik åpner kapitlet «Korrupsjon» i Den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet (Økokrim) sin Trusselvurdering fra 2018. Som det påpekes i sitatet, ligger Norge høyt på Transparency International (TI) sin korrupsjonsindeks, nærmere bestemt syvende plass av totalt 180 vurderte stater, både i 2018 og 2019 (TI, 2020). Transparency International er den globale koalisjonen mot korrupsjon, og hvert år utgir de en korrupsjonsindeks (Corruption Percetion Index, CPI) som belyser det oppfattede korrupsjonsnivået i alle verdens land. Jo høyere score eller plassering, dess mindre korrupsjonsproblemer i landet. Korrupsjon inngår i det som kalles «økonomisk kriminalitet», og Økokrim definerer det på følgende måte: «(...) profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås innenfor, eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er – eller gir seg ut for å være – lovlig» (2017, i Runhovde og Skjevraak, 2018, s. 277).

Synonymt med «korrupsjon» anvendes ofte begrepet «bestikkelse», «bribery» på engelsk. Avhengig av hvilken definisjon som legges til grunn kan korrupsjon omfatte bestikkelse, påvirkningshandel, nepotisme og underslag i offentlige sektor (Sandhaug, 2020, s. 17). Korrupsjon omfatter et bredt spekter av ulike handlinger hvor det overordnede formålet er å anskaffe ulovlige fordeler, i loven kalt en «utilbørlig fordel», til egen vinning. Straffelovens § 387 «Korrupsjon», § 388 «Grov korrupsjon» og § 389 «Påvirkningshandel» er aktuelle i et korrupsjonsøyemed. I korthet påpeker disse paragrafene et forbud mot en utilbørlig påvirkning av personer i anledning av utøvelsen av stilling, verv, eller utføringen av oppdrag, for å oppnå en fordel for seg selv eller andre. Med stilling, verv eller oppdrag menes også stilling,

verv eller oppdrag i utlandet. Både giversiden og mottakersiden i påvirkningsforholdet er strafferettslige ansvarlige. TIN definerer dette som aktiv og passiv korrupsjon, som henholdsvis beskriver «den som gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel» og «den som krever, mottar eller aksepterer en utilbørlig fordel» (2019, s. 2).

Selv om korrupsjon har eksistert i århundrer, ble fenomenet for alvor gjort kjent da man erkjente at det er et globalt problem, og den såkalte «kampen mot korrupsjon» begynte på midten av 1990-tallet. Dermed endret også synet på korrupsjon seg her i Norge. Selv om bestikkelser innad i Norge ble ansett som kriminelt, kunne man tidligere få skattefradrag på bestikkelser i forbindelse med forretningsvirksomhet i utlandet (Andenæs og Andorsen, 2008, s. 424). Dette ble nemlig oppfattet som en dagligdags norm; Holdningen var at man ikke kunne drive virksomhet i utlandet uten at bestikkelser ble en del av forretningene. Det som tidligere altså ble oppfattet som «business as usual», ble nesten over natten fordømt som en trussel mot demokrati og rettsstat, og mot det frie økonomiske marked (Sandhaug, 2020, s. 17). Både Verdensbanken, OECD og Economic Forum påpeker at korrupsjon er et av de største hindrene for bærekraftig økonomisk, politisk og sosial utvikling, og sistnevnte har anslått at korrupsjon utgjør hele 5 prosent av Bruttonasjonalprodukt (BNP) på verdensbasis (Økokrim, 2017a).

Selv om Norge i internasjonal sammenheng har blitt ansett for å ha lav korrupsjonsrisiko, har man de senere årene likevel opplevd en rekke alvorlige korrupsjonssaker, slik som «Undervisningsbygg»-saken, «Ullevål»-saken, «Vannverk»-saken og «Unibuss»-saken. Dette antyder at vi kanskje har et større korrupsjonsproblem enn hva som først er blitt antatt. Med denne voksende rekken av korrupsjonssaker som et slags bakteppe er det relevant å spørre seg: har den etablerte oppfatningen av Norge som et land med lite korrupsjon bidratt til å svekke vår bevissthet med hensyn til hvilke arenaer og mekanismer som faktisk eksisterer for korrupsjon? Hva slags risikobilde av korrupsjon kan legges til grunn for norske virksomheter i dag?

«I Norge har man i liten grad foretatt en prinsipiell vurdering av hvordan man skal bekjempe korrupsjon, men har i stedet strukket seg svært langt for å oppfylle internasjonale forpliktelser og forventninger» (Sandhaug, 2020, s. 17). Samtidig som man fikk en holdningsendring til bruken av bestikkelser, ble virksomhetene ilagt en større del av ansvaret for å unngå korrupsjon. Klitgaard (1988, i Renå 2009, s. 6)

påpeker at å eliminere korrupsjonsrisikoen i en virksomhet i praksis er umulig. Det er ren utopi. Derimot går det an å redusere den ved å utarbeide gode ordninger (Kjellberg og Sørvang 1991, i Renå, 2009, s. 6). Norske virksomheter spiller derfor en nøkkelrolle i «kampen mot korrupsjon».

1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

Med utgangspunkt i det ovennevnte skal avhandlingen undersøke følgende problemstilling:

Hvordan forstår ulike aktører mekanismer og prosesser som kan bidra til å fremme og hemme utbredelsen av korrupsjon i norske virksomheter?

For å belyse det har jeg laget to forskningsspørsmål som undersøkes empirisk:

Hvordan oppfattes risikoen for korrupsjon i norske virksomheter i dag? Hvilke korrupsjonsforebyggende tiltak (antikorrupsjonstiltak) anses å redusere risikoen for korrupsjon?

Etter problemstillingens og forskningsspørsmålenes ordlyd, vil forebygging inneha en stor plass i denne avhandlingen. Begrepene «proaktiv» og «reaktiv» vil derfor være sentrale, da disse knytter seg til arbeid henholdsvis «forut for» (forebyggende) og «som en reaksjon på» (i etterkant av, slik som etterforskning) en kriminell handling. Disse begrepene har særlig blitt knyttet til politiarbeid. Forebygging er faktisk det feltet hvor politiet samarbeider mest med andre aktører (Gundhus, 2014, s. 200). Innenfor økonomisk kriminalitet står det statlige organet Økokrim i spissen for bekjempelse av økonomisk kriminalitet i norsk sammenheng. Denne oppgaven tar utgangspunkt i aktørene Økokrim, Transparency International Norge (TIN), Justis- og beredskapsdepartementet og to private virksomheter til å besvare ovennevnte forskningsspørsmål, supplert av diverse sakskomplekser som foreligger på korrupsjon i norsk sammenheng, fra «Korrupsjonsdommer i Norge 2003-2018» (TIN, 2019). Alle aktørene kan i kraft av sin stilling knyttes til antikorrupsjonsarbeid. Deres samlede oppfatninger av korrupsjonsfenomenet vil her legges til grunn i besvarelsen

av hvordan risikobildet på korrupsjonsfenomenet i norske virksomheter ser ut i dag, og hvilke antikorrupsjonstiltak som kan forhindre nettopp korrupsjonshandlinger.

1.2 Avhandlingens videre gang

Avhandlingen har totalt 8 kapitler. Foruten denne introduksjonen vil neste kapittel gi en beskrivelse av bakgrunnen for avhandlingen, gjennom tidligere forskningsbidrag. I førsteomgang vil forskning på økonomisk kriminalitet presenteres på et vidt nivå, dernest «traktes» forskningsgjennomgangen til bidrag rettet mot avhandlingens tematikk på et mer spesifisert nivå, slik som reguleringsforskning, politiet og forebygging.

I kapittel 3 vil avhandlingens teoretiske rammeverk presenteres. Fire overordnede perspektiver vil anvendes til å tolke det empiriske materialet om risiko og antikorrupsjon. Ettersom perspektivene har varierende kriminalitetsforklaringer vil jeg med dette prøve å gi en bred tolkning av dataene, for å besvare forskningsspørsmålene over. I det fjerde kapitlet fremlegges studiens metode. Både personlige intervjuer og tekstanalyse danner her empirigrunnet. Metodekapitlet vil gi en redegjørelse av de valgte kvalitative verktøyene, og metodiske valg som ble tatt underveis i arbeidet, etterfulgt av databehandling og aktuelle etiske refleksjoner i studien.

Kapittel 5 og 6 er analysekapitelene. I disse kapitlene vil empirien presenteres og drøftes i lys av teori og tidligere forskning på området. I kapittel 5 belyses hovedvekten av funn om korrupsjonsrisiko, mens kapittel 6 presenterer funn tilknyttet antikorrupsjonstiltak. I kapittel 7 er målet å løfte enkelte av avhandlingens funn fra kapittel 5 og 6 til et videre nivå. I kapittel 8 avrundes avhandlingen med avsluttende betraktninger, aktualitet og forslag til videre forskning.

2 Tidligere forskning

Korrupsjon stammer fra latinske «corrumpere», som betyr «skjemme ut, forderve, ødelegge moralsk» (Gedde-Dahl, Hafstad og Magnussen, 2008, s. 11), og inngår i kategoriseringen «hvitsnippkriminalitet» eller «økonomisk kriminalitet». Dette ble introdusert som et kriminalitetsområde i kriminologien av Edwin Sutherland i 1939 (Sutherland, 1940 s. 1-12). Inntil da hadde kriminalitet kun vært forbundet med lavere klasser og fattigdom. Sutherland påpekte videre at kriminalitet ikke er begrenset til handlinger som resulterer i arrestasjon av politiet eller dom i en rettsal, men også ulovlige handlinger av høytstående individer, slik som forretningsfolk, doktorer og politikere (1940, s. 1-12). Sutherland definerte hvitsnippkriminalitet som: «... crime committed by a person of respectability and high social status in the course of his occupation» (Sutherland 1949, i Johansen, 1991b, s. 2). Denne definisjonen skapte en uklarhet rundt begrepet «økonomisk kriminalitet», som for øvrig har fulgt definisjonsdiskusjonene frem til vår tid (Johansen, 1991b, s. 2), da hva som faktisk utgjør økonomisk kriminalitet stadig har vært i endring. Til tross for at Sutherlands definisjon har mottatt kritikk for å være for snever, har den derimot blitt anvendt i flere decennium (Alalehto, Larsson og Korsell, 2014, s. 12), og gjenspeiler for øvrig dagens korrupsjonsparagrafer i norsk straffelov, som belyst over.

Sutherlands arbeid danner grunnlaget for den viten vi har om økonomisk kriminalitet i dag. Det vil her tas et stort sprang fra Sutherlands arbeid, for siden 1940 har det kommet en rekke forskningsbidrag på feltet. Foruten internasjonal og nasjonal forskning på økonomisk kriminalitet, er også forskning rettet mot regulering og forebygging samt politiforskning relevant, og vil derfor presenteres i korte trekk.

2.1 Internasjonal forskning på økonomisk kriminalitet

Etter Sutherlands «gjennombrudd» med økonomisk kriminalitet, stagnerte forskningen på 1950-tallet, men tok seg opp i løpet av 1970-årene (Johansen, 1991b, s. 2). Mange søkte da å forstå «økonomisk kriminalitet» i en ny kontekst, altså *definisjonsavklaringer* angående *hva* økonomisk kriminalitet er, *hvem* som begår slik

kriminalitet, noe som fører med seg spørsmålene *hvordan og hvorfor*, og ikke minst *konsekvensene* av korrupsjon, slik som tillitsbrudd og økonomiske kostander for samfunnet (Sutherland, 1940, s. 4-5).

Den britiske sosiologen Michael Clarke (1990) presenterte i sin tid et nytt perspektiv: «Kriminalitet og mislighold er utbredt innen deler av næringslivet» (i Larsson, 2002, s. 12-13). Han påpeker at det sentrale er å forske på strukturer i næringslivet som former lovbrudd, hvilke muligheter som tilrettelegger for disse samt håndteringen av lovbrudd. Med dette hevder han at økonomisk kriminalitet ikke er en anormalitet, men heller springer ut av «næringslivets dagligdagse virke» (Clarke 1990, i Larsson, 2002, s. 13). Et slikt perspektiv medfører en essensiell dreining: dreiningen bort fra studiet av enkelttilfeller og det patologiske, til kultur, bransjestudier, organisasjonssosiologi og økonomisk sosiologi (Granovetter og Swedberg 1992, i Larsson, 2002, s. 13).

I verket *Public Corruption: The Dark Side of Social Evolution* (2002) skriver økonomiprofessor Nield om ulike faktorer som har påvirket ulike lands korrupsjonsproblemer i en historisk kontekst. Ifølge Nield (2002) har for eksempel industriell utvikling, ønsket om økonomisk suksess, militærkappløp og kald krig påvirket USAs korrupsjon. Kriminologiprofessor Klaus von Lampe har i nyere tid trukket linjer mellom økonomisk kriminalitet og organisert kriminalitet i boken *Organized Crime: Analyzing Illegal Activities, Criminal Structures, and Extra-legal Governance* (2016). Han undersøker forholdet mellom organisert kriminalitet og «business», særlig med henblikk på «corporate crime and criminogenic corporate subcultures» (s. 238), med mafiafamiliers aktivitet som utgangspunkt. Deres aktivitet knyttes videre til myndighetene: «The typical scenario is that criminal organizations, such as the Sicilian Mafia or the Colombian and Mexican drug cartels, use bribes and intimidation to impose their will on public officials» (2016, s. 261). von Lampe påpeker at dette kun er én form for organisert påvirkning og undergraving av statsmakter, og at bestikkelser kan ta form av mange konstellasjoner (2016, s. 261). Slike konstellasjoner, hvor mafiabander i bunn og grunn har kontroll over styresmaktene er tilfellet i enkelte land, dog ikke i Norge. von Lampe beskriver korrupte maktrelasjoner mellom underverdenen (mafia) og «oververdenen» (statsmakter) (2016, s. 270).

Professor Willeke Slingerland ser også på nettverk og korrupsjon i boken *Network Corruption: When Social Capital Becomes Corrupted* (2018). Som vi skal se senere i avhandlingen, er det en oppfatning om at korrupsjon i Norge finnes i en nokså skjult form. Likevel er ikke von Lampes og Slingerlands nettverksteorier ukjent i en norsk kontekst. Den norske kriminologiprofessoren Per Ole Johansen belyser også lignende problematikk i *Nettverk i gråsonen* (1996). Han fokuserer blant annet på nettverk og gråsoner i en norsk kontekst.

I *Skjult Rikdom* (2017) av den franske førsteamanuensis i økonomi, Gabriel Zucman, rettes søkelyset mot skatteparadis og hemmelighold. Selv om boken ikke tar for seg korrupsjonsfenomenet i eksplisitt forstand, er den likevel relevant å nevne:

«Hvert land står fritt til å velge hvordan de vil legge opp skattesystemet sitt. Men når Luxembourg tilbyr skreddersydde skatteordninger til multinasjonale selskaper, når Jomfruøyene lar hvitvaskere opprette anonyme selskaper for småpenger, når Sveits skjuler rikdommene til en korrump elite, så stjeler disse landene inntekter fra andre land» (Zucman, 2017, s. 13).

I april 2009 erklærte politikere på et G20-møte i London at det skulle bli slutt på bankhemmelighold, men mellom 2009 og 2015 skjedde det en økning i utenlands kapital i Sveits på hele 18 % (Zucman, 2017, s. 38). Zucman finner at det våren 2015 var plassert 2,3 billioner dollar fra utenlandske formuer i Sveits, hvorpå rundt 1,3 billioner av disse tilhører europeere. Denne summen tilsvarer rundt 6 % av kapitalformuen til innbyggerne i EU (Zucman, 2017, s. 34). Dette er tall for Sveits alene. Singapore, Hongkong, Bahamas, Caymanøyene, Luxembourg og Jersey tilbyr også banktjenester som lar de aller rikeste skjule formuer i skatteparadis (Zucman, 2017, s. 44). Zucmans forskning gjør seg her aktuell fordi den belyser hvilke (makt)strukturer som muliggjør en sentral komponent i selve korrupsjonshandlingen, nemlig hemmelighold. Dette kan igjen knyttes til von Lampe (2016), Slingerlands (2018) og Johansens (1996) forskning om nettverk.

Foruten ovennevnte samfunnsforskning, gjennomføres globale undersøkelser og evalueringer på korrupsjonsfeltet av internasjonale aktører, slik som FN, Europarådet og «The Organisation for Economic Co-operation and Development» (OECD). Siden «kampen mot korrupsjon» så dagens lys, har korrupsjonsforskning

fra disse internasjonale aktørene økt i både mengde og betydning ettersom de har bidratt til å få økonomisk kriminalitet og korrupsjon på den globale agendaen. Dette har videre påvirket flere private organisasjoner, herunder Transparency International, til ytterligere forskning på korrupsjon. Deres forskning vil presenteres nærmere i analysekapitlene.

2.2 Nasjonal forskning på økonomisk kriminalitet

Korrupsjonsforskning er ikke et stort forskningsfelt i norsk kontekst, antakeligvis fordi forskningsfeltet enda er nokså ungt, men kanskje dess viktigere er bidragene som er utgitt, for å kunne si noe om fenomenet og tilstandsbildet. I det kriminologiske verket «Bare en faktura» (1991a) adresserer Per Oe Johansen utfordringer rundt økonomisk kriminalitet i en norsk kontekst:

«I begynnelsen av 1980-tallet ble det kjent at en del norske reisebyråer hadde fakturert kundenes feriereiser slik at de kunne regnskapsføres som forretningsreiser. I 1983 kom oljeselskapene i søkelyset fordi en rekke kunder hadde fått fakturert privat oljeforbruk på firmaet. I næringslivet ble det etterhvert kjent at det gikk an å forhandle seg frem til slike spesialordninger» (Johansen, 1991a, s. 75).

Johansen hevder at fakturamanipulasjonene i reise- og oljebransjen kan forklares gjennom holdninger og markedsforhold på 80-tallet (Johansen, 1991a, s. 76). Gjennom eksemplene rettes blikket mot næringslivets bearbeiding av potensielle kunder som illegal smøring. Lån, bil, «firmahytte», lystbåt, forsikringer og kjøp av aksjer på det rette tidspunkt nevnes også som andre illegitime frynsegoder (s. 95). Det stilles videre spørsmål rundt internkontroll og lederansvar (s. 95-101), og han påpeker at det er en myte at økonomisk kriminalitet er offerløst, da det ofte er samfunnet som betaler (s. 103). Johansen introduserer så begrepene «lojalitetskorrupsjon» og «markeds-korrupsjon»: Lojalitetskorrupsjon vil si å «stå sine egne bi med tjenester og gaver» (s.108), og dette kan knyttes til nepotisme. Markeds-korrupsjon definerer Johansen (s. 108-109) som en mer upersonlig bestikkelse hvor partene ser seg tjent med avtalen uten sentimental innblanding

utenom egen vinning. Han eksemplifiserer sistnevnte med bestikklser som en «inngangsbillett» for å delta i en anbudsrunde eller konkurranse (Albanese 1982, i Johansen, 1991a, s. 111). Gjennom å kaste lys over konkrete hendelser bidrar Johansen med refleksjon rundt utbredelse, metoder, ansvar og begrep rundt korrupsjonsfenomenet i norsk sammenheng, på tidlig 90-tall.

I *Økonomisk kriminalitet: Nordiske Perspektiver* kaster Nilsen (2010, s. 53) lys over lokale og globale forutsetninger rundt økonomisk kriminalitet i Norge. Han påpeker at det de siste årene er rullet opp flere store korrupsjonssaker i Norge hvor det har vært samspill mellom offentlig og privat sektor, betydelige korrupsjonssummer og svak internkontroll av betroede medarbeidere i kommunale foretak (2010, s. 54-55). Dernest henviser Nilsen til korrupsjonsundersøkelser foretatt i byggebransjen:

«I en undersøkelse utført av Byggenæringens Landsforening svarte 32 % av respondentene i store byggefirmaer (over 250 ansatte) at de hadde vært utsatt for korrupsjonsforsøk. Totalt hadde 11 % av bedriftene opplevd forsøk på korrupsjon fra kunde eller leverandør. 10 % av bedriftene hadde opplevd å miste oppdrag fordi de ikke ønsket å delta i korrupsjon» (dn.no 28.11.2006, i Nilsen, 2010, s. 55).

Ifølge undersøkelsene har norsk byggebransje et betydelig korrupsjonsproblem. Økokrims Trusselvurdering fra 2018 rapporterer om at korrupsjonsproblematikken i byggebransjen vedvarer den dag i dag.

Som nevnt over er korrupsjon relativt ungt i norsk kontekst, både som lovbrudd og forskningsfelt. Frem til 2003 var ikke ordet «korrupsjon» å finne i straffeloven. Flere norske forskningsbidrag fra 2000- og 2010-tallet tar et dypdykk i enkeltsaker for å danne et bilde av korrupsjonsstatus i Norge. *Korrupsjon i Norge* (2008) av Gedde-Dahl, Hafstad og Magnussen er et slikt bidrag. Gjennom dybdegjennomganger av enkelte korrupsjonssaker i Norge, slik som «Vannverk»-saken og «Undervisningsbygg»-saken, forfektes et korrupsjonsfylt Norge: «Det er mye mer korrupsjon i Norge enn vi har trodd» (2008, s. 9). tillegg gis varslere i noen av korrupsjonssakene en stemme i boken.

Varsling har også fått en større plass i Eriksens *Å bekjempe et samfunnsprobleme: Om korrupsjon, varsling, granskning og organisasjonskultur* (2014). Studien bidrar med et bredt konfliktperspektiv på varslingstemaer, og anerkjenner denne mekanismen som: «... et viktig verktøy i kampen mot korrupsjon» (s. 19). Videre gis medias rolle, risiko og rettslige sanksjoner diskusjonsplass. Den norske korrupsjonsforskeren Tina Søreide drøfter óg korrupsjonsimplikasjoner, omfang, utfordringer med mer (2014, s. 24-51), som en forlengelse av hennes tidligere arbeid *Korrupsjon: mekanismer og tiltak* (2013). I nyere tid har Søreide vært bidragsyter til *Etikkarbeid i kommunesektoren* (2017), som er en kartlegging blant kommunale enhetsledere av uetisk atferd og korrupsjon i kommunesektoren, utført på oppdrag fra Kommunesektorens organisasjon (KS). Resultater fra denne vil presenteres i analysen.

Korrupsjon er et fenomen som rører ved ulike vitenskapelige retninger. Når *kontrollen svikter* (Renå, 2009) analyserer tre store korrupsjonssaker i norsk kommunesektor, og søker å finne ut av hvilken betydning kontrollregimers utforming har for korrupsjonsrisikoen i kommunal virksomhet. Hans arbeid kommer fra institutt for statsvitenskap. Boken *Korrupsjonsbekjempelse: særlig om norske virksomheters ansvar for korrupsjon* (2020) av Ingvild Sandhaug er kanskje det nyeste bidraget til korrupsjonsforskning i Norge. Utgivelsen er basert på en doktorgradsavhandling fra juridisk fakultet fra 2018. Både Renå (2009) og Sandhaug (2020) sine bidrag vil her være relevante. Denne avhandlingen vil derfor bygge videre på deres funn om korrupsjonsrisiko, ansvar og forebygging.

2.3 Forskning på regulering og forebygging av korrupsjon

I «Næringsdrivende som offere for økonomisk kriminalitet» (1991) skildrer Ellingsen blant annet at ofre av denne typen kriminalitet ikke tas på alvor, en antakelse om underrapportering av forekomsten av økonomisk kriminalitet og at politiet holdes utenfor slik saker: «60 prosent av ofrene lar være å gå til politiet med saken» (s. 166). Han påpeker videre at næringslivet «... rammes av økonomisk kriminalitet i en ikke ubetydelig grad» (1991, s. 169), og stusser videre over at næringslivet ikke gjør

mer på egenhånd for å begrense tap. Ellingsen konkluderer med at: «... det forebyggende arbeidet og det mer «brannslukkingspregete» er lavt prioritert» (s. 169).

Siden tidlig 90-tall er det dog skjedd en større endring når det gjelder regulering og forebygging utført av foretak selv, i tråd med et endret syn på korrupsjon de fleste steder i verden. I «Re-imagining crime prevention: Controlling corporate crime?» (Alvesalo mfl., 2014) rettes blikket mot situasjonell kriminalitetsforebygging i sammenheng med «corporate crime», altså kriminalitet som begås av foretak. «Corporate crime» kan også føyes inn under betegnelsen «økonomisk kriminalitet», da det kan dreie seg om kriminalitetstyper innenfor denne kategorien, slik som korrupsjon. Alvesalo mfl. (2014) anvender tre ulike kriminalitetsforebyggende teorier og presenterer dernest den finske modellen for økonomisk kriminalitetskontroll. Modellen appellerer både til arbeidsgivere og rettssystem i form av regulering, og politiet i form av etterforskningsarbeid. Bidraget har som formål å åpne opp for debatt rundt mangel på proaktive tiltak mot økonomisk kriminalitet, særlig i Storbritannia.

Her i Norge har Paul Larsson skrevet om temaet i «Regulating corporate crime: From punishment to self-regulation» (2012). Larsson argumenterer for at økonomiske perspektiver, herunder språk og reguleringsmetoder, har påvirket sfæren av regulering og kontroll de siste tiårene. Han regner dette som en del av en større utvikling i tråd med vekst i det liberale marked. Det kan videre tenkes at en økt vekst i marked medfører en økt risiko for nye farer, inkludert korrupsjonsfarer. Nettopp dette bidrar til å gjøre korrupsjon til et svært aktuelt forskningsfelt.

2.4 Politiet og forebygging

Forebyggende virksomhet i politisammenheng forstås som forskjellige tiltak som iverksettes for å hindre at lovbrudd forekommer, slik det er formulert i ulike politiske dokumenter og offentlige utredninger siden 80-tallet (Gundhus, 2014, s. 178). På denne tiden fikk forebyggingskonseptet for alvor en fornyet tro i en nordisk kontekst (Gundhus, 2014, s. 184). Kriminalitetsforebygging handler om å gå systematisk til verks for å unngå kriminalitet, i stedet for å måtte reparere i ettertid, altså proaktivt fremfor reaktivt politiarbeid. Politiet kan sies å inneha en dobbeltrolle i det

forebyggende arbeid: på den ene siden skal forebygging og trygghet i det sivile samfunn fremmes, men samtidig har politiet også en nøkkelrolle i det kriminalitetsforebyggende arbeid tilknyttet straffesystemet (Gundhus, 2014, s. 178-179). Forebyggingsbegrepet rommer både trygghet og kontroll, hvilket gjør det til et elastisk begrep (Gundhus, 2014, s. 179).

Hva som inngår i «kriminalitetsforebygging» fra politiets side har opp gjennom historien vært i endring, og de ulike forståelsene har videre forårsaket en rekke dilemmaer angående mål, ansvar og organisering av det forebyggende politiarbeidet (Gundhus, 2014, s. 178). I starten var hovedvekten av slikt arbeid rettet mot barn og unge, men med *Strategiplan for forebyggende politiarbeid* (Politidirektoratet, 2002) ble det gjort klart at forebygging skulle omfatte alle typer kriminalitet med innsats mot alle grupper av befolkningen (Runhovde og Skjevraak, 2018, s. 8). I St.meld. nr. 42 (2004-2005) om *Politiets rolle og oppgaver* presiseres det at politiet, i samarbeid med andre både offentlige og private aktører, skal forebygge kriminalitet, samt at hovedvekten skal legges på forebyggende virksomhet (Runhovde og Skjevraak, 2018, s. 9). Den norske «Nærpolitireformen» som trådte i kraft 1. januar 2016 er både en strukturreform og en kvalitetsform som blant annet tar sikte på en mer målrettet innsats av forebyggende arbeid av politiet (prop. 61 LS (2014-2015)). Som vi skal se senere i avhandlingen understreker flere direktiver i nyere tid viktigheten av politiets forebyggende arbeid.

Kriminalitetsforebyggende innsats spenner seg dermed over et vidstrakt felt, hvorpå samarbeid mellom politi, kommunale myndigheter og andre aktører beskrives som en grunnleggende forutsetning for effektiv forebygging (Runhovde og Skjevraak, 2018, s. 12). Dette regnes som viktig bakgrunnsinformasjon i denne sammenheng, ettersom avhandlingen undersøker korrupsjonsfenomenet med henblikk på forebygging, og intervjuer offentlige og private aktører om temaet. Tråden om forebygging vil avhandlingen ta opp igjen i analyse- og diskusjonskapitlene under.

3 Teori

I søken etter å besvare avhandlingens forskningsspørsmål, vil empirien tolkes i lys av relevante teoretiske perspektiver. Fire overordnede perspektiver er aktuelt å anvende som det teoretiske rammeverket: risikoperspektiver, miljøkriminologi, det jeg har valgt å kalle «bekvemmelige løsninger» som omfatter læringsteori og belastningsteori, i tillegg til teorier om bekvempelse og regulering. Perspektivene har varierende forklaringer på økonomisk kriminalitet, og i noen grad er det også spenninger mellom forklaringsmodellene. Som vi skal se under hevder eksempelvis rasjonelle valgteorien at kriminalitet forekommer på bakgrunn av et rasjonelt valg individet tar basert på kost-nytte-tenkning, mens læringsteorier derimot forankrer kriminalitet i opplæring av andre, slik at det moralske aspektet – et slags objektivt «rett eller galt» – faller bort i større grad i denne teorien enn førstnevnte. Akkurat som empirien er basert på et spekter av informanter fra ulike posisjoner, for å gi et samlet bilde på korrupsjon (risiko og antikorrupsjon), vil materialet også ses i lys av varierende teoretiske forklaringsmodeller, som samlet sett kan gi et helhetlig forståelsesgrunnlag.

3.1 Risiko

Risiko er et komplekst fenomen, med tilhørende vide definisjoner, og begrepet har av den grunn vært i endring både med tanke på bruksområder og betydning gjennom tidene (Kemshall, 2003, s. 8). Risiko har beveget seg fra å kun bli forstått som noe kalkulerbart, forutsigbart og i form av en konkret gjenstand, til å bli oppfattet som noe ikke-håndfast som ligger fremover i tid (Kemshall, 2003, s. 8). Kriminalitet er et relevant eksempel på sistnevnte. Dette betyr at risiko for korrupsjon må forstås som et sammensatt fenomen, som både er et produkt av oppfatninger av risiko i samspill med kartlegginger og analyser av fenomenet. Beck introduserte begrepet «risikosamfunn» på slutten av 80-tallet, hvilket beskriver et samfunn som innordner seg og formes etter ulike risikoer (1992). Beck (1992) knytter videre risikosamfunn-begrepet til noe større, nemlig et globalt risikosamfunn.

Man skiller ofte mellom et realistisk og et konstruktivistisk syn på risiko (Engen mfl., 2016, s. 78). Et såkalt «realistisk kunnskapssyn» og et «teknisk-økonomisk perspektiv» anvender matematiske og statistiske modeller og regnemetoder for å

forutsi muligheten for fremtidige hendelser og konsekvensene disse medbringer (Engen mfl., 2016, s. 78). Dette tradisjonelle synet på risiko søker: «... å finne gode mål for sannsynlighet og konsekvens og å utvikle beregningsmodeller som inneholder nok informasjon til å kunne produsere relevante estimater for risikoene» (2016, s. 78). Dette skiller seg fra et konstruktivistisk syn og de samfunnsvitenskapelige og historisk-filosofiske perspektivene på risiko (Engen mfl., 2016, s. 78). Ifølge dette synet har risiko gått fra å konseptualiseres som en gjenstand, eller noe man kan regne seg frem til, til å innebære noe større tilknyttet det sosiale liv (Kemshall, 2003, s. 49). Med denne endringen i forståelse tillates samfunnsfaglig forskning på nettopp risiko, slik som denne studien.

Jasanoff (1998) hevder at risiko er det samme som risikopersepsjon, altså hvordan individer oppfatter risiko, slik at risikovurderinger og risikooppfatninger utelukkende blir bestemt av samfunnsmessige og kulturelle faktorer. Risiko er i henhold til det konstruktivistiske synet fremtidsrettet, og undersøker hvordan risiko oppleves og forstås, samt hvordan risiko blir konstruert i samspill mellom individer, grupper, organisasjoner og institusjoner (Engen mfl., 2016, s. 79). Man kan altså omtale dette som et samfunnsmessig perspektiv på risiko, og dette vil legges til grunn i denne besvarelsen. Neste kapittel vil gi en grundigere forklaring av sosialkonstruktivistisk risiko.

3.1.1 Sosialkonstruktivistisk risiko

Sosialkonstruktivisme er et perspektiv fra sosiologien som hevder at individers virkelighetsforståelse kontinuerlig formes av opplevelser, situasjoner, kontekst og historie (Egen mfl., 2016, s. 98). «Innenfor dette perspektivet blir all kunnskap om risiko knyttet til sosiokulturelle kontekster relevant – enten det er vitenskap, annen ekspertkunnskap eller former for lekmannskunnskap» (Engen mfl., 2016, s. 98-99).

Svak konstruktivisme hevder at ekspertkunnskapen kan gi god og relevant kunnskap om fremtidige hendelser og konsekvenser, men at ekspertene dog ikke kan anses som uavhengige av samfunnsmessige interesser. Fra en slik mellomposisjon, som ekspertene befinner seg i, hevdes det at gode og uavhengige risikoanalyser kan skje dersom de klarer å skille mellom risiko og verddivurderinger, og å etablere institusjonelle arenaer og prosesser hvor risikoanalyser kan utvikles

(Engen mfl., 2016, s. 99). Searle bygger videre på Jasanoff (1998) sin risikopersepsjon, som beskrevet over, ved at han hevder at det alltid vil «... eksistere sosiale faktorer som former risikovurderingene», uavhengig av hvor presise og gode individers analytiske metode er for å avdekke risiko i utgangspunktet (i Engen mfl., 2016, s. 98). En svak konstruktivisme definerer risiko ut fra en vekselvirkning mellom oppfattelsen av fenomenet, og fenomenet i seg selv. *Sterk sosialkonstruktivisme* vil vektlegges i denne studien, ettersom retningen hevder at risiko og risikooppfatning hovedsakelig skapes av kulturelle, sosiale og strukturelle prosesser (Egen mfl., 2016, s. 99).

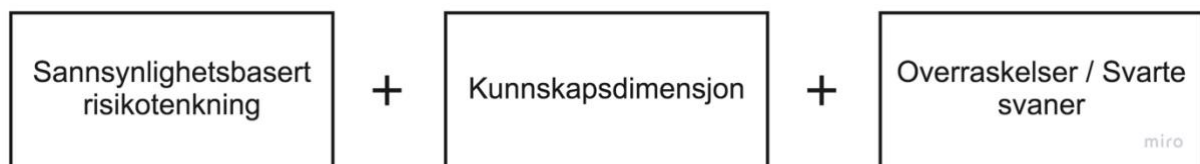
Ifølge antropologen Mary Douglas skapes risiko av kulturer og verdier i samfunnet, og hun hevder at risiko ofte benyttes både politisk og strategisk: «Since the present distribution of risks reflects only the present distribution of power and status, fundamental political questions are raised by the justice issue (Douglas, 2003, s. 10). På bakgrunn av maktposisjoner mener hun altså at enkelte grupper i samfunnet blir ilagt skyld og ansvar fremfor andre. Douglas anvender dermed begrepet «risiko» som en *reaksjon* på overtredelser. Hun hevder at det som faktisk utgjør en risiko blir rekonstruert på bakgrunn av samfunnsaktørers, eller offentlighetens, oppfatninger og rasjonaliseringer om hva som er rett og galt (Douglas, 2003, s. 5). Ifølge dette perspektivet vil risikobildet formes gjennom en konstant kamp mellom ulike deltakende samfunnsaktører, hvor alle plasserer sin egen oppfatning av risiko på den offentlige agendaen.

Douglas (2003) avviser dermed viktigheten av hvordan farer og trusler måles og vurderes, og mener istedenfor at hvordan disse farene og truslene blir politisert, er mye viktigere: Hva defineres til å utgjøre en risiko? Hvem har ansvaret for at dette anses som en risiko? Hvordan beskytte samfunnet best mulig? Hennes hovedargument er at enkelte farer vurderes annerledes enn andre farer grunnet kulturelle og sosiale verdier; «risiko er med andre ord en sosialt konstruert fortolkning av objektive, ekte farer, der kunnskapen om disse blir filtrert gjennom sosiokulturelle prosesser» (Engen mfl., 2016, s. 100). Douglas' risikoteori gjør seg her relevant med tanke på hvordan risikoen for korrupsjon oppleves av ulike aktører, herunder informantene. Et aktuelt eksempel knyttet til denne avhandlingen er skatteparadis. Skatteparadis kan tolkes som en stor interessekonflikt mellom ulike samfunnsaktører: På den ene siden vil rike individer skjule sine forer i

skatteparadiser, for å slippe å gi store summer til offentligheten gjennom skatteleggelse. På den andre siden vil andre som ikke har slike verdier, «mannen i gata», anse dette som skatteunndragelse via hemmelighold. Selv om skatteparadiser er lovlig drift, har tidligere studier vist hvordan skatteparadiser kan tilrettelegge for korrupsjonshandlinger (Sandhaug, 2020, s. 108). Skatteparadiser kan av den grunn oppfattes som en gråsone. Dette vil gås nærmere inn på i analysen.

3.1.2 De nye risikoperspektivene

Basert på forrige kapittel om sosialkonstruktivistisk risiko, kan de nye risikoperspektivene oppsummeres i følgende illustrasjon:

Illustrasjonen er basert på en modell av Aven (2013), og viser de grunnleggende egenskapene i dagens risikoperspektiver.

De tre momentene i de nye risikoperspektivene består av den vanligste formen for risiko som henvender seg til sannsynlighetskalkuleringer, i tillegg til kunnskapsdimensjonen, som altså omfatter det samfunnsmessige perspektivet om de sosiokulturelle faktorene. Til sist finnes det også risikoer som man ikke vet noe om, og som dermed oppleves som overraskelser, såkalte svarte svaner (Aven, 2013, s. 140). Ifølge Aven (2013, s. 140) kan svarte svaner inndeles i to kategorier: 1) risikoer vi ikke vet noe om, altså ukjente risikoer vi er uvitende om, og 2) overraskelser som overgår det utarbeidede risikobildet, altså ukjente risikoer som ligger utenfor risikoekspertenes eller risikoanalysenes vurderinger.

Etterkommere av Beck sitt arbeid, som nevnt over, hevder at: «In the global risk society, no one any longer knows with certainty the extent of the risks we face through our collective technologies and innovations» (Jarvis, 2007, s. 32). Altså kan Becks globale risikosamfunn ses i lys av det de nye risikoperspektivene betegner som svarte svaner: Istedenfor å bidra med kontroll og risikoredusering, kan

modernisering og ny teknologi i seg selv produsere nye risikoer? Dette er aktuelt for å forstå korrupsjon som fenomen. Hvordan forholder informantene seg til det? Et aktuelt eksempel som belyser denne problematikken med teknologi som tilrettelegger for korrupsjon og hvitvasking er skatteparadiser, som nevnt over. Skatteparadiser er selvsagt bare ett eksempel på en aktivitet som havner i gråsonen. Denne avhandlingen vil presentere flere felt og mekanismer utledet fra empirien, som kan tilrettelegge for korrupsjon. Disse vil sees i lys av de ulike risikoperspektivene belyst over, for å kunne gi et grundig bilde av de ulike risikoene i konteksten de forekommer i. Økt fokus på risikoer i nyere tid har også medført et økt fokus på å håndtere disse via forebyggende og risikoreduserende tiltak. En retning innenfor kriminologien som belyser nettopp kriminalitetsforebygging er miljøkriminologi.

3.2 Miljøkriminologi

«Environmental criminology», her oversatt til «miljøkriminologi», fokuserer på å begrense mulighetene for at kriminalitet kan begås av noen (Cullen mfl., 2014, s. 454). I kontrast til tradisjonelle kriminalitetsteorier, som trekker frem individuelle karakteristikk og sosioøkonomiske trekk ved den enkelte som forklaring på hvorfor kriminelle handlinger utføres, er det ifølge miljøkriminologien slik at kriminalitet kan forankres i 1) en motivert gjerningsperson og 2) særlig mulighetene til å kunne begå kriminelle handlinger (Cullen mfl., 2014, s. 454). Miljøkriminologi hevder at den kriminelle muligheten former når og hvor kriminalitet finner sted (Cullen mfl., 2014, s. 454). Dette vil bidra til å belyse hvilke tiltak som av informantene anses som fordelaktige til å forhindre at korrupsjon og andre økonomiske misligheter forekommer.

3.2.1 Rasjonelle valg-teorien og rutineaktivitetsperspektivet

Rasjonelle valg-teorien bygger på klassiske- og økonomiske kriminalitetsteorier, ettersom den argumenterer for at kriminalitet utføres på bakgrunn av rasjonelle valg aktøren foretar seg (Cornish og Clarke, 1986). Gjerningspersonen anses som et rasjonelt tenkende individ som kalkulerer og overveier fordeler og ulemper, kost og

nytte, ved å utføre handlinger (Cornish og Clarke, 1986, s. 6). Om fordelene er større enn ulempen, vil dette kunne resultere i kriminalitet (Shover og Hochstetler, 2006). Ifølge Shover og Hochstetler (2006) er rasjonelle valg-teorien særlig egnet til å forklare hvorfor noen begår hvitsnippkriminalitet: hvitsnippkriminalitet begås fordi enkelte individer vurderer nytten (ofte i form av penger) som en større gevinst enn kostnaden (risikoen for å bli tatt). Rasjonelle valg-teorien kan derfor anvendes til å forstå informantenes forklaring på årsaker til korrupsjon. Ideen om at det er rasjonelt handlende individer som begår kriminalitet er en grunnstein i et annet teoretisk bidrag som underbygger den situasjonelle kriminalitetsanalysen, nemlig rutineaktivitetsperspektivet.

På slutten av 1970-tallet introduserte Cohen og Felson det mye omtalte rutineaktivitetsperspektivet. Perspektivet hevder at kriminalitet vil forekomme når tre elementer sammenfaller i tid og rom: 1) en motivert gjerningsperson, 2) et tilgjengelig objekt/mål eller offer 3) mangel på kontroll eller beskyttelse (Cohen og Felson, 1979, s. 589). Selv om perspektivet bygger på rasjonelle valg-teorien, er en ulikhet mellom de to at rutineaktivitetsperspektivet i større grad tar for gitt at motivasjonen til å begå kriminalitet er til stede, såfremt en verdi og mangel på kontroll sammenfaller i tid; «Unlike many criminological inquiries, we do not examine why individuals or groups are inclined criminally, but rather we take criminal inclination as given ...» (Cohen og Felson, 1979, s. 589).

Det tilgjengelige objektet/målet kan for eksempel være et passende offer i form av et menneske, eller det kan være penger. Angående det tredje elementet, kan kontrollmekanismen for eksempel være tydelig og formell i form av vektore eller overvåkningskameraer, eller den kan ta en mer skjult form: sosial omgang med for eksempel kollegaer, hvor en naturlig form for overvåkning av hverandre forekommer, hvilket beskrives som «uformell sosial kontroll». Sistnevnte eksempel kan kobles til økonomisk kriminalitet, slik som svindel og korrupsjon, som gjerne begås i forbindelse med arbeid. I henhold til rutineaktivitetsperspektivet betraktes kriminalitet som noe rutinemessig, avhengig av individers daglige rutiner og aktiviteter, derav navnet på perspektivet. Gjerningspersonen begår kriminalitet på steder som vedkommende kjenner godt, og er vant til å ferdes i (Cohen og Felson, 1979, s. 591), slik som i hjemmet, på fritidsarenaer eller jobb. Dermed er mulighet et stikkord i dette

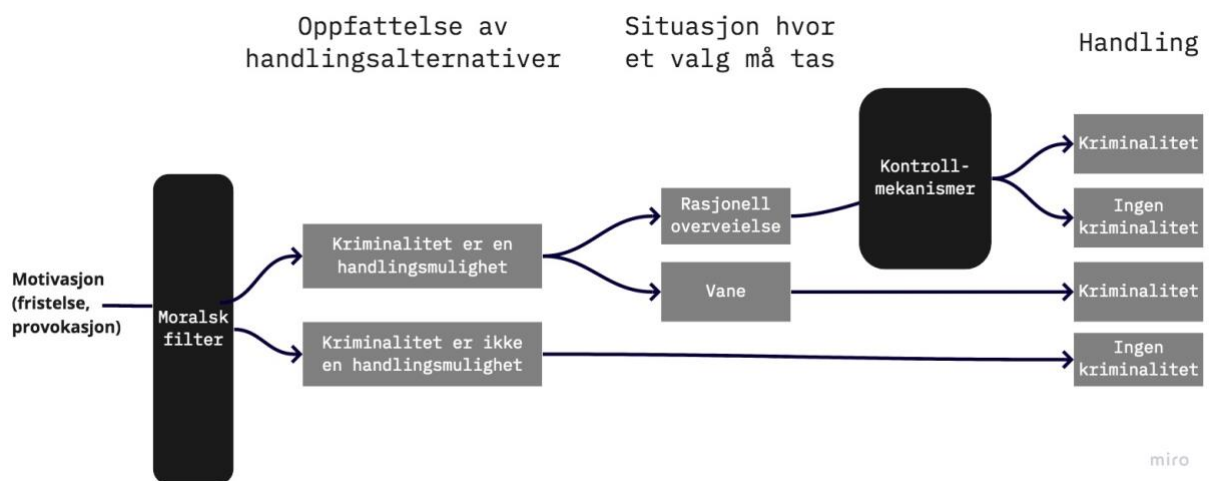
henseendet, ettersom de situasjonelle (kriminalitets)mulighetene kan påvirke noen til å utføre kriminelle handlinger (Cohen og Felson, 1979, s. 605).

3.2.2 Situasjonell kriminalitetsforebygging: Clarke (1980) og Wikström (2014)

Clarke (1980) har introdusert en teori innenfor miljøkriminologi om situasjonell forebygging. Han anser også individet som en rasjonelt handlende aktør, og i likhet med det ovennevnte rutineaktivitetsperspektivet hevder Clarke (1980) at kriminalitet kan forankres i de kriminelle mulighetene som ligger i en gitt situasjon. For å forebygge kriminalitet bør situasjonelle faktorer manipuleres (Clarke, 1980, s. 139). Ifølge teorien kan to generelle faktorer identifiseres og manipuleres slik at mulighetene, og dermed risikoen, for at kriminalitet vil forekomme minker. Den første faktoren går ut på å redusere de fysiske mulighetene for å kunne begå kriminalitet, mens den andre faktoren dreier seg om å øke sannsynligheten for at gjerningspersonen blir fersket (Clarke, 1980, s. 139).

I nyere tid har Per-Olof Wikström videreutviklet en situasjonell forklaringsmodell på kriminalitet, kalt *Situational Action Theory* (SAT), her oversatt til «situasjonsorientert handlingsteori» (2014). Denne teorien prøver å forstå både hvorfor og hvordan kriminalitet kan forekomme i noen situasjoner. Situasjonsorientert handlingsteori integrerer et aktørperspektiv som fokuserer på de miljømessige faktorene innenfor en situasjonell ramme hvor kriminalitet kan oppstå, «... og på den måten tilbyr SAT på den ene siden et korrektiv til rasjonelle valg-teoriens ensidige individfokus ...» (min oversettelse, Hestehave, Jacobsen og Johansen, 2018, s. 317). Wikström trekker frem at tidligere teorier har mislyktes i å forklare hvorfor noen individer med så å si identiske risikofaktorer likevel foretar ulike valg i like situasjoner, men at SAT forklarer dette: «Mennesker begår kriminelle handlinger fordi de oppfatter og velger – habituelt eller etter noen overveielser – en bestemt form for kriminell handling som et handlingsalternativ, som en reaksjon på en spesifikk motivasjon» (min oversettelse, 2014 i Hestehave mfl., 2018, s. 318-319). Ifølge Wikström er en viktig komponent i kriminelle handlinger individers moralske ståsted, noe hans teori tilføyer, til forskjell fra eksempelvis rutineaktivitetsperspektivet (Cohen og Felson, 1979).

Ifølge Wikströms teori er det spesielt tre situasjonelle faktorer som i samspill bidrar til å forstå og forklare hvordan kriminalitet kan finne sted, og disse er 1) motivasjon, 2) det moralske filteret og 3) kontrollelementer (Wikström, 2014, s. 78). Motivasjonen igangsetter selve handlingsprosessen, og det moralske filteret bidrar deretter med to handlingsalternativer: å utøve kriminalitet eller ei. Om kriminalitet er et alternativ, og samtidig en vane, er det sannsynlig at det vil lede til en gjentatt kriminell handling. Om kriminalitet er et handlingsalternativ, men derimot ikke en vane, vil individet foreta en rasjonell overveielse hvor kontrollmekanismer igjen vil påvirke hvorvidt individet velger å begå en kriminell handling eller ikke. Teorien er illustrert i figuren under.

«Den situasjonelle prosessen og sentrale situasjonelle faktorer» (Wikström, 2014). Illustrasjonen er inspirert av figur 3.2 i Wikström (2014, s. 79).

Wikströms forklaringsmodell på hvorfor og hvordan kriminalitet oppstår knytter seg til både individets moralske aspekt, men også situasjonelle omstendigheter, herunder fysiske innretninger og risikoen for å bli oppdaget. Som man kan lese av figuren over sier ikke teorien noe om at kriminalitet kan være et produkt av for sterk kontroll, slik som Beckers (1963) stempingsteorier bygger på. I SAT-teorien går kontrollen kun i én retning; fra (mangel på) kontrollmekanismer til kriminalitet. Kriminalitet er i henhold til Wikströms modell situasjonelt betinget, og dette gjør teorien anvendelig særlig til situasjonell kriminalitetsforebygging, inkludert antikorrupsjon. Informantenes forslag til antikorrupsjonstiltak vil kunne ses i lys av «den situasjonelle prosessen og sentrale situasjonelle faktorer», kanskje spesielt med fokus på det moralske filteret og

kontrollmekanismer i møte med uformell sosial kontroll på arbeidsplassen, samt dette med tillit, nettverk og tette bånd blant aktører i maktposisjoner, hvilket vil presenteres i analysen.

3.3 Bekvemmelige løsninger

I nyere tid er bekvemmelighetsteorien en såkalt integrert forklaring basert på samtlige delteorier om hvitsnittkriminalitet. Teorien ser ut til å være inspirert av flere teorier med ulike retninger innenfor kriminologien. Blant annet bygger den på Sutherland og Cressey sin «differential association theory» fra 1939 (2014), Mertons (1938) «strain theory» samt Sykes og Matza (1957) sine «nøytraliseringsteknikker». Alle disse teoriene hevdes å integreres under paraplyen bekvemmelighet i bekvemmelighetsteorien (Gottschalck, 2018, s. 16). På grunn av at bekvemmelighetsteorien er satt sammen av sprikende forklaringer, faller valget heller på å forklare de mest aktuelle bidragene i denne teorien relatert til denne avhandlingen, fremfor å anvende bekvemmelighetsteorien i sin helhet.

3.3.1 Læringsteori

Edwin Sutherland introduserte «differential association theory», på norsk «differensiell assosiasjon», i starten av 1960-årene (Sutherland og Cressey, 1960). Teorien inneholder ni punkter, men i korthet argumenterer Sutherland for at kriminalitet er en lært aktivitet gjennom samvær med andre, særlig personer man tilbringer mye tid med, slik som familie og venner (Sutherland og Cressey, 1960), og potensielt sett også kollegaer, som vi skal se i analysekapitlene under. Kjernen i læringsteorien handler om at: «a person becomes delinquent because of an excess of definitions favorable to law violation over definitions unfavorable to violations of law» (Sutherland og Cressey, i Cullen mfl., 2014, s. 136). I nyere tid har Akers utviklet denne læringsteorien, ved å beskrive *hvilke* definisjoner som kan legges til grunn, hvorpå han i stor grad anvender Sykes og Matza (1957) sine nøytraliseringsteknikker (1994, s. 74-77). De fem nøytraliseringsteknikkene lyder kortfattet slik: Benektelse av ansvar, benektelse av at noen skade er skjedd,

benektelse av offer eller offerets krav på rettsbeskyttelse, fordømmelse av dem som (for)dømmer og til sist påstanden om lojalitet overfor tilhørighetsgruppen (Sykes og Matza 1957, i Cullen mfl., 2014, s. 225-228). Disse teknikkene fremheves ofte som en forklaring på hvordan økonomisk kriminalitet forekommer, kanskje særlig benektelse av ansvar og benektelse av at noen har tatt skade av korrupsjonshandlingene.

Ettersom kun hovedessensen i disse teoriene er viktig for å forstå empirien i denne avhandlingen, altså at kriminalitet er en lært aktivitet, vil de samles under begrepet «læringsteorier». Ifølge læringsteoriene må det foreligge en kriminell mulighet, og en person som er opplært til å opptre kriminelt. Teorien ser derfor i større grad bort fra eksempelvis det moralske aspektet (Wikström, 2014) og den rasjonelle kost/nytte-vurderingen (Cornish og Clarke, 1986). Om man fra ung alder læres opp til å tro at bestikkelser er veien man må gå for å oppnå økonomisk suksess, påpeker læringsteoriene at korrupsjonshandlinger blir valgt i overveiende grad over legale metoder. Dette på grunn av at man blant annet 1) er opplært til å tro at det er riktig, og 2) fordi man ikke har lært at andre legale handlingsmåter kan gi lik gevinst. Ifølge læringsteoriene er individer født med «blanke ark»: «... onto which society writes its script for the person's life» (Cullen mfl., 2014, s. 215), og dette menneskesynet gjenfinnes også i Merton (1938) sin «strain theory», på norsk kalt «belastningsteori».

3.3.2 Belastningsteori

I 1938 publiserte Merton artikkelen *Social Structure and Anomie*, hvor han undersøkte det amerikanske samfunnet med henblikk på årsaker til kriminalitet. Her presenteres anomi-teorien som forklaring på hvorfor noen samfunn har mer kriminalitet enn andre: Samfunn som legger stor vekt på å oppnå mål om økonomisk suksess, men lite om hvordan målet skal nås på en legitim måte, vil ifølge teorien karakteriseres som normløse, eller preget av «anomi» (Merton 1938, i Cullen mfl., 2014, s. 177). Merton (i Cloward, 1959, s. 166) definerer «anomi» som en nedbryting i den kulturelle strukturen, som oppstår særlig når det finnes en akutt motsetning mellom kulturelle normer og mål, og de sosialt strukturerte mulighetene til å oppnå disse målene på. Som følge av dette misforholdet vil mennesker enklere ty til

kriminelle handlinger for å oppnå målene. Belastningsteorien bidrar således med en forklaring på hvorfor enkelte velger å bruke bestikkelser for eksempelvis å oppnå en stor kontrakt, for å «kjøpe seg ut av» belastning eller stress som kan medfølge arbeidet om måloppnåelse. Jeg vil derfor undersøke hvorvidt dette er et relevant perspektiv som informantene trekker veksler på i sin risikooppfatning av korrupsjon.

Det å velge en kriminell bekvemmelig løsning på et problem kan medføre store kostnader, eksempelvis risikoen for å bli avslørt og straffet, miste jobben, bli hengt ut i media samt tap av posisjon og nettverk i samfunnet (Gottschalck, 2018, s. 22). Om man velger en bekvemmelig og anomi-reducerende løsning på en utfordring i nåtid, påfører man med andre ord seg selv en mulig kostnad senere; «Jo mer man reduserer kostnaden i nåtid, desto større kan kostnaden bli i fremtiden» (Gottschalck, 2018, s. 22).

3.4 Teorier om bekjempelse og regulering

Å bekjempe kriminelle handlinger gjennom straffetrussel, faktisk straff og regulering er kanskje den lengstlevende og vanligste kriminalitetsreducerende strategien som eksisterer (Beccaria, 2014). Denne ideologien hviler, som rutineaktivitetsteorien, på rasjonelle valg-teoriens oppfatning av mennesket som en rasjonelt tenkende aktør som tar valg på bakgrunn av kost og nytte ved å utføre handlingen (Cornish og Clarke, 1986). Offentligheten generelt forholder seg til tanken om at kriminalitetsbekjempelse, herunder korrupsjonsbekjempelse, foregår gjennom straff og lovreguleringer. Dette inkluderer også informantene i studien, spesielt de fra Økokrim, og den er derfor aktuell å gå nærmere inn på. Økokrim forsøker, med utgangspunkt i lov og rett, å bekjempe korrupsjon gjennom etterforskning, som kan føre til straff.

3.4.1 Straffeteorier (hard law)

Straff anses som det mest inngripende virkemidlet overfor borgerne (Frøberg, 2016, s. 31), og bruken av det må derfor være forankret i verdimeslige straffebegrunnelser. Historisk sett har to hovedsyn på straffens formål gjort seg gjeldende:

«Absolutte straffeteorier bygger på at straffen skal være en gjengjeldelse av det ondet som gjerningspersonen har begått. Relative straffeteorier bygger derimot på at straffen skal forebygge fremtidige lovbrudd. De relative straffeteoriene bygger dermed på at straff ikke har noen egenverdi, men at den kan rettferdiggjøres fordi den er egnet til å styre borgernes atferd»
(Frøberg, 2016, s. 32).

I Norge er det i nyere tid er det slik at straffens forebyggende virkning er fremholdt som den sentrale straffebe grunnelse (Frøberg, 2016, s. 32). Virkningen det siktes til kan inndeles i to aspekter: individualprevensjon og allmennprevensjon (Frøberg, 2016, s. 33). Individualprevensjon har til hensikt å forhindre at gjerningspersonen begår ny kriminalitet gjennom straffens forebyggede virkning via inkapasitering (eksempelvis fengsling), avskrekking fra kriminalitet (for å unngå ny fengsling) og forbedring (moraldannende og rehabiliterende). I Individualprevensjonens øyemed er straffen ment for å være forebyggende for enkeltpersonen som allerede har begått kriminalitet.

Når det gjelder allmennprevensjon derimot, skal straffen medføre en virkning overfor den øvrige befolkningen: straffetrusselen skal avskrekke individer fra å begå tilsvarende lovbrudd (Frøberg, 2016, s. 33). I nyere tid knyttes straffens allmennpreventive virkning til eksistensen av en straffetrussel og risikoen for at denne trusselen realiseres gjennom straffeforfølgning (Frøberg, 2016, s. 35). Selve eksistensen av straffetrusselen skal derfor ha en moralpåvirkende effekt, slik at det knytter seg et moralsk stigma til den uønskede atferden, som gjør befolkningen mer negativt innstilt til å opptre avvikende (Frøberg, 2016, s. 35-36). Straffelovens § 387 «Korrupsjon», § 388 «Grov korrupsjon» og § 389 «Påvirkningshandel» skal dermed gjennom trusselen om straff ved brudd, forhindre individer fra å begå korrupsjonshandlinger.

I hovedsak er handlinger straffebe lagt for å understreke at de er uønsket i samfunnet (Frøberg, 2016, s. 35-36). Dette er en form for statlig skjerping, og slik lovregulering refereres ofte til som «hard law» (Atapattu, 2012, s. 202). Ifølge Frøberg (2016, s. 36) er allmennprevensjonstanken kontroversiell, og innvendinger mot å bruke allmennprevensjon som grunnelse for straff har knyttet seg til dens

«faktiske og normative forutsetninger». Hvorvidt kriminalisering medfører at færre individer begår kriminalitet er et empirisk spørsmål. Det finnes også forskning som påpeker at den ønskede virkningen av straff for øvrig avhenger av straffens strenghet samt den faktiske, eller opplevde, oppdagelsesrisikoen (Frøberg, 2016, s. 36). Dette er relevant for korrupsjon som i sin natur er en skjult form for kriminalitet, og derfor vanskelig å oppdage. Som analysen vil vise, fremstår «oppdagelsesrisiko» som et nøkkelord, når det gjelder antikorrupsjonstiltak.

3.4.2 Reguleringsteori (soft law)

Som forklart i forrige delkapittel er «hard law» en form for statlig regulering. «Soft law» derimot, betegner regelverk som ikke er juridisk bindende fra statens side, men som heller beror på: «... deltakelse og ressurser fra ikke-statlige aktører i konstruksjon, drift og gjennomføring av en styringsordning» (min oversettelse, Atapattu, 2012, s. 202). Soft law-regelverk tar gjerne form av det som kalles «etiske retningslinjer» i en bedrift, altså det fastsatte regelverket innad i bedriften. Ofte er de etiske retningslinjene sterkt knyttet til «compliance». Dette er et begrep som vi vil se at flere av informantene anvender, og handler om den faktiske etterlevelsen av blant annet soft-law-regulerte rutiner. På lik linje med hard law, forsøker også soft law å være et normerende tiltak: gjennom læring i form av holdningsskapende forebyggingsarbeid forsøkes det å skape en norm blant ansatte om å opptre i tråd med virksomhetens regler. Hva som spesifikt inngår i compliance vil forklares nærmere analysen.

3.5 Oppsummering av teori

Dette teorikapitlet har belyst ulike teoretiske bidrag som vil legges til grunn for å forstå det innsamlede datamaterialet i en kriminologisk kontekst. Det er tydelige spenninger mellom de ulike teoretiske forklaringene, men alle gjør seg aktuelle på sin måte, for å tolke det innsamlede empiriske materialet.

Risikoperspektivet handler om hvordan risiko identifiseres og defineres. Dette vil bli relevant når jeg undersøker informantenes risikoppfatning av

korrupsjonsfenomenet. Selve begrepet «risiko» kan defineres ulikt, men vil her anvendes med et samfunnsmessig blikk, i tråd med sosialkonstruktivismen. Dette omfatter blant annet Douglas' (2003) oppfattelse av risiko som et verdi- og kulturbetinget maktspill om rett og galt mellom samfunnsaktører, og Avens (2013) modell av de nye risikoperspektivene med kalkulasjoner, kunnskapstenkning og svarte svaner.

Teoretiske bidrag fra miljøkriminologien slik som klassikerne rasjonelle valgteorien (Cornish og Clarke, 1986) og rutineaktivitetsperspektivet (Cohen og Felson, 1979) beror på en situasjonell kriminalitetsanalyse. De gjør seg dermed egnet til å forstå antikorrupsjon. Clarke (1980) sin teori om kriminelle muligheter og Wikström (2014) sin videreutviklede SAT, som illustrert over, betrakter også kriminalitet som noe situasjonelt betinget, men særlig SAT påpeker at den kriminelle handlingen i større grad er påvirkelig enn de to klassiske teoriene, eksempelvis gjennom det moralske aspekt. Det objektive «rett eller galt» – faller bort i større grad i læringsteoriene, da disse forankrer avvik i opplæring av andre. Ifølge læringsteoriene må korrupsjon forstås som en lært aktivitet av personer i nær omgangskrets. På lik linje med at kriminalitet er lært, kan kriminell atferd avvennes gjennom ny og lovlydig læring av andre personer. Atferden kan også styres til lovlydighet, slik som reguleringsteoriene tar sikte på, gjennom eksempelvis soft law. Både oppdagelsesrisiko, samt de norske straffeteoriene er også svært aktuelle i dette henseendet. Den ønskede forebyggende virkningen av straff gjør seg svært relevant for denne avhandlingen, med henblikk på korrupsjonsbekjempelse.

Som vist foreligger det flere spenninger i de teoretiske perspektivene som vil kontekstualiserer datamaterialet. Dette kan gi et bredt utgangspunkt til å si noe om hva informantene trekker frem når det kommer til korrupsjonsrisiko og antikorrupsjonstiltak. Selv om alt av teoretisk rammeverk ikke forklares eksplisitt i dette teorikapitlet vil andre teoribidrag belyses i korte trekk der det faller seg naturlig i selve analysen.

4 Metode

Som tidligere beskrevet er formålet å undersøke hvordan risikobildet for korrupsjon i norske virksomheter ser ut i dag, samt ulike forebyggende tiltak i kampen mot korrupsjon. Forskningsspørsmålene ble retningsgivende for den metodiske tilnærmingen avhandlingen bygger på, som er en kvalitativ metode. I de neste kapitlene vil kunnskapsteoretisk posisjon og metodevalget presenteres grundigere, for å belyse hvorfor akkurat denne fremgangsmåten egner seg. Derneft vil det mer konkrete metodearbeidet tilknyttet denne studien presenteres, herunder utvalg- og rekrutteringsprosess, intervjuguideopplegg samt hvordan selve gjennomføringen av studien, og den videre behandlingen av det innsamlede datamaterialet foregikk. Avslutningsvis beskrives de etiske refleksjonene som dukket opp i starten og underveis i dette prosjektet.

4.1 Kunnskapsteoretisk posisjon og kvalitativ metode

Når man forsker er det viktig å tenke over hvordan man forstår forholdet mellom dataene og virkeligheten. Det finnes mange oppfatninger av hvordan samfunnsvitenskapen ser på forholdet mellom den materielle verden og forskning (Skilbrei, 2019, s. 37), og det er derfor viktig å redegjøre for forskers kunnskapsteoretiske posisjon. Et sosialkonstruktivistisk utgangspunkt vil her legges til grunn, da denne bygger på fenomenologiens tilnærming om å bruke intervjuer til å «... få deltakere til å sette ord på hvordan de forstår sin verden, vanligvis knyttet til et avgrenset fenomen» (Tjora, 2017, s. 27). I dette tilfellet er fenomenet korrupsjon. Til forskjell fra fenomenologien tar sosialkonstruktivismen avstand fra ideen om at samfunnet er en objektiv størrelse, virkeligheten er istedenfor samfunnsskapt og må forstås på basis av ulike sosiale faktorer (Tjora, 2017, s. 27), altså må den fortolkes. Et samfunnskonstruktivistisk kunnskapssyn er typisk for kvalitativ forskning ettersom det er i tråd med både mål og fremgangsmåte, inkludert idealet om å oppnå «tykke» beskrivelser (Geertz 1973, i Skilbrei, 2019, s. 12). Altså å gi kunnskap på et nivå som ikke er overfladisk, men som heller går i dybden.

Ifølge Skilbrei er det slik at: «Målet for et kvalitativt forskningsprosjekt er å undersøke, forstå og formidle kunnskap om prosesser og fenomener. De kvalitative metodene er spesielt egnet til å skape kunnskap om dybde, detaljer og kontekst ...» (2019, s. 28). Dette gjenspeiler denne studiens formål om å innhente kunnskap om ulike aktørers blikk på korrupsjonsbildet og ulike antikorrupsjonstiltak. Studien beror på to av hovedretningene innenfor kvalitative fremgangsmåter: intervju og tekstanalyse. Intervjumaterialet utgjør hoved-empirien, mens datamaterialet fra tekstanalysen har en supplerende funksjon. Nedenfor vil de to kvalitative metodevalgene beskrives nærmere.

4.1.1 Individuelle intervjuer og tekstanalyse

Kvalitative intervjuer anvendes for å få «... tilgang til andres erfaringer og refleksjoner gjennom å snakke med dem» (Skilbrei, 2019, s. 65). På mange måter gir kvalitative intervjuer oss tilgang til andres observasjoner (Weiss 1994 i Skilbrei, 2019, s. 65). Individuelle intervjuer ble valgt fremfor gruppeintervjuer av både en faglig og en forskningsetisk grunn. I individuelle intervjuer får intervjuobjektene fortolke og forklare sin virkelighet slik at denne kommer tydelig frem, noe som kunne vært vanskeligere gjennom et gruppeintervju. Sånn sett produserer individuelle intervjuer et helt annet kunnskapsgrunnlag enn gruppeintervjuer (Skilbrei, 2019, s. 67). I tillegg kan individuelle intervjuer ivareta informantene bedre med tanke på sensitive temaer, samt sikre de deltakende informantene sin anonymitet bedre (Skilbrei, 2019, s. 67).

Gjennom intervjuer med informanter som representerer ulike virksomheter som jobber med antikorrupsjonsarbeid fikk jeg muligheten til å innsamle et bredt og detaljert datamateriale med ulike perspektiver på temaer som risiko, forebygging og samarbeid med henblikk på korrupsjon. Dette ville ha vist seg vanskelig, kanskje helt umulig, med en annen fremgangsmåte enn intervju. Dermed er intervjuobjektene den mest pålitelige kilden til å innhente et kunnskapsgrunnlag som kan besvare forskningsspørsmålene. Informantene forteller om deres førstehåndserfaring med korrupsjonsfenomenet, og målet, slik som i de fleste kvalitative intervjuer, er å skape en overføringsverdi slik at man basert på kvalitative intervjuer kan trekke konklusjoner som gjelder flere (Skilbrei, 2019, s. 65). Som nevnt over danner de

individuelle intervjuene hoved-empirien, men denne studien omfatter også tekstanalyse.

Begrunnelsen for å kombinere to metoder kan være at man vil forstå og behandle datamaterialene som komplementære, altså at de utfyller hverandre på et vis, og dette omtales ofte som metodetriangulering (Skilbrei, 2019, s. 77).

Metodetriangulering kan være så mangt, ofte brukes benevnelsen når man kombinerer kvalitativ og kvantitativ metode i såkalt «mixed methods» (Skilbrei, 2019, s. 77). I denne sammenheng vil «metodetriangulering» anvendes til å beskrive kombinasjonen av intervju- og dokumentstudie. I de fleste studier vil det finnes relevante dokumenter som kan anvendes for å innhente aktuell informasjon til prosjektet, utover det man gjør av egen datagenerering (Tjora, 2017, s. 188). Å benytte foreliggende data på nytt blir gjerne kalt gjenbruk eller sekundæranalyse (Skilbrei, 2019, s. 73), og dette har med tiden blitt en viktigere fremgangsmåte for å skape kunnskap (Bishop 2016, i Skilbrei, 2019, s. 73). Foreliggende data kan benyttes alene eller som supplement til eksempelvis intervju (Thagaard, 2018, s. 13).

I denne studien er det samlet inn og re-analysert foreliggende tekst i form av en domssamling ved navn «Korrupsjonsdommer i Norge fra 2003-2018» (TIN, 2019). Å bruke korrupsjonsdommer til å belyse temaer informantene snakker om var fra begynnelsen av en ideell målsetting i dette prosjektet. Det var ikke gitt at informantene skulle utbrodere om enkeltsaker. Dette kunne også lettere ledet Økokrim-informantene til å skulle si noe som er taushetsbelagt, noe som ikke var ønskelig. Informantene refererte til korrupsjonssaker på et generelt nivå. Dermed var tanken å benytte domssamlingen i korrupsjon som et eget materiale, både av hensyn til informantene, og av hensyn til å anskaffe mer detaljert kunnskap om enkeltsakene til studiens fordel.

4.2 Utvalg og rekruttering

Ved å intervju folk som representerer ulike organisasjoner om samme tematikk kan man generere et bredt tilfang av data. Slike kvalitative studier omtales ofte som «eksplorerende» (Tjora, 2017, s. 133). En styrke i slike studier er å sørge for at viktige erfaringer er representert i tråd med studiens mål (Skilbrei, 2019, s. 122). Det

følgende kapittel er inndelt i to: Først vil utvalgs- og rekrutteringsprosessen rundt intervjustudien beskrives slik det foregikk i en kronologisk rekkefølge, før neste del tar fatt på samme prosess for tekstanalysen.

4.2.1 Informanter

I kvalitative studier er det ofte et begrenset antall personer eller enheter som deltar. Da er det essensielt å anvende en utvelgingsprosess som er hensiktsmessig for å besvare problemstillingen, i så måte at datamaterialet man genererer fra utvalget viser seg fruktbart, og kan gi en forståelse av det fenomenet som studeres (Thagaard, 2018, s. 54). Det ble dermed naturlig å foreta et strategisk utvalg av personer med egenskaper eller kvalifikasjoner som var gunstig i forhold til forskningsspørsmålene (Thagaard, 2018, s. 54). Et tydelig utvalgs-kriterium til informantene i studien er at de i kraft av sin stilling kan knyttes til antikorrupsjonsarbeid.

Økokrim er spesialorganet i politiet og påtalemyndigheten for bekjempelse av økonomisk kriminalitet, og nettsiden deres opplyser at de har et eget korrupsjonsteam. Ettersom personer i dette teamet har spisskompetanse på korrupsjonsfeltet, ble det å få informanter herfra helt essensielt for oppgaven, også for å besvare prosjektets daværende hovedproblemstilling, som i begynnelsen lød: «Hva gjør Økokrim av antikorrupsjonsarbeid?». I enkelte tilfeller hvor verken en selv eller noen man kjenner har enkel tilgang til feltet man ønsker å undersøke, er det aktuelt å kontakte aktuelle informanter direkte (Skilbrei, 2019, s. 125). Det ble sendt en mail med kortfattet informasjon om masterprosjektet samt forespørsel om deltakelse til epostmottaket til Økokrim. Førstegangskontakten med Økokrim ble opprettet i mai 2019 med påfølgende telefonsamtale med det som ble min kontaktperson i Økokrim. Kontaktpersonen informerte om at de ville stille med fire informanter, som alle var en del av korrupsjonsteamet hos Økokrim.

I rekrutteringsfasen ble jeg gjort oppmerksom på at det nylig var etablert et samarbeidsforum for antikorrupsjon i regi av Justis- og beredskapsdepartementet. Deretter fortsatte «snøballen å rulle», og jeg ble videre anbefalt å ta kontakt med Transparency International Norge (TIN). Transparency International er, som nevnt innledningsvis, en global sivilsamfunnsorganisasjon i spissen for kampen mot

korrupsjon. De har omtrent 100 avdelinger omkring i verden, samt et internasjonalt sekretariat i Berlin. Deres arbeid handler om å spre kunnskap om skadevirkninger av korrupsjon, «samarbeide med myndigheter, næringsliv og sivilsamfunn om å utvikle og iverksette effektive tiltak for å bekjempe korrupsjon» (TIN, 2017b, s. 2), og den norske avdelingen ble opprettet i 1999.

Snøballmetoden, altså det å utvide kontaktflaten i feltet ved hjelp av personer man allerede har intervjuet eller vært i kontakt med (Skilbrei, 2019, s. 125) ble en viktig del av rekrutteringsarbeidet i denne studien. Fremgangsmåten var tilsvarende den som ble gjort med Økokrim; Det ble utformet et unikt søknadsbrev spesifikt til den ønskede informanten eller organisasjonen, med informasjon om prosjektet og deltakelsesforespørsel. Dette ble sendt på mail til de potensielle informantene i henholdsvis Justis- og beredskapsdepartementet, TIN og senere bedrifter jeg ønsket å rekruttere til prosjektet.

Av min kontaktperson i TIN ble jeg invitert med på et halvdagsseminar de arrangerte i samarbeid med NHO, om hvordan norske bedrifter takler utfordrende markeder, med fokus på korrupsjon. Seminaret bidro til å øke min kunnskap om hva slags utfordringer bedrifter kan møte på i ulike markeder, og belyste hvilken type bedrifter jeg ønsket å rekruttere til mitt prosjekt. Kort tid etter dette seminaret startet intervjuene med Økokrim, hvorpå en av informantene fortalte at flere store norske private bedrifter har opparbeidet seg god kunnskap og utvist gode tiltak mot korrupsjon de senere årene. Dette ble jeg nysgjerrig på, og jeg sendte derfor ut informasjon om prosjektet samt deltakelsesforespørsel på mail til ulike store norske private virksomheter.

Å rekruttere gjennom organisasjonen kan skape noen utfordringer: man mister noe kontroll over utvelgelsen av informanter, for «... selv om man gir detaljerte instruksjoner for hva slags type informanter man er interessert i å komme i kontakt med, kan de som rekrutterer på forskerens vegne, avvike fra disse» (Skilbrei, 2019, s. 125). Til enkelte av virksomhetene ble det utsendt en forespørsel om å bli satt i kontakt med antikorrupsjonsansvarlig via en generell kanal som virksomheten henviste til på egen nettside. Slik endte denne studien opp med også å gjennomføre det jeg har valgt å kalle et «ekspertintervju». Altså et intervju av en ansatt med rådgivningskompetanse på antikorrupsjonstiltak. Selv om dette intervjuet ikke var en del av den opprinnelige planen hadde denne informanten mye å lære bort om

antikorrupsjon, og datamaterialet generert fra intervjuet er derfor sidestilt med resten av primærdataene.

Via dette prosjektets fremgangsmåte, som forklart over, resulterte rekrutteringen i totalt 9 informanter fra ulike organisasjoner: Fire informanter fra Økokrim sitt korrupsjonsteam, én informant fra Justis- og beredskapsdepartementets samarbeidsforum for antikorrupsjon, én informant fra Transparency International Norge, to informanter fra to ulike norske private bedrifter og ett ekspertintervju med en informant som var ansatt som rådgiver i en bedrift. Antall intervjuer ble avgrenset til ni da forsker selv syntes de allerede gjennomførte intervjuene generaliserte fruktbar empiri, også med tanke på at det i tillegg benyttes korrupsjonsdommer som en del av empirien, noe neste kapittel vil utdype mer om.

4.2.2 Dokumenter

I studiens forstudie, hvor primæroppgaven var å lete frem relevant litteratur på området (Halvorsen, 2008, s. 267), førte gjennomgang av diverse vurderinger og rapporter til ideen om å inkludere saker og dommer fra Norge som en del av datamaterialet. På Lovdata sine hjemmesider publiseres det en kortfattet oppsummering av hver korrupsjonssak som beskriver de viktigste momentene i sakskomplekset. I stedet for å lete frem én og én oppsummering via Lovdata ble jeg via digitale litteratursøk oppmerksom på at Transparency International Norge årlig publiserer en oppdatert versjon av alle korrupsjonsdommer i Norge fra 2003 og til i dag. Publikasjonene finnes på TINs hjemmeside, tilgjengelig for alle. Jeg lærte underveis i studien at denne publiseringen er et samarbeid TIN har med Lovdata. Det ble en åpenbar beslutning å utvelge den nyeste publiseringen med flest dommer til dette prosjektet; «Korrupsjonsdommer i Norge 2003-2018». Innledningsvis i publiseringen forklarer TIN at formålet med samlingen av korrupsjonsdommer er å bidra til å gi et bilde av hva som utgjør korrupsjon i straffelovens forstand. Sånn sett gjør den seg relevant i denne studien også. Ettersom domssamlingen var av en nokså utfyllende karakter, gjorde det etter hvert til at jeg la fra meg tanken om å inkludere annen litteratur i tillegg, og heller kun fokusere på dommene som et eget analysemateriale.

Det kan argumenteres for at det utvalgte tekstmaterialet ligger i skjæringspunktet mellom å kunne regnes som gjenbruk av andres forskningsarbeid gjort tilgjengelig, og å være en casestudie om man ser dommene hver for seg. I tråd med George og Bennett sin definisjon av «case» utgjør dette «ein større klasse av hendingar» (2005, i Bukve, 2016, s. 125). Begrepet casestudie rommer mye mangfold, og knyttes ofte til det å studere én enhet i detalj over tid, men «casestudie» kan også referere til en teknisk form for fremgangsmåte som «... inkluderer en viss kombinasjon av kilder, og hvor betegnelsen 'casestudie' også viser til en analytisk strategi» (Skilbrei, 2019, s. 78). I denne studien har korrupsjonsdommene, og alle de ulike «casene» dette innebærer, blitt analysert strategisk i likhet med intervjumaterialet.

Domssamlingen presenterer totalt 54 korrupsjonssaker, samt en kortfattet oversikt over korrupsjonssaker pådømt etter straffelovens gamle korrupsjonsbestemmelser, som for øvrig ikke vektlegges her. Sakene har ulik grad av kompleksitet, slik at det innenfor noen av oppsummeringene kan eksistere flere enkeltsaker, uten at det går i detalj på disse. Avhandlingen vil ikke presentere alle 54 sakene, men heller belyse saker som kan knyttes til intervjumaterialet. Dette ble et tydelig kriterium i utvelgelsesprosessen. Hvordan den videre utvelgelsesprosessen gikk vil forklare i delkapittel 4.4.3.

4.3 Gjennomføring av intervjustudien

En studie som innsamler primærdata, slik som intervjustudier, vil være av en mer omfattende karakter enn studier som kun benytter foreliggende materiale. Av hensyn til at det foreligger flere arbeidsoppgaver tilknyttet intervjuene er det derfor viet et eget kapittel til å presentere selve gjennomføringen av intervjustudien i dette prosjektet, i en kronologisk rekkefølge.

4.3.1 Tidlig fase: Søknadsprosessen i NSD og POD

«Når man skal sette i gang et forskningsprosjekt som inkluderer data som dekkes av personvernloven, sender man inn et meldeskjema via NSDs hjemmesider» (Skilbrei,

2019, s. 112), for at Norsk senter for forskningsdata (NSD) sine saksbehandlere skal vurdere om forskningstillatelse faktisk kan gis. Et slikt skjema ble meldt inn tidlig i studien. I startfasen møtte denne studien på en utfordring som gjorde søknadsprosessen krevende, sammenlignet med andre masterprosjekter av samme slag. Utfordringen dreide seg om det nyinnførte kravet fra NSD som handler om at de ikke vurderer søknader om forskning på Politietaten før Politidirektoratet (POD) har vurdert og godkjent prosjektet. For å få utført intervjuene med informantene i Økokrim var det derfor nødvendig å skrive et søknadsbrev til POD som oppfylte kravene til innhold som de stilte på sin hjemmeside til dette søknadsbrevet. Dette ble sendt til Politidirektoratet i juni 2019¹. Politidirektoratet skrev på sine hjemmesider at slike søknader kunne ha en behandlingstid på inntil 6 måneder². Etter mye purring fikk jeg kontaktinformasjonen til den behandlingsansvarlige av søknaden min i POD. Av vedkommende fikk jeg beskjed om å sende inn ytterligere informasjon om prosjektet enn det som var listet opp på hjemmesiden til POD, da det viste seg at kravene til søknad var under utvikling.

Jeg ble i mellomtiden anbefalt av NSD å sende inn en søknad hvor jeg kunne utelate utvalget som krevde godkjenning fra POD, og heller ettersende POD sin godkjenning når denne forelå, for å komme i gang med prosjektet. Slik kunne jeg starte med å kontakte andre aktuelle aktører. POD godkjente omsider prosjektet i slutten av august 2019, og det kunne da sendes en ferdigstilt søknad til NSD³. Derfra gikk alt på skinner, og hele prosjektet ble godkjent kort tid etter.

4.3.2 Intervjuguide

Forskjellige intervjuguides

«Det er ikke uvanlig at en intervjustudie inkluderer intervjuer med personer som er forskjellige, for eksempel fordi de representerer ulike grupper, og da kan det være

¹ Dessverre var det en «bug» i systemet deres som gjorde at POD ikke mottok søknaden, og den ble derfor sendt på nytt i midten av juli.

² Det var et stressende element ved hele kravet.

³ Krav om søknad til POD har man imidlertid gått bort fra nå. I dag trenger man kun å sende søknad til POD om prosjektet krever dispensasjon fra taushetsplikt: <https://www.politiet.no/kontakt-oss/innsyn-og-offentleg-journal/tilgang-til-taushetsbelagt-informasjon-til-bruk-i-forskning/>

nødvendig å utvikle flere intervjuguider» (Skilbrei, 2019, s. 128). Det ble utformet en intervjuguide til hver av de ulike aktørene, altså én til Justis- og beredskapsdepartementet, én til Økokrim, én til TIN og én til virksomhetene. Alle intervjuguidene hadde lik oppbygning med tanke på temaer. Slik fikk jeg muligheten til å intervju personer som representerer ulike virksomheter om samme tema (Tjora, 2017, s. 133). Samtidig ble spørsmålene også tilpasset det informantene jobbet med, og det ble enklere å innsamle kunnskap om korrupsjon og antikorrupsjon fra aktørenes arbeidspåvirkede synspunkt. Jeg kunne stille tilpassede spørsmål til en spesifikk aktør, eksempelvis til Økokrim om hva slags antikorrupsjonsarbeid Økokrim gjør for virksomheter, og dernest spørre informantene ansatt i virksomhetene om hva de synes om Økokrim sitt antikorrupsjonsarbeid. Dette ga en stor fordel i søken etter et helhetlig bilde, noe analysen vil gå nærmere inn på.

Utforming av intervjuguidene

Å planlegge og strukturere hvordan man ønsker at intervjuene skal foregå er en viktig del av forberedelsesarbeidet i intervjustudier (Skilbrei, 2019, s. 126). Rubin og Rubin sin fremgangsmåte for utforming av intervjuguide kalt «elv-med-sidestrømmer-modell» ble anvendt: intervjustrukturen kan sammenlignes med at spørsmålene man stiller følger en stor elv som kan dele seg i flere sidestrømmer, som igjen flyter sammen til en stor elv. Elven representerer det sentrale temaet som intervjuet handler om, mens hver av sidestrømmene representerer temaer som tas opp i løpet av intervjuet (2012, i Thagaard, 2018, s. 95).

De fleste intervjuene var nokså strukturerte. «Strukturerte intervjuer blir ofte valgt når man ønsker at intervjuet skal oppleves likt av alle informantene, slik at man får svar fra dem under vilkår som er mest mulig sammenlignbare» (Skilbrei, 2019, s. 126). Intervjuguidene var inndelt i ulike kategorier, blant annet «risiko» og «forebygging», og spørsmålene ble stilt i en bestemt rekkefølge. Intervjuguiden ble derimot ikke fulgt slavisk ettersom jeg tillot meg å stille oppfølgingsspørsmål der det falt seg naturlig. Dette medførte at intervjustilen kan omtales som semi-strukturert (Skilbrei, 2019, s. 127). Formålet med oppfølgingsspørsmål er å *probe*, altså utforske videre når informanten tilsynelatende snakker om noe på en selvsagt måte (Skilbrei, 2019, s. 155). Etter å ha fått et langt svar av informanten på et spørsmål, valgte jeg

enkelte ganger å oppsummere i korthet det informanten fortalte, for å forsikre meg om at jeg hadde forstått informanten rett, samtidig som dette ofte genererte informanten til å utdype videre om temaet. Å prøve å føre intervjuene som en samtale mellom to parter var et ideelt mål. I noen få tilfeller fortsatte eller avsluttet jeg informantenes setninger på en spørrende måte når de lot ordene «henge i luften», for å fortsette flyten i samtalen. Dette endte ofte med at de selv hadde mer å legge til.

To av intervjuene skilte seg ut fra resten ved at de istedenfor var åpne: intervjuet med Justis- og beredskapsdepartementet og ekspertintervjuet. Siden jeg ikke visste stort om det nyopprettede samarbeidsforumet for antikorrupsjon, lot jeg informanten snakke nokså fritt. Istedenfor å følge en utarbeidet intervjuguide, holdt det i dette intervjuet med en kort liste med noen temaer og spørsmål som jeg ønsket at intervjuet skulle kaste lys over (Skilbrei, 2019, s. 127). Ekspertintervjuet foregikk på samme måte; jeg stilte minimalt med spørsmål selv, og lyttet heller til hva informanten hadde å meddele. Intervjuguiden tjente i dette intervjuet mer som et planleggingsverktøy og en huskeliste som jeg kunne sjekke underveis i intervjusamtalen (Skilbrei, 2019, s. 127).

Jeg transkriberte intervjuene fortløpende. Det viste seg fordelaktig ved at jeg kunne forbedre intervjuguiden underveis. Om det var et spørsmål som var formulert på en unødvendig komplisert måte, kunne jeg ta tak i dette og omskrive. Til forskjell fra kvantitative studier er denne formen for fleksibilitet både en mulighet og en styrke som kan benyttes i kvalitative studier (Thorne 1980, i Skilbrei, 2019, s. 21).

4.3.3 Gjennomføringen av intervjuene

Tid og sted

Lokasjonen hvor intervjuet gjennomføres er med på å sette rammene for intervjusamtalen, og det er derfor viktig å legge til grunn en fin og trygg intervjusituasjon (Skilbrei, 2019, s. 130). Alle intervjuene i denne studien ble gjennomført på informantenes arbeidsplass. Dette var mindre krevende av informantene, og de kunne gå tilbake til sine vanlige arbeidsoppgaver like etter intervjuet. De fleste av intervjuene foregikk på et grupperom, andre på informantenes personlige kontor. Det å bli intervjuet i kjente omgivelser er med på å skape en

avslappet stemning samt en trygg atmosfære for informanten, som igjen kan gjøre ham eller henne mer komfortabel med å fortelle. Enkelte av informantene stilte også med kaffe slik at intervjuet nesten kunne sammenlignes med å være «en prat over kaffen». Dette bidro til å gjøre situasjonen mindre formell, og jeg opplevde at informantene følte seg mer komfortabel med å snakke.

Hva angår tid for intervjuene foregikk alle intervjuene enten sen formiddag til og med tidlig ettermiddag, spredd utover ulike dager. Tanken var at informantene kanskje var mer pratsomme om 1) intervjuet ikke var den første samtalen de hadde den dagen, og 2) om de hadde hatt en «vanlig» samtale med en kollega først, om så bare en kort velkomsthilsen. Ideen var at intervjuet kunne anses som et lite avbrekk midt i arbeidsdagen, og dermed ikke «sette standarden» for resten av dagen. Det var også viktig å ikke legge intervjuene til like før arbeidsslutt, da mange kan være slitne eller klare for å dra hjem. Det er ikke ideelt om sånt påvirker intervjuene i negativ forstand, slik som at intervjuene blir forkortet av tidspress eller en trøtt informant. Dette kan ha konsekvenser for hele studien. Angående lengde på selve intervjuene varierte de mellom 20 og 50 minutter. Neste delkapittel vil presentere den konkrete intervjusituasjonen kronologisk.

Intervjusituasjonen

Intervjuene ble innledet i tråd med etiske retningslinjer, som beskrives nærmere i kapittel 4.5. Det ble informert om bruk av lydopptaker under intervjuet, oppbevaringen av denne samt at det kun var undertegnede som hadde tilgang til opptaker. Alle informantene tillot bruk av lydopptak under intervjuene. Ifølge Tjora (2017, s. 167) kan enkelte informanter virke skeptiske til bruk av lydopptaker til tross for at de har gitt tillatelse til dette. Lydopptakeren ble plassert på bordet mellom intervjuer og informant, dog ikke midt imellom som en skillevegg, men mer diskret på siden slik at informanten lettere kunne glemme den og fokusere på samtalen. I tillegg til lydopptaker, hadde jeg også penn og papir lett tilgjengelig for å notere løpende stikkord til spørsmål basert på noe informanten fortalte om som kunne egne seg å ta opp senere i intervjuet.

Alle intervjuene startet med lette åpne spørsmål innledningsvis, da dette kan være fordelaktig for å komme i gang med samtalen. Intervjuguiden ble fulgt, men

som Skilbrei (2019, s. 155) påpeker påvirkes strukturen ikke bare av forsker, men også av informantene som kan hoppe frem og tilbake mellom ulike temaer i svarene. Noen informanter vil alltid være mer tilbakeholdne, mens andre vil prate fritt. Hvordan dette håndteres i intervjusituasjonen er opp til intervjueren, slik at også intervjuer selv blir et sentralt instrument i kunnskapsproduksjonen (Amit 2000, i Skilbrei, 2019, s. 156). Som nevnt over ble oppfølgings spørsmål stilt underveis. Samtidig var det viktig å unngå ledende spørsmål fordi det begrenser informantens svaralternativer: «Ledende spørsmål bidrar til at vi gir intervjuet en retning som skaper forventninger om hvordan intervjupersonene kan svare på spørsmålene» (Thagaard, 2018, s. 97). Avslutnings ble informantene spurt om det var noe mer de ønsket å legge til som de selv mente var viktig for prosjektet. Slike åpne spørsmål avslutningsvis kan bidra til at momenter som informanter synes er viktig, og som forsker kanskje ikke har kjennskap til, kommer frem (Skilbrei, 2019, s. 129). Ifølge Skilbrei (2019, s. 159) kan det være en idé å avslutte intervjuet med spørsmål om informanten kan gi tips til neste intervju, da en fordel ved kvalitative metoder er at opplegget kan justeres underveis. Den første informanten som ble intervjuet fra Økokrim ble avslutningsvis spurt om hvordan h*n opplevde intervjuet, og om det var noe som burde endres på i intervjuguiden før intervjuene av de andre Økokrim-informantene. Informanten kom med gode forslag, som ble tatt i bruk.

Å intervju fagpersoner

Å intervju fagpersoner som sannsynligvis sjelden befinner seg i intervjusituasjoner, kan by på enkelte utfordringer som er verdt å reflektere over. Intervjuer kan preges av hvordan informantene ønsker å fremstille seg selv (Thagaard, 2003, s. 105). Dette kan være relevant i forbindelse med intervju av fagpersoner, ettersom de gjerne snakker på vegne av sin virksomhet. Det kan tenkes å gjelde særlig politiet, som ofte utsettes for vurderinger og kritikk i både medier og i samfunnsforskning (Foshaugen og Lamprecht, 2019, s. 40).

Informantene i denne studien er eksperter på sitt felt. Ulike fagfolk, både fra politiet (informanter fra korrupsjonsteamet i Økokrim), den globale koalisjonen mot korrupsjon (TIN), til flerårige rådgiverfunksjoner som inkluderer antikorrupsjon i departement og foretak (informanter fra Justis- og beredskapsdepartementet og

virksomhetene) er representert. Selv om de er eksperter, kan informantene holde litt igjen, eller bli usikker. En av informantene poengterte at h*n ikke var skråsikker angående besvarelsen av et spørsmål, mens en annen informant betvilte egen egnethet som kilde etter et bestemt spørsmål ble stilt. Foruten at informanter, som mennesker generelt, ikke nødvendigvis alltid vet svaret med det første, kan reaksjonene også komme av at intervjusituasjonen er uvandt, frykt for å svare feil, eller kanskje en blanding. For å minske dette var det å *probe*, altså å stille oppfølgingsspørsmål, nikke og tilføye korte «ja» underveis, et forsøk på å trygge informantene som et signal på at de skulle fortelle mer, hvilket er en anerkjent strategi i kvalitative intervjuer (Thagaard, 2003, s. 91). I tillegg kunne det bidra til å gjøre situasjonen mer samtaleliknende enn en svært intervjubetont situasjon med fastsatte rammer. Hvis informantene nevnte en spesifikk sak, men ikke husket detaljer rundt denne, kunne det informantene fortalte om dobbeltsjekkes via domssamlingen eller lovdata. Dette ble en slags sikkerhetssjekk.

4.4 Databehandling

Allerede underveis i innsamlingen av materialet vil analysen starte smått, men det store analysearbeidet utgjør en egen fase i etterkant av datainnsamlingen. Dette kapitlet vil presentere analysestrategien samt det rent praktiske etterarbeidet, hvilket innebærer blant annet transkribering, koding og kategorisering samt forskningens kvalitet og fremstilling.

4.4.1 Analysedesign og abduktiv tilnærming til data

«Tolkning gjøres typisk ved å koble enhet (det som uttrykkes) med helhet (kontekst)» (Skilbrei, 2019, s. 179). Det å analysere et fortolket materiale kan utføres med ulike blikk: det er ofte mange ulike innfallsvinkler, og det vil være formålstjenlig å konsentrere seg om noe framfor noe annet avhengig av studiens formål (Skilbrei, 2019, s. 180). På lik linje med at det finnes ulike fortolkningstradisjoner, finnes det også distinkte analysetradisjoner «... som uttrykker tenkning om forholdet mellom teori og empiri, som kan oversettes til analysestrategier, som er ulike blikk forskeren

kan anlegge» (Skilbrei, 2019, s. 180). I denne studien vil Holter (1996, i Skilbrei, 2019, s. 180) sin kategoribaserte analysestrategi anvendes. I nyere tid er dette blitt betegnet som «temabasert analysestrategi» (Thaagard, 2018, s. 171). Strategien innebærer:

«... å identifisere de kategorier av prosesser, begivenheter eller praksiser som framstår som vanlige eller spesielt betydningsfulle, ikke bare for informantene, men også sett i lys av forskningens problemstilling» (Skilbrei, 2019, s. 180).

Fokuset dreier seg ikke om *hvordan* noe blir sagt, men *hva* som blir sagt. Målet er å undersøke hva informantene og tekstene sier noe om fra ulike posisjoner, altså meningsdannelse rundt fenomenet korrupsjon, rettet mot studiens forskningsspørsmål. I stil med analysedesignet er denne studien av en eksplorerende art. Betegnelsen *eksplorerende* viser til studier som tar for seg fenomener, sammenhenger og prosesser man i utgangspunktet har lite forskningsbasert kunnskap om. Gjennomføringen av forskningen må derfor være særlig fleksibel, for å kunne tilpasses den kunnskapen som skapes underveis i forskningsprosessen. Dette er en slags merkelapp på en induktiv tilnærming (Skilbrei, 2019, s. 55).

Induksjon er en prosess hvor man utarbeider teori og hypoteser på bakgrunn av datamaterialet, hvilket er i henhold til grounded theory-tilnærmingen, som ønsker å utvikle teorier utelukkende fra dataene (Halvorsen, 2016, s. 24). Dog er idealet vanskelig å realisere i praksis da man alltid vil ha en førforståelse som vil påvirke måten man studerer fenomener på (Halvorsen, 2016, s. 24). I kontrast til induksjon står deduksjon som utleder testbare hypoteser fra teorier til å prøves på datamaterialet (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 224). Et sted imellom disse finnes abduksjon, som er en «oppdagelseslogikk» (Døving 2003 i Skilbrei, 2019, s. 55) som veksler mellom induktiv og deduktiv tilnærming. «Abduktiv tilnærming starter fra empirien (som induksjon), men aksepterer betydningen av teorier og perspektiver i forkant og/eller i løpet av forskningsprosessen» (Tjora, 2017, s. 255). For eksempel var både risiko og forebygging forhåndsbestemte temaer som var valgt ut fra teorien, som denne studien bygger på. Samtidig påvirket empirien hvordan disse temaene ble anvendt videre i analysen. Risiko og forebygging ble derfor sensitiverende

begreper ved at måten informantene snakket om disse på, hadde innvirkning på forståelsen og bruksområdet. I løpet av denne studiens forskningsprosess, har tilnærmingen beveget seg fra induktiv til en dynamisk abduktiv tilnærming, ettersom det har vært veksling mellom empiri og teori. Kvalitativ forskning generelt karakteriseres ofte av en abduktiv tilnærming (Skilbrei, 2019, s. 55).

4.4.2 Transkribering av intervjuene

Når intervjuer transkriberes, altså skifter format slik som fra lyd til tekst, blir intervjusamtalen bedre egnet for analyse ettersom intervjuer i tekstform er mer oversiktlig. Faktisk er omstruktureringen i seg selv en begynnelse på selve analysen (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 206). Å skrive ut intervjuene er en tidkrevende prosess (Skilbrei, 2019, s. 173). Jeg brukte tekstbehandlingsprogrammet F4, som gjorde transkriberingen raskere. Etter hver ferdige transkripsjon ble intervjuene hørt igjennom på nytt for å dobbeltsjekke at teksten stemte med talen på lydopptakeren. Dette var samtidig en mulighet til å prøve å forstå utydelige ord under første transkripsjon.

Idealet var å transkribere ordrett hva informantene sa, men jeg oppdaget tidlig i transkriberingsprosessen at vårt muntlige språk skiller seg fra det skriftlige språket: «Vi snakker ikke i avsnitt, og vi signaliserer heller ikke tegnsetting mens vi snakker» (Marshall og Rossman 1995, i Tjora, 2017, s. 174-175). Det var derfor nødvendig å føre ned enkelte markeringer, eller gjøre små endringer. Lyder som «ehh» og «ehm» ble fjernet da dette bærer muntlig preg uten å ha særlig betydning. Utydelige ord ble markert med «(?)». Ved enkelte tilfeller kunne Google være et nyttig hjelpemiddel til å tyde forkortelser som var ukjent for meg, men kjent i informantens arbeidsmiljø, hvorpå «BVI», som står for «British Virgin Islands», er et reelt eksempel. En asterisk, som er et typografisk symbol ofte referert til som «stjerne», ble benyttet for å uthve noe. Ord mellom to stjerner i transkripsjonene informerer om at informanten eksempelvis *mumler*, *henter en bok* eller sier navnet på virksomheten han eller hun jobber i. Tre prikker signaliserer pauser, herunder tenkepauser som forekommer sporadisk i transkripsjonene. «(...)» signaliserer at deler av sitatet er utelatt, mens ord satt mellom to skarpe klammer, «[...]», er hjelpeord jeg har satt inn for å enklere forstå hva som menes.

Det er viktig å ta stilling til om det er aktuelt å bruke dialekter eller å normalisere transkripsjonene (Tjora, 2017, s. 174). Alle intervjuene er skrevet ut på bokmål, både for enkelthetens skyld, samt for å skjule dialekter eller sosiolekter av hensyn til personvernet som medfølger anonymiseringsarbeidet.

4.4.3 Koding og kategorisering av materialet

Det rent praktiske arbeidet med analyse kan brytes ned i tre oppgaver:

Tekstreduksjon, koding og å utvikle kategorier (Skilbrei, 2019, s. 182). Koding referer til koblingen mellom nøkkelord til tekstsegmenter for å senere kunne identifisere en uttalelse, mens kategorisering omhandler en mer systematisk begrepsdannelse omkring uttalelser som danner forutsetninger for kvantifisering (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 226). Begge begrepene brukes ofte om hverandre, og disse har vært sentrale i tråd med Glaser og Strauss sin grounded theory-tilnærming til kvalitativ forskning (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 226). Dette innebærer gjerne såkalt «åpen koding» som refererer til «den prosessen der man bryter ned, undersøker, sammenligner, konseptualiserer og kategoriserer data» (Strauss og Corbin 1990, i Kvale og Brinkmann, 2015, s. 226). Under presenteres analysearbeidet med fokus på koding og kategorisering for henholdsvis intervjumaterialet og domssamlingen.

Intervjuene

Det finnes ingen standardisert oppskrift på hvordan analyseringsarbeidet skal foregå, fremgangsmåten ble derfor å teste ut ulike teknikker. Da alle intervjuene var ferdig transkribert, skrev jeg et sammendrag av de fleste intervjuene digitalt. Dette er både et virkemiddel for å gjøre materialet håndterlig, samt en form for tekstreduksjon i henhold til det første praktiske analysetrinnet, som forklart over. I andre omgang påbegynte jeg kodingsprosessen i en enkel digital tabell, og uthevet interessante funn, herunder mønstre og sammenhenger på tvers av intervjuene. Intervjuguidene var her et nyttig hjelpemiddel ved at temaene i disse fungerte som en rettesnor for kodene i intervjumaterialet. Som nevnt over var risiko og forebygging forhåndsutvalgte temaer utledet fra teori, som ble skrevet inn i intervjuguidene. Altså ble de utviklet i deduktiv stil, før de senere ble anvendt abduktivt. Foruten disse ble

flere empiridrevne koder utarbeidet, på bakgrunn av informanters ulike kategoriseringer. En av informantene delte eksempelvis risiko inn i tre koder: sektor, land og situasjon. Disse induktive kodene ble anvendt, og delkapitlene 5.1.1 og 5.2.1 er for eksempel bygget opp rundt denne kategoriseringen.

Det finnes mange måter å jobbe med koding på (Skilbrei, 2019, s. 184). I neste omgang tok jeg en utskrift av hele intervjumaterialet, da gjennomlesing på papir kan gi et bedre blikk på teksten enn kun avlesning på skjerm (Fekjær, 2013, s. 60). Videre kodet og kategoriserte jeg utskriftene ved bruk av markeringstusjer som symboliserte ulike fargekoder: Oransje signaliserte risiko, blå signaliserte forebygging, mens rosa signaliserte «annet viktig», altså uttalelser som var verdt å merke seg for å besvare forskningsspørsmålene. «Det å kode materialet tvinger forskeren til å lese nøye hver eneste setning i feltdagboken, intervjutranskripsjonen eller dokumentene hun skal analysere» (Skilbrei, 2019, s. 185). Denne metoden som innebar repetitiv lesing på ulikt vis fungerte for min del ettersom jeg kunne identifisere koder samt kategorier slik som likheter og ulikheter på tvers av materialet.

I siste omgang valgte jeg å bruke fargekodene jeg hadde nedskrevet for hånd til å implementere disse på datamaterialet i en digital form, slik at jeg kunne hente ut kun det kodede materialet på en enklere måte. Dette arbeidet forløp seg i tråd med utviklingen av problemstillingen, som i løpet av den lange tekstreduksjon, koding- og kategoriseringsprosessen gjennomgikk endringer.

Et tilbakeblikk på bearbeidelsen av analysematerialet i etterkant viser at et analyseprogram med store tekniske muligheter slik som søkemuligheter i materialet, konseptualisering av koder og visualisering av funn (Skilbrei, 2019, s. 184) kunne vært et godt verktøy i analysearbeidet, men slik ble det ei.⁴ Analysen ble utført på den tradisjonelle måten, som også støttes av enkelte forskere som hevder at man kan miste den grunnleggende forståelsen av hva som ligger i dataene når analyseprogram delegeres til å generere funn som grunnlag for analysen (Skilbrei, 2019, s. 184). Alle de ovennevnte ulike teknikkene jeg endte opp med å gjennomføre ble en sentral del av databehandlingen.

⁴ Jeg jobbet med analysen i tiden hvor fakultetet flyttet til et nytt bygg, og lesesalen hvor jeg disponerte en stasjonær datamaskin av UiO stengte lenge før det nye åpnet. Jeg hadde ikke lisens eller tilgang til et slikt analyseprogram via min personlige datamaskin.

Dokumentene (domssamlingen)

På lik linje med intervjumaterialet ble hele domssamlingen skrevet ut i papirform. Kodingen og kategoriseringen foregikk også i dette tilfellet med markeringstusj: Én farge symboliserte hvordan korrupsjonen ble oppdaget, en annen farge markerte vinningen av korrupsjonen, mens en tredje farge henviste til straff. Deretter utformet jeg en tabell hvor det kodede materialet ble mer oversiktlig, noe som igjen tillot sammenligning på tvers av dommene. Dette ble en form for tekstreduksjon, før det videre kodings- og kategoriseringsarbeidet fortsatte: Markeringer tilknyttet risiko og forebygging ble senere tilføyd i dokumentmaterialet. Gjennomgangen av hver enkelt dom i analysearbeidet utpekte seg som essensielt også for utvelgingsprosessen. Alle de ulike «casene» i samlingen ble analysert strategisk på lik linje med intervjumaterialet, og hvilke spesifikke dommer valget falt på fremkommer i analysekapitlene.

4.4.4 Forskningens kvalitet og fremstilling

Presentasjonen av forskningen kan knyttes til kvalitetskriterier innen kvalitativ forskning, og dette kan vurderes på mange måter. Ofte benyttes de tre kriteriene reliabilitet, validitet og generaliserbarhet som kvalitetsindikatorer (Thagaard 1998, i Tjora, 2017, s. 231). Reliabilitet, som ofte kalles pålitelighet, knyttes ofte til om hvorvidt et forskningsresultat kan reproduseres av andre forskere (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 276). Dette kan by på utfordringer særlig i forbindelse med intervju ettersom dataproduksjonen vil variere avhengig av intervjuer som har ulike oppfølgingsspørsmål samt væremåte generelt, hvilket bidrar til intervjusituasjonen. Derfor refererer ofte reliabilitet innenfor kvalitativ forskning til om man har skapt et materiale på pålitelig vis (Skilbrei, 2019, s. 87-88).

Validitet handler om hvorvidt de svarene man finner i forskningen faktisk svarer på forskningsspørsmålene; om forskningsmaterialet stemmer overens med målsettingen forskningen har (Skilbrei, 2019, s. 88). Innenfor sistnevnte har man også intern validitet, som handler om hvorvidt man har dekning i dataene til å trekke konklusjoner basert på hva man har gjort. Ut ifra tydelige og redelige beskrivelser av både metodiske og analytiske valg i de forrige kapitlene, underbygger det at fremgangsmåten oppfyller de ovennevnte kvalitetskriteriene, reliabilitet og validitet.

Inkluderingen av direkte sitater, altså ordrett hva informantene forteller om, styrker påliteligheten ytterligere fordi informantenes «stemme» gjøres synlig i noen grad helt fram til leseren (Tjora, 2017, s. 237).

Validering kan også handle om hvordan man vurderer verdien av kvalitative analyser, eksempelvis triangulering (Skilbrei, 2019, s. 88). Metodetriangulering innebærer å kombinere metoder, slik som denne studien har kombinert intervju og tekstanalyse. Slik validering skal ikke forstås som en jakt etter bevis på at det man har funnet er sant, men heller som et sikringsarbeid for å gjøre dataene tykkere og analysen kvalitativt bedre (Skilbrei, 2019, s. 89).

Ofte rettes det kritikk mot bruk av «generaliserbarhet» i kvalitativ forskning, da dette er mer egnet for forskning av kvantitativ art. Man snakker istedenfor om overførbarhet i analytisk forstand: «... kvalitativ forskning kan bidra med tilstandsbilder og forståelsesmodeller som har en overføringsverdi» (Skilbrei, 2019, s. 88). Det å rekruttere informanter bredt, slik som denne studien har gjort, kan skape muligheter for analytisk overførbarhet (Skilbrei, 2019, s. 122). Metodetrianguleringen, altså vekslingen mellom intervju- og tekstmaterialet til å underbygge en samlet kunnskap om et fenomen, er også med på å etablere overføringsverdi (Skilbrei, 2019, s. 89). I tillegg til å vise til grundig refleksjon og åpenhet rundt kunnskapsproduksjonen styrker dette grunnlaget for å si at avhandlingen utviser overførbarhet i analytisk forstand ved at for eksempel det tilstandsbildet av korrupsjon som presenteres, kan gi innsiktsfull og overførbar kunnskap.

I sammenheng med åpenhet rundt forskningsprosessen, er det viktig å reflektere over egne forståelsesrammer. Som tidligere nevnt gjøres all forskning fra en kunnskapsteoretisk posisjon. Foruten faglige tolkningstradisjoner vil også personlige erfaringer, meninger og preferanser være med på å forme fortolkningsarbeidet. Dette er viktig å reflektere over da det knytter seg til forskningens pålitelighet. Forskere møter ikke materialet sitt forutsetningsløst, men tolker alt i lys av hvem de er og hva de kan (Skilbrei, 2019, s. 47). Min førforståelse knytter seg eksempelvis til studiet jeg går, slik at forskningen preges av et kriminologisk blikk. Slikt er viktig å reflektere over, og selv om personlige forutsetninger og eksisterende kunnskap kan fremstå som «støy», er dette samtidig kjernen i forskningens potensial til å skape kunnskap (Skilbrei, 2019, s. 47).

4.5 Etiske refleksjoner

Foruten det rent praktiske før, under og etter intervjuene, innebærer det å drive forskning også en etisk dimensjon. I forkant av innsamlingen ble Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) sin veileder lest og brukt aktivt for å sikre at prosjektet var i tråd med de utarbeidede etiske retningslinjene. En prosjektbeskrivelse som redegjorde for studiens design og innhold, samt et informasjonsskriv om studien med den informasjonen forsker forplikter seg til å gi mulige informanter, ble utviklet og tilsendt NSD. Da godkjenning forelå fra både NSD og POD kunne prosjektet starte.

Et av de viktigste forskningsetiske momentene handler om å innhente et informert og fritt samtykke. Med dét menes at informantene har fått tilstrekkelig informasjon om studien, slik at de vet hva de sier ja til å være med på (Skilbrei, 2019, s. 109). Alle informantene fikk tilsendt et informasjonsskriv om studien og samtykkeskjema på epost i forkant av intervjuene. En papirutgave av disse ble også tatt med til selve intervjuene, slik at informantene kunne se gjennom skrevet en ekstra gang. Informantene fra Økokrim ble i denne studien rekruttert via en kontaktperson, og man kan dermed diskutere om slikt legger noen form for begrensning på informantenes handlingsfrihet ettersom de ble forespurt av en overordnet. Jeg anså det som ekstra viktig for disse informantene å se igjennom informasjonsskrivet i starten av intervjuet, for å sikre at de visste hva de sa ja til å være med på. Skriftlig informert samtykke ble innhentet før intervjuene startet. Da ble det også gitt informasjon om anonymitet og konfidensialitet, herunder informasjon om lydopptaker.

Hva angår konfidensialitet, forsikret jeg informantene om at den innsamlede informasjonen behandles fortrolig, i tråd med hva NESH (2016, s. 16) stiller krav om. Dette innebærer anonymisering av datamaterialet, som her er utvist gjennom eksempelvis at informantene samt navnet på de to bedriftene er utelatt. Informantene beskrives derfor som: «Økokrim-informant», «Informant fra bedrift» eller «TIN-informant». I enkelte deler av analysen merket jeg at det likevel opplevdes som nyttig å kunne skille mellom Økokrim-informantene, for eksempel når flere forteller om det samme temaet via sitater. For å ikke skape forvirring om hvorvidt det kun er én Økokrim-informant som uttaler seg veldig mye om noe, refereres derfor disse informantene enkelte steder til med bokstaver, eksempelvis «Informant A». Det samme gjelder bedriftene hvor sitater presenteres etter hverandre. I slike tilfeller

skilles informantene fra bedrift med tall: «Informant bedrift 1» og «Informant bedrift 2». Avgjørelsen om å gjøre det slik har som formål å gjøre materialet lettere å forstå for leseren, samtidig som det ikke går på bekostning av personvern eller anonymiseringen av informantene og deres arbeidsplass.

Videre er alle transkripsjonene skrevet ut på bokmål for å skjule eventuelle dialekter og dermed geografisk tilhørighet. Alle informantene er myndige, og er ansatt i stillinger som tilsier at de har et kompetansegrunnlag relevant for denne studien, men ut over dette er både kjønn og alder anonymisert grunnet lite relevans for studien. Slike ovennevnte tiltak er med på å sikre at informantene ikke kan identifiseres ut ifra materialet. Alle informantene ble informert om at kun forsker har tilgang til lydopptakene, og at opptaker befinner seg på et sikret sted, hvor også adgangskort er nødvendig. Lydopptak slettes ved prosjektslutt. Informantene ble via infoskrivet opplyst om kontaktinformasjon, og dermed gitt muligheten til å ta kontakt ved spørsmål eller ønsker i etterkant av intervjuet.

Etikk rundt bruk av domssamlingen var også et refleksjonsmoment. Angående anonymitet og konfidensialitet er dette foreliggende materialet allerede gjort offentlig. Likevel valgte jeg å søke om å behandle dette som et datasett, i søknaden til NSD. Enhver har fri tilgang til domssamlingen, og man kan dermed gjenkjenne saker, eventuelt søke seg frem til egennavn basert på nyhetsartikler eller lignende. I denne studien er ikke dette gjort med den begrunnelse at formålet ikke er å henge ut enkeltpersoner ved å bruke navn, men heller vise til spesifikke saker som har betydning for korrupsjonsbildet i norsk sammenheng i tråd med problemstillingen. Personer i domssamlingen refereres til med bokstaver i publikasjonen, og det vil være tilfellet i denne avhandlingen også.

5 Risiko

Som nevnt over er analysen todelt. Dette kapitlet skal undersøke hvordan risikoen for korrupsjon i norske virksomheter oppfattes av informantene som er intervjuet. Hva er det som antas å påvirke korrupsjonsrisikoen i norske virksomheter? Som nevnt i metodekapitlet er blant annet kodene sektor, land og situasjon fremtredende. En av informantene fra Økokrim påpeker at det er viktig:

«... å skille mellom norske selskaper som opererer kun i Norge, altså norsk virksomhet da, og norske selskaper som opererer i utlandet».

Anbefalingen over ble tatt til etterretning. Dette kapitlet vil derfor først presentere risiko for korrupsjon i Norge, før neste del vil ta fatt på korrupsjonsrisiko for norske virksomheter som opererer i utlandet.

5.1 Korrupsjon innad i Norge

Som vist innledningsvis i denne avhandlingen, scorer Norge høyt på Transparency International (TI) sin korrupsjonsindeks. Likevel må det tas høyde for at indeksen kun er basert på oppfattet korrupsjon innenfor offentlig sektor, og at dette innebærer at privat sektor dermed er utelatt fra indeks-evalueringen. Informanten i Transparency International Norge (TIN) legger til at:

«Selv om den norske offentligheten, altså norske offentlige institusjoner er relativt rene og sånn, så betyr det ikke at Norge, norske virksomheter, ikke sant... Ja, privat sektor, spesielt kanskje, kan være med på å bidra til å forsterke korrupsjonsproblematikken i andre land».

Ifølge informanten i TIN pleier de å ha som en tommelfingerregel at risikoen for korrupsjon i Norge er størst der hvor privat møter offentlig sektor. Et eksempel som underbygger dette, er «Byggesøknads»-saken: En ansatt i Skedsmo kommune ble tilbudt et 14 dagers gratis ferieopphold i en leilighet på Gran Canaria i forbindelse med behandlingen av et firmas byggesøknad, hvorpå hensikten med tilbudet var å

oppnå raskere behandling av søknaden. «Tilbudet ble gitt av en konsulent (A) for firmaet som hadde levert byggesøknaden, og tilbudet hadde en verdi av 19 000 kroner» (TIN, 2019, s. 47).

Domssamlingen viser at det har vært flere saker her i Norge som dreier seg om korrupsjon innenfor privat sektor, noe flere av informantene betegner som «privat-privat-korrupsjon». Informanten i TIN forteller videre at denne utviklingen både er ny og oppsiktsvekkende. Argandona diskuterer privat-privat-korrupsjon i sin forskning. Han hevder at dette fenomenet er viktig, men at det ofte blir forsømt av myndighetene, som igjen fører til at privat-privat-korrupsjon er underrepresentert i offisielle kriminalstatistikker (Argandona, 2003, s. 253). Ifølge informanten er dette i endring i en norsk kontekst. Et interessant funn i den sammenheng er det en informant fra Økokrim forteller om deres endring i saksporteføljer de siste årene:

«Vi har prioritert å ta inn en del andre type saker som sier noe om mulig korrupsjonsrisiko i andre deler av ... i Norge. Det vil si privat sektor og det vil si offentlig sektor».

Samme informanten utdyper dette i større grad senere i intervjuet:

«...vi har altså beveget oss i Økokrim fra å stort sett utelukkende fokusere i veldig stor grad på disse utenlandskorrupsjonssakene, til å få en bredere portefølje som består av saker om mulig korrupsjon i offentlig og privat sektor i Norge. Og det var en beslutning vi tok for ca. 2 år siden, at vi ønsket å ikke la være ... ikke slutte å etterforske utenlandskorrupsjon, men nå fokusere litt mer i en periode – for vi må jo bruke våre ressurser – prøve å bruke de mest mulig effektivt, og vi tenkte det var viktig at vi på en måte ikke blir for ensrettet mot utenlandskorrupsjonssakene, som dessuten er fryktelig vanskelig å etterforske ofte, og tar fryktelig lang tid, [og] legger beslag på utrolig mye ressurser. Så da tok vi en beslutning om det, og i ettertid har vi altså hatt en hel rekke av saker om mulig korrupsjon i ren privat sektor og i offentlig sektor (...) også blir det et spørsmål her egentlig: Var det en direkte sammenheng mellom beslutningen vi tok og det? For det er jo også litt – ikke tilfeldig– men det er jo noe med hva som kommer til oss av informasjon og hva som på en måte genererer etterforskning».

Denne nye og oppsiktsvekkende utviklingen i privat-privat-korrupsjonssaker de senere årene, slik informanten i TIN uttrykker det, kan ha en direkte sammenheng med endring av saksportefølge-fokuset hos Økokrim. Den samme informanten fra Økokrim forteller videre om denne avgjørelsen om å fokusere mer på korrupsjon i Norge, og konsekvensene:

«... resultatet nå to år etterpå er at vi har hatt mange av de sakene, og da tenker jo vi at det er en rimelig antakelse at det er en viss sammenheng, og at det på en måte er mer spørsmål om å prioritere og avdekke et fenomen som formentlig er der. Og at de eksemplene underbygger det at det er et reelt problem».

En analyse av domssamlingen kan underbygge dette skiftet i fokus da flere store korrupsjonssaker i Norge har blitt avdekket i senere tid, eksempelvis «Unibuss»-saken, «Jotun»-saken og «Hasjimport»-saken.

5.1.1 Sektor, situasjon, kultur og ledelse

På spørsmål om hvilke sektorer som har størst risiko for korrupsjon trekker informanter i Økokrim frem råvaresektor slik som olje og gass, innkjøps- og selgerfunksjoner med vide fullmakter, telekommunikasjon, og ekstraktive industrier som shipping. Økokrim sin trusselvurdering fra 2018 fremhever også våpenhandel, samt næring som omhandler norsk eksport av sjømat med land som av TI sin indeks rangeres langt nede på korrupsjonsindeksen (Økokrim, 2018, s. 22). Informanten fra TIN lister også opp utvinningsindustrien som en potensiell korrupsjonsutsatt sektor, herunder gruvedrift, olje og gass, i tillegg til telesektoren som Økokrim også nevner. De fleste av de ovennevnte sektorene bærer preg av å drive virksomhet også utenfor Norges grenser.

Domssamlingen viser at det de siste årene har vært en generell økning av saker som involverer mulig korrupsjon i offentlig sektor. Mer nyansert kan man se at det imellom 2003 og 2017 er slik at ansatte i offentlig tjeneste var innblandet i omtrentlig halvparten av alle sakene, og dette gir en slags indikasjon på at korrupsjonstrusselen i kommunesektoren kan være større enn det sektoren selv tror,

hvilket også Trusselvurderingen 2018 (Økokrim, s. 22) konkluderer med; «Straffesaker de siste årene indikerer at det er en særlig korrupsjonsrisiko innen kommunal plan- og byggesaksbehandling» (Økokrim, 2018, s. 22). Dette nevner også en av informantene fra Økokrim som et område innenfor offentlig sektor hvor korrupsjonsrisikoen har vist seg tydelig. Videre forteller samme informanten at h*n har et inntrykk av at offentlig sektor henger etter når det kommer til gode tiltak mot korrupsjon, i forhold til de beste private selskapene hvor etikk- og antikorrupsjonsregimer er på plass. Ifølge Økokrim-informanten kan det gi grunnlag for å si at det foreligger en forhøyet risiko for korrupsjon i offentlige sektor, sammenlignet med enkelte foretak i privat sektor som har innført gode antikorrupsjonstiltak.

Det er ikke nødvendigvis slik at sektor eller bransje er de eneste forklaringsmulighetene til korrupt atferd, eller generelt økonomiske misligheter. En informant fra Økokrim påpeker videre at h*n synes det er vanskelig å trekke frem ett spesifikt felt som har høy korrupsjonsrisiko. Informanten legger istedenfor vekt på at man heller kan snakke om situasjoner snarere enn type sektor:

«... hvis det er noen få avgjørelser som har stor betydning, så vil jeg si at det er ekstremt korrupsjonsutsatt, ikke sant. For eksempel kommunal administrasjon er ekstra utsatt ut ifra en sånn vurdering, fordi at: får du omregulert en tomt eller ikke – det har veldig stor betydning for verdien av den tomten ... noen situasjoner vil være ekstra sårbare, jeg sier ikke at det er korrupsjon der, men der vil det være en veldig oppside da med å få avgjørelser i sin retning».

Sitatet presenterer en risikoforståelse for kriminalitet som knytter risiko til spesifikke situasjoner, som igjen kan bygge på at kriminalitet er et rasjonelt valg som beror på mulighetene i en gitt situasjon. Dette er i tråd med Wikströms (2014) forklaringsmodell av den situasjonelle prosessen og sentrale situasjonelle faktorer: Om den moralske filtreringen ikke har noen innvirkning på motivasjonen til å foreta en kriminell handling, i kombinasjon med at arbeidsplassens kontrollmekanismer ikke strekker til, vil den rasjonelle overveielser den ansatte foretar føre til kriminalitet. Et eksempel er en kommunalt ansatt byggesaksbehandler som mottar en konvolutt med

litt ekstra penger under bordet fra en aktuell aktør som ønsker å igangsette et spesifikt byggeprosjekt på en tomt byggesaksbehandleren har ansvar for, slik som informanten over gikk inn på. Et annet teoretisk bidrag som kan knyttes opp mot det informanten betegner som en «sårbar» situasjon, er belastningsteorien (Merton, 1938). Ifølge dette perspektivet velges en kriminell handling fremfor en legal handling fordi den oppleves som en løsning på en stressende situasjon, og det kriminelle valget fremstår som bekvemmelig fordi det både er energi- og tidsbesparende. Ser man hen til domssamlingen finnes det saker som underbygger Økokrim-informantens utsagn om en risiko innenfor kommunal administrasjon, hvorpå «Byggesøknader i Drammen»-saken kan være et aktuelt eksempel å trekke frem:

«To byggesaksbehandlere – en kvinne (A) og en mann (B) – i Drammen kommune er tiltalt for 16 tilfeller av grov korrupsjon. A er ytterligere tiltalt for 14 tilfeller av grov korrupsjon og 20 tilfeller av dokumentforfalskning. Hun skal ha mottatt rundt 1,2 millioner kroner for å gi byggetillatelse som ellers ikke ville blitt gitt. B satte utbyggerne i kontakt med A. Han skal til sammen ha mottatt 115 000 kroner for sine tjenester. I alt ble 27 utbyggere etterforsket i saken, siktet for grov korrupsjon eller medvirkning til det» (TIN, 2019, s. 73).

Den ovennevnte saken er en nokså omfattende sak, med spor av både aktiv og passiv korrupsjon. Saken involverer blant annet syv rettskraftige frifinnelser, og én rettskraftig tilståelsesdom (TIN, 2019, s. 73). Sistnevnte dreier seg om et par, C og D, som ble dømt for grov korrupsjon da de hadde betalt A kroner 25 000,- for at hun i kraft av sin stilling skulle få byggesøknaden godkjent (TIN, 2019, s. 73). Søknaden ble tilsendt A direkte uten å ha gått gjennom kommunens arkivsenter og saksmottaket til byggesaksavdelingen (TIN, 2019, s. 73). Korrupsjonen ble ansett som grov blant annet fordi den ble begått overfor offentlige tjenestepersoner (TIN, 2019, s. 73). Denne delen av sakskomplekset som dreier seg om C og D belyser nettopp det informanten over betegner som en sårbar situasjon innenfor kommunal administrasjon. Antallet tilfeller av tiltalelespunkter belyser at det kriminelle forholdet har pågått over tid, noe domssamlingen bekrefter: «Forholdene skal ha pågått siden 2013 og frem til A ble pågrepet i januar 2016» (TIN, 2019, s. 73). Dette vitner igjen om slepphendte kontrollrutiner i kommunal sektor, men som heldigvis ble rettet opp i

høsten 2015 da Drammen kommune gjennomgikk interne rutiner. Gjennomgangen avdekket irregulær saksbehandling i byggesaksavdelingen, hvilket igjen førte til en bekymringsmelding til politiet som påbegynte etterforskning (TIN, 2019, s. 73). I «Statoil-Melkøya»-saken uttalte Lagmannsretten følgende: «ved store utbyggingsprosjekter er faren for korrupsjon særlig nærliggende og skadene ved korrupsjon særlig synlige» (TIN, 2019, s. 14).

Analysen av utgivelsen «Korrupsjonsdommer i Norge 2003-2018» (TIN, 2019) viser at der hvor kun én person sitter med mye makt alene uten innsyn i arbeidet av andre, vil det være en høy risiko for at korrupsjon kan forekomme, uavhengig av om det dreier seg om offentlig eller privat sektor. En slik oppfatning ble også støttet av alle informantene i studien hvor dette ble et tema. For eksempel forteller en informant fra Økokrim følgende:

«Hvis man har med personer som forvalter selv, ikke sant, ganske mye myndighet og kanskje kombinert med lav grad av kontroll ... så øker risikoen. Det mener vi at flere av sakene vi har hatt egentlig gir en indikasjon på».

Basert på uttalelsene til Økokrim-informantene og domssamlingen kan det tenkes at tilfeller hvor én person alene sitter med mye makt i kombinasjon med at stillingen i sin natur handler om å ta avgjørelser som har stor betydning – hvilket den andre Økokrim-informanten betegner som en «sårbar situasjon» – vil ha en forhøyet risiko for korrupsjon ved seg. Økokrim-informantens syn er i tråd med teoriene innenfor situasjonell kriminalitetsforebygging ved at manglende forebygging samt manglende regulering og kontroll kan medføre en forhøyet korrupsjonsfare når et kriminelt valg fremstår som en handlingsmulighet. Tidligere forskning underbygger også denne teorien, og trekker linjen mellom enkelte ansattgrupper og risiko for korrupsjon, ved at enkelte stillingsposisjoner ut fra erfaring vil være mer disponert for bestikkelser (Sandhaug, 2020, s. 365). Her menes altså ikke den fysiske personen som er ansatt, men at enkelte stillinger i sin natur har trekk ved seg som kan legge til rette for å både gi eller motta bestikkelser. Undersøkelser av korrupsjon i Sverige viser lignende funn:

«... those officials who were judged to be working in areas particularly at risk of improper offers – and who perhaps might also be tempted to accept them – were individuals working on their own in positions of responsibility out in the field, where they had no colleagues in the vicinity and no direct supervision by their superiors» (Bergh mfl., i Sandhaug, 2020, s. 366).

En bemerkelse ved dette er at personer som alene sitter med mye makt til å ta store avgjørelser ofte kan være ansatte i en lederstilling. Domssamlingen viser at bestikkelser gitt eller mottatt av ansatte lederstillinger er et gjentakende problem blant korrupsjonssakene som er avdekket i Norge. Personer i lederposisjoner har kanskje tilegnet seg tillit gjennom nettopp å oppnå en lederstilling, og dette kan gi stor frihet på arbeidsplassen. Dette kan blant annet inkludere mindre kontroll og regulering av den personen som besitter en kontrollpost, altså leder. Akkurat den friheten som oppnås kan misbrukes til å begå korrupsjonshandlinger, slik som både «Vannverk»-saken og «Undervisningstjeneste»-saken er eksempler på. Sånn sett kan ledelsen også representere en risikofaktor for korrupsjon, særlig om ledelsen fostrer en nøytral eller positiv holdning til eksempelvis bruk av bestikkelser for å oppnå gode resultater. En slik «tone fra toppen» både kan motivere og muliggjøre korrupsjonshandlinger (Sandhaug, 2020, s. 363-364). Ledelsens atferd og dens påvirkning på resten av bedriften kan medføre utfordringer, eksempelvis dannelsen av en korrupsjonskultur. Ledelsesansvaret kan i vid forstand også handle om hva slags «kultur» man danner innad i virksomheten. Om denne havner på feil spor, for eksempel i retning straffesporet, kan også kultur utgjøre en risikofaktor for økonomiske misligheter, slik som korrupsjonshandlinger. Mer om konkrete risikoaspekter ved ledelse og kultur i et forebyggingsøyemed i «Ledelsen må gå foran» (i kapittel 6).

5.1.2 By- og land-dimensjon?

I *Vår korruperte hovedstad* (2011) påpeker Folkvord at det foreligger et korrupsjonsproblem i Oslo, men at det også blant mindre kommuner eksisterer tydelige avvik. På spørsmål om det eksisterer noen geografiske forskjeller på

korrupsjon, altså korrupsjon i de større byene versus korrupsjon i de mer landlige distriktene, hadde en informant fra Økokrim følgende å meddele:

«Det som kan være en utfordring er jo at dette med nepotisme, nære bånd mellom mennesker gjør at man kan få en risiko for sånn kameraderi og eventuelt også korrupsjon. Og det er jo et aspekt når man i den risikoanalysen trekker frem kommuneforvaltninger knyttet til plan og bygg, så er det jo noe av dette som ligger bak, ikke sant, at der er det relativt små samfunn ofte i Norge, og det kan være mange bekjenskaper. Og dessuten kan det være en type risiko for litt sånn rolleblanding ... Så det kan jo være en by- og land-dimensjon i dette også, uten at jeg skal si noe skråsikkert om det» (Informant A).

Selv om informantene er litt tilbakeholdne med å si for mye om temaet vennetjenester og rolleblanding, og poengterer at de ikke er «skråsikre» (Informant A), eller legger til «jeg bare gjetter» (Informant C), så kan man se hen til andre kilder som kan tyde på at det er noe i denne by- og land-dimensjonen som informanten i Økokrim indikerer at er tilfellet. Utfordringen har blitt omtalt i en rekke mediasaker, eksempelvis en sak på tampen av 2019 om for tette bånd i Kristiansund. Saken handler om at en av innbyggerne har sett seg lei av nettverket, og forsøker å ta et oppgjør med tette bånd i hjembyen (Mauren, 2019). Flere forskere har belyst dette problemet med små samfunn og tette bånd. Kriminolog Nils Christie introduserte i *Hvor tett et samfunn?* (1982) to former for samfunnstyper: knoppskytingsmodellen og forstørrelsen. Knoppskytingsmodellen innebærer at det blir for fullt av mennesker et sted slik at noen flytter ut og etablerer en ny enhet, for eksempel et nytt tettsted, lik det opprinnelige bostedet, og den nye enheten styres etter prinsipper som ligner på de fra opprinnelsesstedet. Forstørrelsen derimot, er den vanligste typen vekst, og handler om: «at enkelte enheter bare vokser og vokser» (Christie, 1982, s. 14). Videre beretter han om arbeidsdeling: «vekst ved knoppskyting betyr at det er mulighet for å operere med relativt små enheter» (Christie, 1982, s. 15), hvilket i dette tilfellet kan trekkes mot at det i små kommuner er slik at et fåtall har mye makt over resten av innbyggerne:

«Personer som sitter sentralt i informasjonsnett vil derved få mer makt ved at de bestemmer hvilken informasjon som skal gå videre, og også ved at de befinner seg så nær de aller mest sentrale ledd at de derved lettere kan få argumentert for sitt eget syn. Det er vel i all enkelhet slik, at jo større de enkelte system er, jo mindre blir det enkelte medlem, unntatt noen få som, enten de vil det eller ei, vil få mest å si over de meget store avgjørelser. Men derved er det også lagt opp til forskjeller i rang. Det er som oftest slik i sosialt liv at makt og rang går sammen» (Christie, 1982, s. 16).

Utdraget fra Christie (1982) kan knyttes til en konstruktivistisk risikoforståelse som stemmer overens med Douglas' (2003) argument. Når kameraderi og korrupsjon går hånd i hånd i et informasjonsnett av individer med mye makt, vil kanskje ikke de involverte partene anse vennskapet som en risiko i forhold til en rettferdig styring. De involverte sin definisjon av hva som utgjør korrupsjon kan påvirkes av deres egne handlinger overfor nettverket. Når ingen av de involverte erkjenner handlingene som korrupsjon kan dette på sikt bidra til en normalisering og vekst i korrupsjonshandlinger og mekanismer i deres krets. Mest sannsynlig vil det å avhjelpe risikoer tilknyttet det å oppdrive eller pleie slike nettverk være nedprioritert eller ikke-eksisterende når man står midt i det. I slike tilfeller går risikooppfatningen gjennom en sosiokulturell trakt som nedvurderer faren for korrupsjon: aktørene som deltar i nettverket anser kanskje handlingene som vennetjenester fremfor korrupsjon, selv om de i lys av Johansens (1991a, s. 108) perspektiv kan kategoriseres som «lojalitetskorrupsjon».

I *Network Corruption: When Social Capital Becomes Corrupted* (2018) påpeker Slingerland potensielle risikoer ved nettverk og tette bånd, og hun mener søkelyset bør rettes mot farene ved disse. Ifølge Slingerland (2001 i 2018, s. 68) resulterer ikke overdreven individualisme i frihet, men heller sentralisert tyranni og svikt i lokal myndighet, altså kommunesvikt, som igjen kan danne grobunn for korrupsjon. I samme verk henviser Slingerland videre til den amerikanske sosiologen og professoren Granovetter (1973), som i sin forskning hevder at mange studier sjeldent klarer å gi innsikt i hvordan mindre gruppe-interaksjoner påvirker større prosesser eller makrostrukturer (2018, s. 68). Nettopp dét kan være aktuelt å trekke inn i denne sammenhengen med by- og land-dimensjonen: ifølge Granovetter (1973)

sin argumentasjon kan en sosial struktur med kombinasjoner av nettverk og rolleblanding, som utgjør en korrupsjonsfare i små samfunn, ha en betydelig innvirkning på resten av landet på både sosiale, normative og økonomiske plattformer. Flere av informantene i Økokrim trekker linjen mellom kameraderi, korrupsjon og kommunal sektor:

«... så er det mye snakk om sånn kommunal korrupsjon, ikke sant, sånn vennskapskorrupsjon eller hva man skal kalle det. Det er det kanskje mest av i distriktene, de små plassene» (Informant B).

Denne uttalelsen støttes også av Informant C:

«...hvis du igjen bare tenker sånn sårbarhetsanalyse på en måte, så på mindre steder så er det jo kanskje mange som har litt mange hatter, og tette forbindelser mellom folk, og alle kjenner alle... hvis man bare skal tenke hvordan strukturer der det ville vært lettere å... at det var noe korrupsjon, så vil jeg tenkt at det var lettere på et sted der alle kjenner alle, og der ordføreren kanskje også driver et firma på si, enn steder som er større da, og som er litt mer, hva skal man si, ryddig i form av at folk ikke har så mange roller».

Informant A legger til følgende om risikoen for rolleblanding:

«... det har man sett noen eksempler på, personer som jobber i kommunen [som] også driver med andre ting, og at man ikke kanskje alltid er like flinke på å holde et rent skjær».

Korrupsjonsforsker Tina Søreide ser også problematikken med for tette bånd mellom private og offentlige aktører i kommuner, og konkluderer i forskningsbidraget *Etikkarbeid i kommunesektoren* (2017), med at det er stor variasjon når det kommer til håndheving av integritetssystemer på kommunenivå (Bakken, 2019). Det kan dreie seg om kommunalt ansatte som driver et eget firma, og gjør avtaler med dette, eller ansatte som låner kommunens utstyr til privat bruk (Søreide mfl., 2017, s. 8). Hun trekker videre frem utilbørlige-fordelssituasjoner som involverer folkevalgte,

eksempelvis folkevalgte som går inn i en dobbeltrolle, eller folkevalgte som gir løfter utenom formelle vedtak (Søreide mfl., 2017, s. 8). For å belyse dette kan forskning på nettverk trekkes inn. I *Nettverk i gråsonen* diskuterer Johansen (1996, s. 28) nettverksteori. Nettverksmodeller ble lansert som kriminologisk forskningsprogram i starten av 1990-tallet, hvorpå ambisjonen er å fange opp en form for fleksibel og personavhengig organiseringsmåte kriminelle arbeider på. Følgende utdrag har særlig relevans i forhold til «vennskapskorupsjon», nettverk og tillit:

«Noen kjenner noen», og noen har mer makt enn andre fordi de har flere «venner» og klienter, en ressurs som gir dem enda mer makt på lengre sikt. Stabiliteten i nettverkene ligger i de personlige bekjentskapene ...» (Johansen, 1996, s. 28-29).

Så disse «vennetjenestene» eller «vennskapskorupsjonen» i små kommuner som informantene fra Økokrim forteller om, kan sies å være et mer utbredt problem enn det gis uttrykk for om man henvender seg til forskning slik som Søreide mfl. (2017), Slingerland (2018) og Johansen (1996). Videre viser domssamlingen at lojalitetskorupsjon også forekommer i større kommuner. «Bærum kommune»-saken fra 2011 kaster lys over problematikken rolleblanding og vennetjenester. Denne saken handler om en tidligere fagansvarlig, E, for overflatebehandling av Bærum kommunes bygningsmasse som ga familiemedlemmer og andre håndverkere oppdrag for kommunen. Uten at oppdragene ble utført ble de fakturert gjennom både over-fakturering og fiktiv fakturering. Bærum kommune ble tappet for over 21 millioner kroner i saken, og E selv mottok også betydelige deler av denne summen. I sakskomplekset samarbeidet blant annet E og to av hans brødre, B og F, om tappingen av kommunens midler (TIN, 2019, s. 28). Innenfor nettverksteori gjør denne saken seg svært aktuell: «Bærum kommune»-saken er det første tilfellet av domfellelse for korrupsjon i kombinasjon med domfellelse for organisert kriminalitet etter straffeloven § 60, den såkalte «mafiaparagrafen» (TIN, 2019, s. 28). Paragrafen ble opphevet da den nye straffeloven av 2005 trådte i kraft i oktober 2015, men den er videreført i revidert form og kan gjenfinnes i dagens straffelov av 2005 i § 79 c. Akkurat denne saken, og hvordan den i utgangspunktet kunne oppstå, vil utdypes senere i avhandlingen.

5.1.3 Risiko ved manglende åpenhet

Tradisjonelt har man kanskje i Norge sett på korrupsjon som en konvolutt med litt ekstra penger i for å sikre en kontrakt, ifølge TIN-informanten, som forteller videre:

«Vi har vært opptatt av «ikke gi julegaver til kontrakts ...», ikke sant altså, veldig mange sånne ting som kanskje er litt smått. Det er viktig å være obs på det også, vi sier ikke det, men fordi at ofte så er det sånn at store korrupsjonssaker gjerne har startet i det små, med små invitasjoner, små bestiktelser, liksom sånn og sånn også blir det etterhvert et litt sånn avhengighetsforhold som blir bare verre og verre å komme seg ut av da».

Som informanten sier kan det være lett å takke ja til en liten tjeneste eller invitasjon, men at det derimot kan bygge seg opp et avhengighetsforhold som er vanskelig å komme ut av. Amerikanske Schweizer har en tilsvarende oppfattelse: «It is often the small acts of corruption that herald the giant ones to follow» (2020, s. 1) Lignende problematikk påpeker også en informant fra en av bedriftene:

«... en hyggelig gest blir hyggeligere og hyggeligere og så plutselig sitter du der...».

Saker i domssamlingen underbygger det informantene over forteller om. I den tidligere nevnte «Byggesøknads»-saken påpeker retten blant annet følgende:

«Det er lett å takke ja til en ytelse som isolert sett fremstår som relativt beskjedne, men konsekvensene kan bli alvorlige. Man vil lett kunne komme i en situasjon hvor man kan bli presset til ytterligere ureglementerte handlinger. Det er svært viktig at allmennheten kan ha tillit til offentlige tjenestemenn» (TIN, 2019, s. 47).

Roten til problemet kan i slike tilfeller være mangel på åpenhet. Manglende åpenhet, hvilket også implisitt ofte innebærer manglende kontroller, kan utgjøre en risiko. Korrupsjon kjennetegnes av at det foregår i det skjulte. Derfor er manglende åpenhet en risikofaktor innad i bedriften, men også utad. Sistnevnte gjør seg gjeldende særlig

for offentlig sektor, ettersom offentlige organer er pliktet til å sikre at befolkningen er informert om hva som foregår slik at borgerne kan føre kontroll med forvaltningen av fellesskapets midler (Sandhaug, 2020, s. 368). Dilemmaer tilknyttet åpenhet utad skal ikke diskuteres videre her, men heller risiko ved lite åpenhet innad i virksomheter.

«Ondt kommer ikke alltid av ondt. Det kan komme av noe godt, noe fint, noe vi vil bevare», skriver Nils Christie i *Hvor tett et samfunn?* (1982, s. 10), dog i en annen sammenheng enn korrupsjon, men sitatet gjør seg aktuelt også i forbindelse med gaveutveksling. Dette med gester, eller gaver, er et aktuelt tema å gå dypere inn i. Informanten i Justis- og beredskapsdepartementet påpeker at det for statlig sektor er utarbeidet en såkalt gaveveileder, som skal være retningsgivende for atferd gjeldende gavemottak, ettersom at det er viktig at innbyggerne har tillit til statsforvaltning og det politiske systemet. Veilederen lister opp både hard law, slik som straffelovens paragrafer om korrupsjon, samt (den nå opphevede) tjenestemannsloven § 20 «Forbud mot gaver i tjenesten m.v.», og videre soft law-regelverk om habilitet og konkrete «etiske retningslinjer» (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2019, s. 8). Gaveveilederen setter ingen klar grense for hvor linjen går mellom gave og korrupsjon/påvirkning, men legger opp til refleksjon og holdningsskapning, for den som måtte havne i en situasjon hvor veilederen er et anvendelig verktøy. I all hovedsak konkluderer den med at tillit er det store nøkkelordet; tillit mellom den statsansatte og staten, og tillit mellom den statsansatte på vegne av staten og befolkningen (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2019, s. 20). Gaveveilederen er som navnet tilsier bare en veileder, og som vist tidligere finnes det eksempler på brudd på denne, hvor statlig ansatte mottar gaver i korrupsjonssammenheng. Et annet relevant eksempel er «Plan og bygningsetat»-saken i Oslo kommune. Her ble det avdekket at en tidligere saksbehandler i etaten (A), en arkitekt (D) og to brødre (B og C), hadde mottatt gaver på kroner 12 000 av D og fått ettergitt gjeld ved kjøp av en bil for 150 000 kroner fra B og C. Alle de tiltalte i saken ble dømt for korrupsjon (TIN, 2019, s. 26).

I en rapport utarbeidet av det Brottsförebyggande Rådet (Brå) i Sverige, Brå-rapporten, påpekes det gjentatte ganger at manglende kunnskap om korrupsjonsrisiko og hvordan korrupsjon kan finne sted, kan bidra til at korrupsjon

ikke avdekkes og at mørketallene derfor vokser (Brå, 2007, s. 116-118). Manglende kunnskap om korrupsjonsfenomenet kan igjen gjøre det vanskelig for de ansatte å identifisere en faktisk korrupsjonssituasjon, og av den grunn ha kunnskap om hvordan de skal håndtere den. Om eksempelvis en forespørsel om bestikkelse ikke håndteres riktig fra starten av kan det skapes et avhengighetsforhold som er vanskelig å komme seg ut av, nesten som en «ond spiral» (Sandhaug, 2020, s. 366). Det er derfor viktig at bedrifter, etater, kommuner med flere, har klare etiske retningslinjer i virksomheten, inkludert regler for gaver. Dette vil kapittel 6 gå nærmere inn på. Angående etiske retningslinjer påpeker en av informantene fra en av bedriftene om etikk- og antikorrupsjonsregelverk, «policyer» og lignende, at det er viktig at ordlyden eller terminologien i disse reglene er gjenkjennbare og forståelige, slik at de ansatte kan kjenne seg igjen i for eksempel bestikkelsessituasjoner, og ikke havner i en gråsonaktivitet, jamfør eksempelvis teorier om nettverkets betydning (Johansen, 1996).

Terminologi og utilbørlig fordel

Som nevnt over fremkommer det av rapporten til svenske Brå (2007) at mangel på kunnskap om korrupsjonsfenomenet medfører vanskeligheter når det gjelder å forstå at noe er en korrupsjonssituasjon, og videre hvordan det kan håndteres. Til tross for at en bedrift kan ha etiske retningslinjer, inkludert antikorrupsjonsreglement, kan man stille spørsmålet: Kan terminologien overfor de ansatte i slike policyer hemme forståelsen av hva føringene faktisk innebærer? Om man ikke klarer å trekke regelverket ned på et «dagligdags» nivå, vil kanskje ikke de etiske retningslinjene ha noen innvirkning på korrupsjonsrisikoen. En informant med compliance-funksjon i sin bedrift forteller i den sammenheng om hvordan h*n har adressert hvor noe av problemet kan ligge:

«Det går jo litt på dette med at begrepsbruken er ofte veldig fremmedgjørende, ikke sant, 'korrupsjon' – det høres veldig alvorlig ut. Men når du begynner å plukke ned på det, og snakke om den middagen som utarter så er det plutselig ikke så fjernt. Så det jeg er litt sånn opptatt av når jeg bygger et rammeverk

eller prøver å endre kulturen eller noe sånt i et selskap, det er at vi bruker terminologi som de fagansatte kjenner seg igjen i, i dag».

Informanten knytter videre utfordringen til Mauss' verk *Gaven*: «I den skandinaviske sivilisasjonen, og i mange andre, gjennomføres bytte og kontrakter i form av gaver, som i teorien er frivillige, men som i realiteten representerer en forpliktelse» (1995, s. 11). Teorien om gaven gjør seg svært gjeldende i forbindelse med korrupsjon og utilbørlig fordel:

«Når gaver gis og byttes, er ikke den mottatte tingen bare en ting. Selv når giveren har gitt den fra seg, er den fremdeles hans. Gjennom gaven har han et tak på mottakeren, slik eieren av en ting som er stjålet har et tak på tyven»
(Mauss, 1995, s. 27).

I henhold til teorien om gaven foreligger det en form for risiko for fremtidige bestikkelser grunnet denne «forpliktelsen» og «taket på mottakeren» som følger med den første gaven. Dette underbygger logikken om den tidligere nevnte «onde spiralen», avhengighetsforholdet. Samtidig kan det være vanskelig å forstå hvor grensen for hva som er greit å gi eller motta går, ettersom det ofte må en skjønnsmessig vurdering til, slik det står skrevet i domssamlingen:

«Uttrykket «utilbørlig fordel» er vagt, og hvilke handlinger som omfattes av korrupsjonsbegrepet beror på en skjønnsmessig vurdering. Korrupsjonsdommene er derfor viktige for å belyse hva som er relevante momenter i vurderingen av hva som utgjør en «utilbørlig fordel» og dermed korrupsjon i straffelovens forstand» (TIN, 2019, s. 1).

Ettersom korrupsjonsbestemmelsens nedre grense fremstår nokså vag og uklar, kan sånn sett kundepleie, representasjon eller gaver utgjøre en risikofaktor. Sandhaug (2020, s. 368) påpeker også at det kan være vanskelig å avgjøre når vanlig kundepleie går fra å være ordinær praksis til å bli bestikkelser. «Fra USA har man etter hvert nokså mange eksempler på at bestikkelser forkles som ordinær kundepleie og representasjon» (Sandhaug, 2020, s. 368).

En aktuell sak i dette tilfellet er «Ruter»-saken: En tidligere driftssjef i Ruter (A) hadde blitt påspandert tre middager til en verdi av kroner 4 454, av en ansatt i Volvo. A ble i Oslo tingrett domfelt for korrupsjon, men ved anke ble han imidlertid enstemmig frifunnet av både lagmannsretten og av Høyesterett (TIN, 2019, s. 42). Saken kaster lys over utfordringer rundt hva som legges i begrepet «utilbørlig fordel», i tilknytning til påvirkningsmomentet som må foreligge. Følgende ble uttalt i retten:

«Det vises til tidligere høyesterettspraksis som slår fast at det bare er i svært spesielle tilfeller at det vil være grunn til å dømme etter korrupsjonsbestemmelsen dersom en må se helt bort fra at det foreligger et påvirkningsmoment» (TIN, 2019, s. 42).

Med andre ord anvendes rettspraksis i stor grad når det kommer til vurderingen av om en gave er utilbørlig eller ei, ettersom korrupsjonsbestemmelsens nedre grense for flere, både informantene og tidligere forskning, fremstår som vag og uklar.

5.1.4 Sosial tillit i et risikoperspektiv

I analysearbeidet dukket et fremtredende moment opp som er relevant å trekke inn i et risikoperspektiv med henblikk på korrupsjonsfare, nemlig sosial tillit. Ifølge Grimen er tillit treleddet: «Noen stoler på noen med henblikk på noe» (2009, i Wollebæk og Seggaard, 2011, s. 30). Tillit blir i hans forskning knyttet til handling. Annen litteratur mener at man basert på grunnleggende verdiorienteringer, også kan definere tillit som en holdning (Wollebæk og Seggaard, 2011, s. 31). Uslaner argumenterer for eksempel for at tillit ikke bare finnes i konkrete handlingssituasjoner, men også i en abstrakt og generalisert form som moralsk tillit (2002, i Wollebæk og Seggaard, 2011, s. 31). Basert på ulike retninger kan tillit kobles til både handling, holdning og moral. En informant fra Økokrim sier følgende om tillit i sammenheng med korrupsjonsrisiko:

«Norsk samfunn er veldig bygget på tillit, og at man tror at alle andre er så skikkelige, man må i alle fall identifisere at det ligger en risiko der. Prøve å gjøre noe med denne risikoen».

«Bærum kommune»-saken er et prakt eksempel på en sak hvor for stor tillit overgikk kontrollen i så stor grad at det ble svært skadelig. Mannen som ledet granskningen av saken, Anders Venemyr, konkluderer med at: «Kontrollen har i for stor grad vært basert på tillit. Ledelsen har hatt for lite fokus på risikoen for misligheter. Holdningen har vært at 'dette skjer ikke hos oss'» (Kommunal rapport 2007, i Renå 2009, s. 61). Som tidligere nevnt undersøker Renå (2009) nettopp «Bærum kommune»-saken og finner ut at fagansvarlige (E) disponerte en budsjettpost alene, som ga ham tilgang til millioner av kroner, og en lite detaljert budsjettstyring ga ham videre muligheten til å trikse med regnskapet. Mangel på kritiske spørsmål samt krav om dokumentasjon til hele 62 store budsjettavvik, en aksept for lite gjennomsluktige prosesser i kombinasjon med ansatte som signerte på fakturaer uten å kontrollere dem, i tillegg til en ledelse som ikke utøvet proaktive kontroller var alle faktorer som sammenlagt bidro til at sannsynligheten var lav for å oppdage en eventuell korrumpert atferd i virksomheten (Renå, 2009, s. 61-62). Han påpeker også at de ovennevnte faktorene isolert sett ikke ga høy korrupsjonsrisiko i virksomheten, men kombinasjonen av alle faktorene førte til en forhøyet risiko for korrupsjon (Renå, 2009, s. 62). «For stor tillit både blant ledelsen og de ansatte om at alle i virksomheten fulgte lover og regler fremstår som den viktigste forklaringen til disse faktorene» (Renå, 2009, s. 62).

Tidligere forskning har fokusert på de positive sidene ved tillit, slik at det fremstår som noe utelukkende bra. Grimen påpeker at generalisert sosial tillit utgjør en ressurs for kollektiv handling, ettersom samfunnet tjener på tillitsfull omgang mellom fremmede; «fremmede som stoler på hverandre, tar færre anstrengende og begrensende forholdsregler i sine møter med omverdenen», og på den måten effektiviseres markedstransaksjoner og potensialet for korrupsjon reduseres (2009, Wollebæk og Segard, 2011, s. 37).

Et sentralt funn i komparative studier på makronivå i den internasjonale korrupsjonsforskningen viser til at graden av tillit har betydning når det gjelder omfanget av korrupsjon, og begrepet «least corrupt states» har derved blitt introdusert (Renå, 2009, s. 107). Uslaner (2004, s. 22) konkluderer med at «to reduce corruption, you need to increase trust». Høy tillit til, og innad i, statlige systemer skal ifølge undersøkelser altså gi mindre korrupsjon. Derimot belyser både Renå (2009), informantene fra Økokrim og generelt mange saker fra domssamlingen en annen side ved høy grad av tillit, nemlig en slags bieffekt, negativ som sådan.

Funnene i Bærum kommune-saken viser at høy tillit svekker det *opplevde* behovet for kontroll, og dermed også oppdagelsesrisikoen. Dette går på bekostning av det *faktiske* og *nødvendige* kontrollbehovet.

Balansegangen mellom tillit og kontroll, kanskje spesielt innenfor norsk kommunesektor slik som eksemplene over fra domssamlingen tyder på, fremstår som noe skjev; det legges for mye vekt på tillit fremfor kontroll. Dette temaet, og det å finne en balanse, kan være en utfordring ettersom for mye kontroll kan føre til mistillit blant ansatte, og dermed svekket lojalitet til arbeidsgiver (Wirth, 1991, s. 241). Dersom mistenksomhet erstatter tillit vil dette ha direkte alvorlige konsekvenser for individers evne til å samarbeide med hverandre, hvilket igjen påvirker både nasjonaløkonomien, demokratiet, folkehelsen og mer til av negative følger (Wollebæk og Seggaard, 2011, s. 29).

5.2 Utenlandskorrupsjon

Med begrepet «utenlandskorrupsjon» siktes det til korrupsjon utenfor Norges grenser. En informant fra Økokrim forteller at prioriteten innenfor korrupsjonsfeltet de siste 10-14 årene i stor grad har handlet om norske selskaper som opererer i utlandet, såkalt «foreign bribery», og at dette kan betegnes som de virkelig store sakene Økokrim har etterforsket. Samme informant legger til at dette også har vært en del av bakteppet for Økokrims Trusselvurdering fra 2018, hvor utenlandskorrupsjon trekkes frem som et felt med høy korrupsjonsrisiko. Sektor, situasjon, kultur og land er aktuelle faktorer å trekke inn når det kommer til risiko for korrupsjon i utlandet, kanskje særlig de to sistnevnte som har en tendens til å gå hånd i hånd.

5.2.1 Sektor, land og kultur

På spørsmål om korrupsjonsrisiko forteller alle informantene i Økokrim at utenlandskorrupsjon er et felt med høy risiko for korrupsjon. Som nevnt over trekker informantene frem olje- og gass-sektoren, innkjøps- og selgerfunksjoner, telekommunikasjon og shipping. De fleste av disse bærer preg av virksomhet utenfor

Norge. OECD sin fjerde evalueringsrapport trekker frem at Norges eksportmarked innebærer flere moderate- til høyrisikosektorer; «Foremost among these are energy and metals exports (54% of Norway's goods and service exports)» (OECD, 2016, s. 8). I en tidligere OECD-rapport fremkommer det at ut fra de over 400 sakene som ble undersøkt, kunne 2/3 av disse kobles til fire bransjer: 19 % fant sted innenfor utvinningsindustrien, 15 % i bygg, 15 % i transport- og lagring og 10 % i informasjon- og kommunikasjonsbransjen (OECD, 2014, s. 22). En av informantene fra Økokrim har dette å si om bransje og korrupsjon:

«Sånn tradisjonelt sett så har det vært telecom, og oljebransjen, ikke sant, og det er vel kanskje det fortsatt. Hvis du ser det i sammenheng med hvilke selskap som etablerer seg i de forskjellige landene så er det kanskje mye olje egentlig, altså oljebransjen. Men jeg tror ikke det er nødvendigvis på grunn av bransjen som sådan, jeg tror heller det er på grunn av hvor de etablerer seg».

Denne informanten trekker altså frem etableringssted, altså land, som en større faktor enn bransje når det gjelder korrupsjonsrisiko. Flere av de andre informantene fra Økokrim kommer også inn på risiko med tanke på land, slik som denne Økokrim-informanten:

«Det er klart, selskaper som opererer i land der korrupsjon er veldig utbredt er ekstra utsatt».

Alle informantene i Økokrim sier seg enig i at norske selskaper som driver virksomhet i land som fra før av er korrupsjonsutsatte er ekstra sårbare for korrupsjonshandlinger, dette kan for mange kanskje virke nokså innlysende. Innledningsvis i avhandlingen ble TI sin korrupsjonsindeks presentert, som belyser det oppfattede korrupsjonsnivået i alle verdens land. På den ene siden skal det nevnes at kritikere har påpekt en svakhet ved denne, hvilket gjør at den ikke bør «legges ubetinget til grunn for en vurdering av landrisiko» (Sandhaug, 2020, s. 390; Søreide, 2013, s. 60-63). Respondentene i undersøkelsen kan ha tillagt ulike definisjoner av hva som utgjør «korrupsjon», og dette kan ha påvirket oppfatningen av det faktiske omfanget av korrupsjon i et land. På den andre siden er CPI den mest

omfattende korrupsjonsundersøkelsen på verdensbasis, og er dermed en av de mest pålitelige indeksene på korrupsjon, ved at den blant annet har bidratt til å få antikorrupsjon på den politiske agendaen i mange land, samt åpnet opp for en rekke korrupsjonsstudier, nettopp fordi den signaliserer hvor stort problem korrupsjon faktisk er (Søreide, 2013 s. 57). Transparency International Norge skriver blant annet om den nyeste publiserte indeksen at: «Mer enn to tredjedeler av landene som er med i undersøkelsen har enten stagnert eller gått tilbake i sine bestrebelser på å stoppe korrupsjonen» (TIN, 2020). Når man snakker om landrisiko, er det svært aktuelt å trekke inn kultur, og risiko bundet til nettopp dette. En Økokrim-informant trekker linjen mellom land og kultur slik:

«Det er jo en del land som er veldig utsatte for korrupsjon, fordi det ligger litt innbakt i kulturen. Da må man ha ganske sterke retningslinjer, og tydelige retningslinjer for å kunne stå imot det, kanskje litt bistand hjemmefra da før man kommer opp i situasjoner som er litt vanskelige. Så er det jo alt fra ordentlig store bestikkelser til facilitation payments».

Størrelsen på bestikkelsene kan variere, dette kan eksempelvis være avhengig av hva som er standarden innenfor bransjen. En annen informant fra Økokrim konkluderer på lignende vis som sin kollega:

«Det er så inngrodd i strukturen i mange land, og det er mange land som vokser veldig, ikke sant, hvor korrupsjon er veldig utbredt egentlig».

Denne informanten trekker frem Kina og Russland som eksempler, og forteller videre at disse landene:

«... etter hvert kjøper opp en masse i Afrika, selv om de på papiret sier at de er mot korrupsjon så ja ...».

Informanten indikerer her en aktuell betraktning, nettopp det faktum at selv om land ser ut til å ha alt på det rene i henhold til hva som står skrevet i diverse papirer, altså i teorien, trenger det ikke nødvendigvis å samsvare med den faktiske praksisen i

landet. Det kan variere mellom land hva som legges i begrepet «korrupsjon», ettersom dette er et samfunnskonstruert fenomen med dertil samfunnspåvirkede oppfatninger av hva som utgjør en risiko. I den forbindelse påpeker en av informantene fra en av de private bedriftene følgende:

«Og det vi ser er jo kanskje at det som er omgangsformen da, og kultur for bevertning og så videre er ganske forskjellig. Du skal ikke veldig langt nedover i Europa før at det å tilby kunder og potensielle kunder VIP-plass med påfølgende drikke og middag på gode tribune plasseringer og så videre, er helt normalt».

Denne informanten belyser problematikken rundt kultur og normer med tanke på bestiktelser og korrupsjon; Det kan tenkes at det i visse kulturer og land er en lært handling i tråd med læringsteoriene (Akers, 1994; Sutherland og Cressey, 1960). Slik praksis, hvor eksempelvis bevertning, slik som informanten over nevner, er helt vanlig, eller hvor det å bruke bestiktelser innpakket som «gaver» for å lande en avtale er en samfunnsnorm, vil sett med «norske øyne» kunne oppfattes som både fjernt og lovstridig. Om slike bestiktelser er «innbakt» eller «inngrodd» i kulturen og landet, i henhold til Økokrim-informantene sine termer, utgjør dette en risiko både for det gjeldende landets utvikling, men også for norske virksomheter som ønsker å etablere seg og drive forretninger der. Ifølge flere av informantene er det også et annet moment som kan påvirke risikoen for korrupsjon i stor grad, nemlig globalisering.

5.2.2 Globalisering og korrupsjonsrisiko

«Korrupsjonsproblematikken vokser når landene på en måte åpner seg mer mot verden og blir mer globalisert» (TIN-informanten).

«Globalisering» er et omfattende begrep som av samme grunn har mange definisjoner. Kortfattet kan man si at globalisering er: «intensiferingen av sosiale relasjoner over hele verden, hvor fjernt og nært blir knyttet sammen på en måte slik

at lokale hendelser kan formes av noe som foregår milevis unna og vice versa» (min oversettelse, Giddens, 1990, s. 64). Globaliseringsbegrepet kan etter denne forståelsen knyttes til en overordnet påvirkningskraft som forbinder fjernt og nært, herunder stater og mindre samfunn.

I likhet med informanten fra Økokrim trekker også Informanten fra TIN frem landene Kina og Russland som eksempler på voksende korrupsjonsproblematikk når det kommer til økende globalisering. Disse landene ligger henholdsvis på plass nummer 80 og 137 på korrupsjonsindeksen for 2019 (TI, 2020). I verket *Double Paradox: Rapid Growth and Rising Corruption in China* (2012) argumenterer Andrew Wedeman for nettopp det samme; Kinas korrupsjonsproblemer vokser i takt med økt globalisering i landet. Wedeman skriver videre om korrupsjonsutfordringer i Kina: «In the latter, corrupt officials engage in illicit exchanges with private parties, selling their authority to those willing to pay a price to obtain certain outcomes» (2012, s. 54). «Arbeidsklær fra Kina»-saken fra domssamlingen gjør seg aktuell å trekke inn i den forbindelse. Saken dreier seg om en tidligere produksjef (A) i Univern AS, et firma som drev import av arbeidsklær fra Kina, som mottok totalt 2,7 millioner kroner over flere år i bestillinger fra representanter for leverandører i Kina (TIN, 2019, s. 30). A ble ved tilståelsesdom dømt for grov korrupsjon (TIN, 2019, s. 30). I rettssaken ble blant annet følgende presentert:

«Utbetalingene ble gjennomført ved at A fikk levert en konvolutt med kontante penger og disse satte A inn på en konto i en bank i Hong Kong. A forklarte i tingretten at han hadde 'en følelse av at dette med provisjoner på denne måten ikke er helt uvanlig i det her aktuelle miljøet i Kina'». (TIN, 2019, s. 30).

Uttalelsene til den dømte produksjefen (A) støtter det informantene fra TIN og Økokrim forteller om, samt forskningen til Wedeman. Ved straffeutmålingen vektla retten i straffeskjerpene retning de store og alvorlige samfunnsskadelige konsekvensene ved korrupsjonshandlinger generelt, særlig i internasjonal handel og i det internasjonale samkvem ellers (TIN, 2019, s. 30).

Globalisering og voksende korrupsjonsrisiko er populære forskningsområder internasjonalt. Forsker og kriminologiprofessor Passas (2000, s. 17) argumenterer for at kombinasjonen nyliberalisme og globalisering bidrar til prosesser som kan føre til

en såkalt «global anomie», som igjen kan føre til økonomiske misligheter, for eksempel korrupsjon. Begrepet «global anomi» bygger videre på Merton (1938) sin forskning om anomi og belastning, som forklart i teorikapitlet. Passas mener altså at moderne strukturer tilrettelegger for en slags global belastningstilstand, hvor enhver søker å oppnå økonomiske mål uten grenser for legale rammebetingelser. Nyliberalisme er for øvrig en samlebetegnelse på økonomiske og politiske ideologier om relasjoner mellom staten på den ene siden, og innbyggerne, handel- og markedsøkonomiske ideologier på den andre siden (Passas, 2000, s. 21). «Grunnet minimal eller ingen innblanding fra staten i markedet samt at barriereløft fremmes for handel og forretningstransaksjoner over regionale og nasjonale grenser, blir nyliberalismen en slags motor for globalisering» (min oversettelse, Passas, 2000, s. 21). Videre hevdes det at det globale marked har latt en global korrupsjon få vokse frem (Joly, 2003, s. 198).

Når det er snakk om korrupsjonsrisiko i et internasjonalt perspektiv i intervjuene kommer flere av informantene inn på «Panama Papers»-saken – en sak som fikk mye oppmerksomhet, ikke uten grunn. Avsløringene så dagens lys i 2016, og det ble en verdensomspennende skandale: Mer en 11 millioner lekkede dokumenter viste at statsoverhoder, kriminelle, kjendiser og store internasjonale selskaper kjøpte seg hemmelighold, og skjulte formuer i skatteparadiser (Breirem, 2019, s. 82). «Panama Papers»-saken viser hvordan globalisering skaper bånd mellom selskaper og land, men også utfordringer når hemmelighold og økonomisk kriminalitet blir en del av dette båndet som befinner seg i en slags gråsoner. I kjølvannet av Panama Papers-skandalen ble det kjent at det norske Oljefondet har tjent store summer via et råvareselskap, ved navn Glencore, som knyttes til korrupsjon i flere land i Afrika. Årsrapporten (Norges Bank Investment Management, 2016) fra Oljefondet viser at det britisk-sveitsiske naturressursselskapet Glencore Plc er nummer to på lista over investeringer med høyest avkastning i 2016. Avsløringene om at Oljefondet har innhentet verdier som stammer fra korrupsjon er oppsiktsvekkende: Har Norge vært en del av dette systemet bevisst? I sammenheng med Panama Papers-skandalen meddelte en informant fra Økokrim følgende:

«Jeg tror Panama Papers-saken er bare en bitteliten flik av det systemet, for å være helt kynisk, for det er så mye penger og interesser i området så ... Det

var jo bare én tilbyder, det er jo mange andre som holder på med det samme vil jeg tro ... Det er jo ufattelige verdier som unndras samfunnet rundt omkring».

Ifølge informanten foreligger det en risiko for at slike skjulte systemet er større enn vi tror, og dermed også korrupsjonsrisikoen. Tilbake i 2003 (s. 185-186) uttrykte Eva Joly følgende:

«Jeg er overbevist om at det finnes et korrupsjonsproblem i tilknytning til globaliseringen, akkurat som de vestlige demokratiene måtte gå løs på visse samfunnsproblemer mot slutten av 1800-tallet, i forbindelse med tungindustriens voldsomme vekst».

Både den tidligere nevnte «Arbeidsklær fra Kina»-saken og «Rederi»-saken underbygger Økokrim-informanten og Joly sine mistanker om et større korrupsjonssystem og problem i verden. I «Rederi»-saken fra 2014 ble det begått «... bestikkelser av en høytstående beslutningstaker i Bahrain i forbindelse med en fraktavtale mellom Cabu Chartering AS og et fraktselskap, Aluminium Bahrain B.S.C. (Alba)» (TIN, 2019, s. 52). Som vi skal se underbygger denne korrupsjonssaken at storkorrupsjonen kan fremstå som usynlig, og at den «... gror fast i hjertet til selv den makthaveren som er høyest hevet over mistanke» (Joly, 2003, s. 173). I «Rederi»-saken utbetalte Cabu Chartering AS ved seks tilfeller ut totalt ca. 9 millioner kroner til en bankkonto i Sveits, som tilhørte et selskap kontrollert av en mellommann bosatt i London (TIN, 2019, s. 52):

«En vesentlig andel av beløpene ble så utbetalt til et medlem av kongefamilien i Bahrain, som i den aktuelle perioden var styreleder i det hovedsakelig statlig eide Alba og oljeminister i Bahrain. Han hadde dermed direkte innflytelse på Albas beslutninger om utvidelser og forlengelser av fraktavtalen med Cabu Chartering AS» (TIN, 2018, s. 52).

Utfallet ble et forelegg utstedt av Økokrim til rederiselskapet for grov korrupsjon (TIN, 2019, s. 52). Når det gjelder formildende omstendigheter i denne saken vektla

Økokrim blant annet at «kommisjonsavtalen» med mellommannen i London, ble inngått før innstrammingen av norsk korrupsjonslovgivning i 2003. Denne saken kunne dermed fått et annet utfall om den skjedde i dag.

Som vi har sett vil økt globalisering medføre andre korrupsjonsrisikoer som selskaper må være oppmerksomme på ved etablering og samarbeid. Informanten fra ekspertintervjuet påpeker at det finnes ulike typer korrupsjon: én form for korrupsjon er hvor en lokal innkjøper i virksomheten inngår en avtale på siden med en leverandør som gjør at den lokale innkjøperen får en fordel av avtalen, hvor dette ikke er til det beste for virksomheten. En annen type korrupsjon, ifølge ekspertinformanten, er den som:

«... skjer på vegne av en virksomhet, du kan si at en norsk virksomhet ønsker å vinne en annen kontrakt i et land i Asia, og så er det representanter for virksomheten som bestikker noen for å få til det».

Sitatet kan knyttes til de nevnte «Arbeidsklær fra Kina»-saken og «Rederi»-saken, ettersom enkeltpersoner nøt godt av avtaler utenfor virksomhetens vanlige drift. Ekspertinformanten og domssamlingen belyser en form for risiko som norske virksomheter som driver utenlands må være klar over, nemlig risiko tilknyttet bruk av representanter eller agenter, ofte samlet under betegnelsen «tredjeparter».

5.2.3 Tredjeparter i et risikoperspektiv

Ulike tredjeparter kan spille en sentral rolle i korrupsjonshandel eller avtaler. Bruk av agenter i forbindelse med internasjonal virksomhet er ikke uvanlig, ei heller ulovlig. Innenfor bransjene telekommunikasjon, maritim virksomhet, olje og gass er for eksempel bruk av agenter helt vanlig (PWC, 2016, s. 26). Deres oppgave er gjerne å representere selskapet ved salg av produkter og tjenester, eller bistå på annen måte, vanligvis innenfor et avgrenset område i et land. Bruken av tredjeparter kan være en fordel når selskapet som prøver å etablere seg ikke kjenner de lokale forholdene i nye eller umodne markeder, hvorpå agenten kan ha et etablert nettverk i markedet (PWC, 2016, s. 26). Eller det kan være påkrevd å innhente en agent ved etablering i landet man ønsker å drive virksomhet i:

«Hvis det landet du kommer til har regler om at hvis du skal operere her så må du ha en agent, for eksempel, ikke sant. Det er sånn veldig sensitivt tema, hvor agenten på en måte representerer deg, men som – det har vi også eksempler på i den domssamlingen – og kanskje går så langt som å betale bestiktelser på dine vegne for å sørge for at firmaet ditt får de kontraktene og de lisensene og det som trengs for å gjøre business, ja. Så det er en sånn veldig sensitiv konstellasjon kan du si da» (TIN-informanten).

Det informanten betegner som «sensitiv konstellasjon» kan trekkes til det en tidligere informant påpekte som «sårbar situasjon», for også i agentens tilfelle kan det dreie seg om en situasjon hvor mye står på spill. På den ene siden kan agenten miste jobben for firmaet h*n jobber for, hvis eksempelvis spesifikke avtaler firmaet ønsker ikke landes. Dette kan oppleves som en stressende situasjon i tråd med belastningsteorien (Merton, 1938). På den andre siden kan bestiktelser være en lært teknikk, en slags norm i det gjeldende landet: at det oppleves som umulig å drive business uten bestiktelser, jamfør læringsteoriene til Sutherland og Cressey (1960) og Akers (1994). Denne bestikkelsesformen faller inn under det Johansen betegner som markedskorrupsjon (1991a, s. 108-109). Det kan også være slik at agenten driver aktiv eller passiv korrupsjon fordi det er en slags vane, i tråd med situasjonsorientert handlingsteori (Wikström, 2014). I lys av denne teorien må agenten foreta en moralsk vurdering hver gang en bestikkelsessituasjon oppstår.

OECD foretok en undersøkelse av over 400 korrupsjonssaker, og resultatene viste at agenter var innblandet i hele 41 % av sakene (OECD, 2014, s. 29). Man kan med stor sikkerhet si at tredjeparter kan utgjøre en korrupsjonsrisiko for norske selskaper som driver utenlands. Agenter kan representere en risiko ved å både være givere og mottakere av bestiktelser, som tilrettelegger eller som påvirker overfor en beslutningstaker (Søreide 2014, i Sandhaug, 2020, s. 387). For slike tilfeller kan et foretak holdes straff- og erstatningsansvarlig ettersom agenten handler «på vegne av» virksomheten, jamfør straffeloven § 27 *Straff for foretak*, uavhengig av kunnskap eller medvirkning fra virksomheten. Sandhaug (2020, s. 386) hevder likevel at det er noe usikkert om man i realiteten vil ilegge et foretak ansvaret når en av foretakets egne har mottatt bestiktelser.

Når det kommer til å drive virksomhet i et ukjent marked, er det ikke uvanlig at det inngås samarbeid med et eller flere andre selskaper i et såkalt «joint venture» (Sandhaug, 2020, s. 387). På norsk kan dette oversettes til «fellesforetak», hvor partene skyter inn omtrentlig like store midler og deler kostnader og fortjenester mellom seg. Dette er i utgangspunktet en legitim forretningsmodell for å arrangere et samarbeid på, men det kan innebære en økt risiko for korrupsjon ifølge OECD sin studie, som viste at «joint venture partners» fremsto som en konstruksjon brukt som mellomledd i bestikkelseshandler og avtaler (OECD 2009, i Sandhaug 2020, s. 387).

Flere av sakene i domssamlingen kaster lys over risikoen som medfølger bruk av tredjeparter. «Statoil-Horten»-saken, «Norconsult»-saken og «Yara»-saken er alle eksempler på hvordan korrupsjon kan muliggjøres og kanaliseres gjennom bruk av agenter. Alle disse sakene var svært omfattende, og korrupsjonen foregikk over flere år før det ble oppdaget.

5.3 Oppsummerende drøfting

Dette kapitlet har presentert ulike perspektiver på korrupsjonsrisiko for norske virksomheter, både innenfor og utenfor Norges grenser. Risikoperspektivene som er blitt fremstilt har tatt utgangspunkt i informantenes oppfatninger, og samtidig lent seg på domssamlingen (TIN, 2019). Dette har utgjort det samlede empiriske grunnlaget for å kunne si noe om hvilke korrupsjonsrisikoer norske virksomheter bør være oppmerksomme på, med støtte fra relevante forskningsbidrag.

I første omgang kastet kapitlet lys over korrupsjonsrisikoen innenlands. Her kom det frem at det er skjedd et fokusskifte hos Økokrim: deres portefølje er de senere årene utvidet til å fokusere på saker i Norge, både fra privat og offentlig sektor. Samtidig ser man at det har vært en økning av saker her i Norge. Avsløringen fører med seg videre spørsmål: Har porteføljeskiftet en direkte sammenheng med økningen av saker? Eller har det kommet flere korrupsjonssaker de senere årene? Eller er det slik at denne formen for kriminalitet er et fenomen som har utviklet seg i lengre tid i Norge utenfor politiets og majoriteten av borgernes synsvidde? Indikerer økningen at vi har et større korrupsjonsproblem i Norge enn tidligere antatt, grunnet mangel på oppdagelse av nettopp dette fenomenet? Med andre ord vekker endringen en rekke spørsmål som må tas til ettertanke.

Informantene har presentert ulike sektorer som særlig risikofylte med tanke på korrupsjon, hvorpå mange av de nevnte har utenlandske forgreininger. Andre aktører vektlegger at enkelte stillinger medfører «sårbare situasjoner» som kan føre til bestikkelser. Uavhengig av sektor viser domssamlingen at i situasjoner hvor én person alene sitter med mye makt til å ta store avgjørelser, øker korrupsjonsrisikoen – ofte i kombinasjon med mangel på åpenhet og kontroll. Ut fra en slik vurdering peker analysen på at kommunal byggesaksbehandling er ekstra utsatt. Domssamlingen viser at offentlig tjenesteanstatte var innblandet i rundt halvparten av korrupsjonssakene mellom 2003 og 2017. Ansatte i slike stillinger innehar gjerne en form for lederstilling. Analysen viser at bestikkelser ofte gis eller mottas av personer i lederstillinger, og at dette er et gjentakende problem. Kanskje har disse opparbeidet seg tillit fra andre ansatte til å havne i en lederposisjon. Problemer kan oppstå når tillit går på bekostning av kontroll, hvilket var tilfellet i «Bærum kommune»-saken. Om balansen mellom tillit og kontroll er skjevfordelt, vil dette medføre en korrupsjonsrisiko.

I sammenheng med en økt risiko for korrupsjon i kommune-Norge, kan en «by og land»-dimensjon trekkes inn: Nepotisme, vennskaps- og lojalitetskorrupsjon og små samfunn hvor for tette bånd mellom sentrale aktører i maktposisjoner dannes, kan være skadelig. Faren ved å ha «dobbelroller» kan på sikt hindre naturlig vekst, jamfør Christie (1982) sitt perspektiv på tette samfunn. I det store bildet vil slike strukturer med nettverk og rolleblanding ikke bare utgjøre en trussel i små samfunn, men også påvirke resten av landet på sosiale, normative og økonomiske plattformer Granovetter (1973).

Domssamlingen viser at det har vært snakk om svært store beløp i de fleste av korrupsjonssakene. Som TIN-informanten påpeker starter saker gjerne i det små, men kan eskalere til store korrupsjonssaker på bakgrunn av et avhengighetsforhold mellom relasjonene, og «gaven» blir en forpliktelse. Flere av delkapitlene over kan knyttes til kapitlet om sosial tillit. Selv om tillit anses som en ressurs for samfunnet, kan derimot den sosiale tilliten vi har til hverandre medføre en dyster bieffekt når individer med avvikende og egoistiske intensjoner havner i maktposisjoner.

Utenlandskorrupsjon har opptatt Økokrims prioriteringer de siste 10-14 årene, ifølge en av informantene, og anses som et felt med høy korrupsjonsrisiko. Flere av aktørene fremhever land og kultur som årsaksforklaringer til utenlandskorrupsjon.

Bruk av tredjeparter medfører en forhøyet risiko, ifølge både informantene, analysen av domssamlingen, og forskning utført av OECD (2014). Ifølge informantene påvirker også globalisering korrupsjonsproblematikken, hvorpå «Panama Papers»-saken er et eksempel i dét henseendet. Flere av informantene henter til at «Panama Papers»-saken beviser at det regjerer et større korrupsjonsproblem på verdensbasis enn hva vi vet, i tråd med hva Joly påpekte i starten av tusenårsskiftet: at korrupsjonen er blitt et skjult system fordi globale strukturer har latt et globalt marked få vokse frem (2003, s. 179-198). Hvilket større system informantene sikter til, og hvor stort dette korrupsjonsnettverket er, vil med tiden enten vises, eller fortsettes å holdes skjult av makteliter verden over. Korrupsjon er tross alt av natur en skjult form for kriminalitet, men man finner gjerne noe om man faktisk leter, noe Økokrims porteføljeskifte kan være et eksempel på.

Som nevnt innledningsvis her i oppsummeringen legges informantenes oppfatninger til grunn. I lys av perspektiver innenfor sosialkonstruktivistisk risiko vil deres synspunkter være påvirket av samfunnsmessige faktorer, slik som opplevelser, situasjoner, kontekst og historie (Engen mfl., 2016, s. 98). Informantenes arbeidsplass og arbeidsoppgaver kan ha en innvirkning på hvordan risikoen for korrupsjon oppfattes. For eksempel kan informantene i Økokrim sin risikooppfatning være påvirket av hvilke saker de får inn, og hvilke saker hver enkelt har jobbet med – dette blir en del av deres meningsunivers. Ifølge sterk konstruktivisme er informantenes oppfatninger av korrupsjonsrisiko subjektive risikopersepsjoner, og er ikke uavhengig av samfunnsmessige interesser. Deres risikooppfatning avhenger av kontekst.

Domssamlingen fikk en større plass i analysen enn først antatt: Når informantene forteller om deres oppfatning av korrupsjonsrisiko refererer de fleste til saker som finnes i domssamlingen. Denne domssamlingen er før øvrig også samfunnsskapt i konstruktivistisk forstand: samlingen av dommer er utarbeidet av andre individer, og deres ordvalg og hva de velger å fremheve i dommene er med på å danne en kunnskapsforståelse. Allerede avdekkede saker blir altså vektlagt i stor grad av informantene, for å gi et bilde av korrupsjonsrisikoen for norske virksomheter. En tolkning av dette er at det kan se ut til å herske for lite forskning på hvor utbredt risikoen for korrupsjon *faktisk* er, om man ser bort fra hva som allerede

fremkommer av sakene. Utgivelsen «Korrupsjonsdommer i Norge 2003-2018» (TIN, 2019) rommer i overkant av 50 avdekkede sakskomplekser fra 2003 og frem til i dag. Dette underbygger påstanden om at korrupsjon i Norge er et ungt fenomen, og med den nye korrupsjonslovedringen i 2003 kan også feltet sies å være ungt som lovbrudd i Norge – selv om korrupsjon i realiteten er et eldgammelt fenomen. Kanskje finnes det noen svarte svaner, i henhold til Avens (2013) risikoperspektiver, angående korrupsjonsutbredelse i Norge, og noen ukjente risikoområder vi enda ikke vet at vi burde vite noe om. Tiden vil vise, eller tiden vil fortsette å skjule.

6 Antikorrupsjon

I dette kapitlet er temaet forebygging av korrupsjon. En rekke tiltak faller inn under dette, og i det følgende vil det belyses hva informantene trekker fram som aktuelle antikorrupsjonstiltak. Som vi skal se foregår antikorrupsjon på ulike nivåer: På internasjonalt nivå (makro), hvor Norge vurderes som en enhet, på nasjonalt nivå (meso), samt på virksomhetsnivå og av andre aktører i samfunnet (mikro). Kapitlet vil struktureres i den nevnte rekkefølgen av antikorrupsjonsnivåer.

6.1 Antikorrupsjon på makro- og mesonivå

6.1.1 Internasjonalt nivå

Norge har internasjonale forpliktelser knyttet til korrupsjonsområdet. Sammen med en rekke andre land har også Norge ratifisert OECDs antikorrupsjonskonvensjon (1999), FNs konvensjon mot korrupsjon (2006), i tillegg til Europarådets strafferettslige konvensjon mot korrupsjon (1999) (Økokrim, 2017a). Informanten fra Justis- og beredskapsdepartementet påpeker videre at:

«Alle de tre konvensjonene har en sånn evalueringsmekanisme knyttet til seg, og da gjennomgår Norge ganske omfattende landevalueringer hvor det kommer deltagere som er medlemmer av to andre medlemsland til Norge og gjennomfører en ganske stor evaluering av ulike sider av vårt antikorrupsjonssystem, for å si det litt rundslig».

Et eksempel er «Group of States Against Corruption» (GRECO) som er et organ opprettet av Europarådet som skal følge med på og evaluere medlemsstatenes implementering av konvensjonene. Informanten fra TIN nevner også GRECO:

«...de ser jo også på type antikorrupsjonstiltak og vil gjerne høre sivilsamfunnets stemme da. Så det tror jeg er veldig sånne gode skjerpene, hva skal vi si, evalueringer som skjer, fordi at de er proffe og de vet hva de

snakker om, og de lar seg på en måte ikke lure da, de er veldig grundige, de er her i dagevis, og det er svære spørsmålsark liksom forut for at de kommer, også sender de en evalueringsrapport».

Som informanten legger vekt på kan slike grundige evalueringer på et internasjonalt nivå bidra til å belyse viktigheten av å ha gode antikorrupsjonstiltak både på et nasjonalt nivå, og blant norske virksomheter.

6.1.2 Nasjonalt nivå

Foruten internasjonale forpliktelser har Norge også nasjonale bestemmelser. Til tross for at korrupsjon var et problem i flere århundrer ble ikke korrupsjonsbegrepet slik vi kjenner det i dag innført i straffeloven før i 2003 (TIN, 2019). Før dette ble regler for utroskap og underslag anvendt på korrupsjonshandlinger da disse lå den straffbare handlingen nærmest. I dag er korrupsjon regulert i straffeloven 2005 §§ 387-389, som vist innledningsvis. I enkelte korrupsjonssaker kan også reglene om foretaksstraff som er hjemlet i straffeloven §§ 27 og 28, være aktuelle å trekke inn om grunnvilkårene er oppfylt; et straffebed må være overtrådt av noen som handler på vegne av et foretak.

Man har hovedsakelig valgt å bruke regulering ex post, altså reaktiv regulering som er betegnelsen på et tilbakeskuende perspektiv, for å både forebygge, avdekke og straffe korrupsjon (Sandhaug, 2020, s. 98). Det forstås at formålet med å forebygge korrupsjon via disse lovene, altså det framoverskuende perspektivet, baseres på en tilbakeskuende karakter både når det kommer til ansvar og reaksjoner (Sandhaug, 2020, s. 98). Tanken er at trusselen om straff og erstatningsansvar skal ha en forebyggende effekt ved å avskrekke individer fra å begå korruperte handlinger, og dermed heller oppfordre virksomheter til aktiv korrupsjonsforebygging. En av informantene fra Økokrim snakker om dette:

«Tanken er jo at man gjennomfører straffesaker, og at det skal liksom være avskrekkende for nestemann som kan være fristet. Det er jo det viktigste forebyggende tiltaket vi [Økokrim] gjør; at det faktisk er en straffereaksjon».

Dette bygger på ideen om at forebygging foregår gjennom trusselen om etterforskning som kan lede til straff, hvilket er i tråd med relative straffeteorier, som forklart i teorikapitlet. For at trusselen om etterforskning, straff og erstatningsansvar skal fremstå som avskrekkende, er det svært viktig at opplevelsen av å kunne bli tatt er reell, slik som en annen informant fra Økokrim påpeker:

«Forskning tyder vel egentlig på at det er viktigere at man har en oppdagelsesrisiko enn at straffen er høy».

Straffeteorier tar sikte på å styre borgernes atferd i tråd med loven etter den ønskede allmennpreventive virkningen, men hvor mye teller trusselen om straff, eller at straffen er streng, når utøveren vet at h*n aldri vil bli tatt? Dette understreker hvor viktig både oppdagelsesrisiko og forebygging av korrupsjon er. Nettopp oppdagelse av lovbrudd er i senere tid knyttet til forebygging i politisammenheng. Forebygging og forebyggingsstrategier har i nyere tid vært gjenstand for store endringer i politiet, og deres målsettinger. Neste kapittel vil gå nærmere inn på dette.

6.2 Politiets antikorrupsjon (meso og mikro)

Blant de nordiske landenes både rettslige og formelle mål for politiet, inngår forebyggende oppgaver som en sentral del av politiets samfunnsrolle (Gundhus, 2014, s. 98). Gundhus (2014, s. 202) påpeker at: «En overordnet spenning i valg av kriminalitetsforebyggende strategier er hvorvidt det å forebygge kriminalitet utelukkende skal være en politioppgave». I Norge står følgende skrevet i politiloven (1995, § 1):

«Politiet skal gjennom forebyggende, håndhevende og hjelpende virksomhet være et ledd i samfunnets samlede innsats for å fremme og befeste borgernes rettssikkerhet, trygghet og alminnelige velferd for øvrig».

I henhold til politiloven er forebygging av korrupsjon også en del av politiets arbeidsoppgaver. Faktisk er det slik at: «Kriminalitetsforebygging skal være politiets primærstrategi der bruk av virkemidler og tiltak fra alle virksomhetsområder sees i

sammenheng for å ivareta samfunnsoppdraget» (POD, 2018, s. 5). Som en del av politiets langsiktige virksomhetsstrategi, *Politiet mot 2025*, ble delstrategien *Kriminalitetsforebygging som politiets primærstrategi 2018-2020* (POD, 2018) lansert, og som tittelen påpeker skal forebygging være politiets primærstrategi fremover. Dette er i tråd med den nylig publiserte Politimeldingen: «Og forebygging er og skal forbli en primærstrategi for norsk politi» (St.meld. nr. 29 (2019-2020) s. 7). Ifølge politiet skal omstruktureringen og etableringen av nye funksjoner via Nærpolitireformen være et «... sentralt fundament og en viktig forutsetning for det videre arbeidet med å styrke kriminalitetsforebygging» (POD, 2018, s. 6).

Forebygging via bruk av strafferett og etterforskning, versus forebygging via andre kanaler slik som samarbeid og ansvarliggjøring av virksomheter er et gjennomgående tema i flere av intervjuene. Politiet som rettshåndhever anses for å være kriminalitetsforebyggende. En informant påpeker at:

«... det er jo ikke bare vi [Økokrim] som etterforsker korrupsjon (...) det er en veldig stor andel som blir etterforska ute i distriktene».

Videre trekker informanten i ekspertintervjuet frem at det for noen år siden ble etablert en funksjon som fungerer som et bindeledd mellom næringslivet og politiet, kalt næringslivskontakt. «Næringslivskontakten skal arbeide med å forebygge og redusere arbeidsmarkeds kriminalitet og kriminalitet rettet mot næringsliv ... [og] bidra til proaktive og treffsikre tiltak i næringslivet og hos andre private aktører ...» (Politiet, 2020). Én næringslivskontakt skal være etablert i hvert politidistrikt (Politiet, 2020), jamfør den eldre organisasjonsmodellen. Næringslivskontakten har organisasjonstilhørighet i Felles enhet for forebygging / Felles enhet for etterretning, forebygging og etterforskning, og er et klart forebyggende element fra politiets side rettet mot økonomisk kriminalitet. Økokrim er et sentralt politiorgan som tar på seg særlig alvorlige overtredelser innenfor straffespetret som omfatter økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet, hvilket framgår av påtaleinstruksen kapittel 35 (1986). Når det gjelder Økokrim og kriminalitetsforebygging kan det diskuteres hva slags rolle disse skal ha, og det er av den grunn viet neste del til dette.

6.2.1 Økokrim og kriminalitetsforebygging – en uavklart rolle?

På Politihøgskolens forskningskonferanse i 2004, påpekte daværende Økokrim-sjef, Einar Høgetveit, i sitt konferansebidrag om Økokrim sin strategi mot økonomisk kriminalitet at dette særorganet hovedsakelig skal: «arbeide med større utvalgte eller prinsipielt viktige straffesaker, og at deres rolle er ikke å arbeide forebyggende eller proaktivt» (Runhovde og Skjevraak, 2018). Videre understrekes det ovennevnte om betydningen av strafferetten:

«... straffesaksbehandlingen har som sitt primære formål å hindre kriminalitet gjennom den individualpreventive og (kanskje særlig den) allmennpreventive virkningen av at straffbare handlinger blir etterforsket og lovbrytere blir strafforfulgt. Det er derfor en nær sammenheng mellom rent forebyggende virksomhet og ordinær straffesaksbehandling» (Runhovde og Skjevraak, 2018).

Daværende Økokrim-sjef tydeliggjorde at Økokrim ikke skal jobbe forebyggende. I hvilken grad opplever informantene at forebygging har fått større plass? På spørsmål om hva Økokrim gjør for å forebygge korrupsjon sier en av informantene fra Økokrim seg enig i Høgetveit sin uttalelse, og påpeker at:

«Det [forebygging] er jo ikke egentlig vår rolle».

Andre informanter i Økokrim peker på endring, og fremhever at forebygging er et viktig mål. En Økokrim-informant hadde følgende å meddele om dette:

«Det er klart, vi jobber jo primært med håndhevelse, så det er jo primæroppgaven, men samtidig så er det en veldig viktig del av politiets strategi helt generelt å jobbe forebyggende, og det gjelder da også Økokrim. Så det forsøker vi å gjøre på ulikt vis».

Av forebyggende virksomhet spesifikt utøvet av Økokrim trekker alle informantene fram Antikorrupsjonskonferansen, som er:

«... et samarbeid mellom Økokrim, Advokatfirmaet Selmer og oss [Transparency International Norge]. Også har vi invitert, de siste par årene, med en gjestearrangør som var Riksrevisjonen i fjor, også var det KS [Kommunesektorens organisasjon] i år» (TIN-informanten).

En informant fra Økokrim forteller at mange ulike aktører som jobber med antikorrupsjonsarbeid samles på denne årlige konferansen:

«... det kan være [fra] privat sektor og offentlig sektor. Og det oppfatter vi som en interessant arena for forebygging [...] Deler av den foregår i parallellsesjoner hvor man har en med privat sektor og en med offentlig sektor. Og det er et ganske fint sted for diskusjon om de særlige utfordringene da, som knytter seg til antikorrupsjonsarbeid i offentlig forvaltning».

Gjennom slike foredrag og diskusjoner, hvor bevisstgjøring og samarbeid kan betegnes som nøkkelord, utfører Økokrim et klassisk holdningsskapende arbeid, som for øvrig er en primærstrategi innenfor forebygging (Runhovde og Skjevraak, 2018, s. 9). Denne primærstrategien bygger på læringsteoriene (Akers 1994; Sutherland og Cressey 1960). Foruten antikorrupsjonskonferansen deltar Økokrim på andre arenaer som fremmer bevisstgjøring av risiko og forebygging, noe denne Økokrim-informanten forteller om:

«... det var senest et nå i september i regi av juristenes utdanningssenter som hadde et sånt compliance-forum, og der kom det da representanter fra mange store norske selskaper. Og det blir fort diskusjoner på et litt annet nivå enn antikorrupsjonskonferansen. Altså, antikorrupsjonskonferansen favner veldig vidt, det kommer veldig mange, man snakker ofte om ganske grunnleggende ting. Men så er det andre arenaer sånn som dette i regi av juristenes utdanningssenter som på en måte er litt på et høyere faglig nivå da, altså det er mer spisset inn mot den konkrete arbeidshverdagen til compliance-jurister og andre som jobber med antikorrupsjonsarbeid. Og det synes jo vi [Økokrim] er fint å kunne bidra i de ulike sammenhengene».

De to informantene som jobber med compliance i deres respektive virksomheter samt ekspertinformanten ble i intervjuene spurt om hvordan de opplever Økokrim som en forebyggende aktør mot arbeidskriminalitet, herunder korrupsjon. Den ene informanten fra bedrift forteller at de leser og støtter seg på risikovurderingene Økokrim utgir. Informanten i den andre bedriften mener Økokrim har et forbedringspotensial når det kommer til retningslinjer for å unngå korrupsjon: H*n forteller at det er bra at Økokrim deltar på konferanser i ny og ne, men sier likevel at:

«Akkurat den forebyggende rollen synes jeg ikke er så klar fra dem på hvordan de [Økokrim] gjør det».

Dette går igjen på hvilken rolle Økokrim skal ha. Slik den fremstår via intervjuene kan det virke som at Økokrim har en litt udefinert rolle. Informanten i ekspertintervjuet går også inn på dette:

«Spørsmålet er på en måte hvilken rolle de skal ha. Men hvis man ser litt videre på det og sier at man ser på myndighetene, så mener jeg at myndighetene bør ha en tydeligere rolle i det forebyggende, og det handler da først og fremst om å uttrykke forventninger. (...) Men når det er sagt da, så synes jeg jo at Økokrim har jo en synlighet, og i hvert fall når det gjelder korrupsjon. De har i alle fall turt å gå ut med disse tingene, sitt perspektiv, de stiller opp og holder innlegg på en del konferanser. De mener noe i media fra tid til annen, innlegg og sånn. Så de er i hvert fall ikke helt fraværende, det er de ikke. Det er heller ikke riktig at de skal bære hele ansvaret fra myndighetenes side til å uttrykke forventninger, de må gjøre det fra sitt perspektiv».

Alle informantene er enig i at Økokrim har en synlighet, og at de fremstår som en reell trussel, samt at de deltar på konferanser og mener noe ut ifra deres perspektiv. Likevel kan det fremstå litt diffust hva som inngår i Økokrim sin rolle som forebyggende aktør. Det informantene over sier om korrupsjonsforebygging og myndighetene sin rolle vil kapittel 7.2 gå videre inn på. I motsetning til andre land har ikke Norge egne nasjonale antikorrupsjonskontorer som kun jobber preventivt på feltet:

«... det er liksom ikke det preventive som er hoved ... altså, det var jo ikke det som var begrunnelsen for å opprette det [Økokrim] i hvert fall, men så har det jo åpenbart en preventiv rolle, men ja, det foregår mye preventivt arbeid andre steder da. (...) Jeg har på følelsen av at det er land som har hatt en større korrupsjonsutfordring da, hvor de kanskje må gjøre litt mer tak med... men jeg har ikke noe god oversikt over det, så jeg skal ikke gi meg inn på... Men jeg synes det virker veldig sånn ... oi, har dere et så stort kontor med masse ansatte som jobber kun med dette her» (JD-informanten).

Om det er stor utbredelse av korrupsjon i Norge som kan legitimere et slikt kontor, vet man mindre om. Uansett oppfattelsen av om fenomenet er utbredt eller ei, har et slikt kontor en viktig symbolsk rolle.

6.3 Antikorrupsjon i virksomhetene (mikro)

Enkelte av sakene i domssamlingen viser at tiltak innad i virksomheten var avgjørende for at korrupsjonen ble oppdaget, eksempelvis tidligere nevnte «Byggesøknader i Drammen»-saken og «Felleskjøpet»-saken. Etter logikken om å «ta problemet med roten» kan virksomhetene selv fremstå som den viktigste antikorrupsjonsaktøren. Når det gjelder forebyggende tiltak informerer flere av informantene om at det ikke er slik at «one size fits all», ettersom det er ulike typer risiko man kan utsettes for avhengig av eksempelvis bransje og land, slik som kapittel 5 belyser. Dog finnes det generelle sentrale tiltak for å redusere risikoen for misligheter, herunder korrupsjon. I henhold til revisjonsstandarden *ISA 240 Revisors oppgaver og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper* defineres begrepet «misligheter» for øvrig som:

«... bevisste handlinger begått av personer i virksomhetens ledelse, av personer med overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller av andre der handlingen innebærer uredelighet for å oppnå urettmessige/ulovlige fordeler» (Bamle og Bruu, 2019, s. 18).

Det vil her tas utgangspunkt i Bamle og Bruu (2019) sine ti sentrale tiltak for å unngå misligheter, hvorpå enkelte av disse ti er slått sammen. Målet er å belyse hva informantene trekker frem som gunstige antikorrupsjonstiltak, også med henblikk på ulike korrupsjonsdommer.

6.3.1 Etablering og opplæring i etisk regelverk og antikorrupsjon

Det er frivillig å etablere etiske retningslinjer. Dersom virksomheten har vedtatt grunnleggende verdier, er det naturlig at etiske retningslinjer tar utgangspunkt i disse for å hjelpe de ansatte med å velge riktig i henhold til ønsket atferd i og av den enkelte virksomheten (Bamle og Bruu, 2019, s. 47). Selv om det ikke er pålagt å etablere etisk regelverk i en virksomhet, understreker en av Økokrim-informantene følgende:

«... det er veldig viktig med det vi kaller normerende tiltak, altså det at man har regler, retningslinjer – interne retningslinjer – at man sørger for opplæring i det sånn at alle de ansatte er innforstått med hva som på en måte er de rettslige rammene på feltet».

Etisk regelverk er en form for «soft law», og forsøker å være et normerende tiltak gjennom holdningsskapende forebyggingsarbeid overfor de ansatte. Regelverket har som formål å regulere de ansattes atferd, i tråd med både hard law og soft law. Ofte er antikorrupsjon innarbeidet som en del av det etiske regelverket i en virksomhet, eller vice versa. «Et velfungerende antikorrupsjonsprogram gir grobunn for en sterk etikk-kultur, og kommuniserer hvilken atferd som forventes på områder med høy risiko», skriver TIN i deres *Håndbok for antikorrupsjon for norsk næringsliv* (2017b, s. 49), som TIN-informanten trekker frem under intervjuet. Å ikke inkludere antikorrupsjon i tilstrekkelig grad kan få store konsekvenser. Et eksempel på dette er «Norconsult»-saken:

«I forbindelse med utbyggingen av vann- og avløpssystemet i Dar es Salaam i Tanzania, utlyste Dar es Salaam Water and Sewerage Authority (DAWASA) våren 2003 en konkurranse om byggeledelsen for vann- og avløpsprosjektet.

Prosjektet ble finansiert av Verdensbanken. Et fellesforetak bestående av tre parter, to utenlandske selskaper samt det norske selskapet Norconsult, vant konkurransen og ble tildelt oppdraget. Høsten 2006 ble Norconsult kontaktet av Verdensbanken på grunn av mistanker om økonomiske misligheter, herunder korrupsjon» (TIN, 2019, s. 39).

Økokrim tok ut tiltale for medvirkning til grov korrupsjon mot tre ansatte i Norconsult, A, B og C, og utstedte et forelegg om foretaksstraff for grov korrupsjon med en bot på fire millioner kroner til Norconsult. Alle de tre ansatte ble domfelt i tingretten, men C ble ved anke frifunnet av lagmannsretten (TIN, 2019, s. 39). Norconsult nektet å vedta forelegget, og ble først frikjent av tingretten, dernest dømt i lagmannsretten, før den ble anket til Høyesterett (Rt., 2013, s. 1025, avsnitt 10). Lagmannsretten ga følgende vurdering av tiltak og rutiner hos Norconsult:

«Etter lagmannsrettens syn hadde ikke Norconsult i 2003 gjort det man kunne for å forhindre medvirkning til korrupsjon. Norconsult hadde mange oppdrag i utlandet blant annet i Afrika, hvor det er kjent at korrupsjon har vært og fortsatt er et betydelig problem. Dette tilsier at korrupsjon burde vært tatt opp eksplisitt i de etiske retningslinjene (...) Det burde vært utarbeidet rutiner for håndtering av korrupsjonsspørsmål, herunder plikt til å ta slike forhold opp linjevei» (Rt., 2013, s 1025, avsnitt 69).

Høyesteretts flertall uttalte at allmennpreventive hensyn, overtredelses omfang og grovhet samt manglede retningslinjer og tiltak mot korrupsjon i virksomheten tilsa foretaksstraff (Rt., 2013, s. 1025). Likevel falt Høyesterett på straffefritak med begrunnelse i uforholdsmessig langt tidsforløp fra lovbruddet ble utført til forholdet ble avgjort, samt at foretaket siden overtredelsen hadde iverksatt tiltak for å hindre lignende overtredelser i framtiden (Rt., 2013, s. 1025). Selv om selskapet ikke ble dømt i lovens forstand medførte korrupsjonssaken omfattende reaksjoner, blant annet fra Verdensbanken, som igjen medførte andre uønskede konsekvenser for konsulentselskapet.

På bakgrunn av rettspraksis i denne saken kan risikoen for at en bedrift blir dømt for korrupsjon og straffet med bøter reduseres betraktelig eller forsvinne helt om bedriften iverksetter et grundig etikk- og antikorrupsjonsprogram.

Innenfor etiske retningslinjer og antikorrupsjon er «compliance» et sentralt begrep. Informanten fra ekspertintervjuet påpeker at det som inngår i compliance-begrepet ofte avhenger av hvilken virksomhet man snakker om, hvorpå h*n trekker frem at eksempelvis bankvirksomheter er opptatt av verdipapirer, børeregulering og hvitvasking. Mens et oljeselskap på sin side ikke vil være like opptatt av slikt, men heller konkurranseregler og helse-miljø-sikkerhet (HMS). Den samme informanten forteller videre at det er ulikt hva som legges i begrepet «compliance», men at det i hovedsak brukes på to måter:

«Det ene er en sånn juridisk forståelse, hvor vi ser at compliance handler om etterlevelse av lover og regler. Også er det noen som bruker det i en litt sånn videre forståelse; (...) at man mener da at det handler om etterlevelse av forventninger. (...) Du kan ha forventninger fra kundene dine, du kan ha forventninger fra eierne dine, du kan ha forventninger fra samfunnet generelt, media, og sånne ting. Og det er hvordan du forholder deg, på en måte, til alle de forventningene. (...) Så inn i liksom compliance-begrepet så kommer liksom antikorrupsjon, antihvitvask, konkurranser, verdipapir, bører, sanksjoner, veldig mange sånne ulike juridiske temaer. Så kommer også mer sånn softere og ikke så klart definerte ting som dette med verdier, samfunnsansvar, etikk, kultur, og også etterlevelse av interne regler, ikke sant».

På norsk kan begrepet «compliance» oversettes med nettopp «etterlevelse». Dette er en nokså vid definisjon, og fanger dermed opp etterlevelse av både hard law, soft law og samtlige antikorrupsjonstiltak. Kanskje det viktigste med å ha etiske retningslinjer som en forebyggende strategi i en virksomhet handler om etterlevelse, slik denne Økokrim-informanten forklarer:

«Du må ha veldig gode retningslinjer i selskapene, også må det faktisk etterleves, og ikke bare [stå skrevet] på papir som ser pent ut».

En av informantene trekker frem Enron-skandalen som et aktuelt eksempel i det henseendet, hvilket var en finansskandale i USA avdekket i 2001. Ifølge Eva Joly (2003, s. 173) var generaldirektøren for Enron en av den amerikanske kapitalismens gallionsfigurer som ble trukket fram som et forbilde av hele finanspressen kun noen uker før han ble fotografert med håndjern på. Enron hadde tidligere vunnet priser for godt etikkregelverk, men bak fasaden var ikke alt rosenrødt slik som skandalen skulle vise med flere titalls tiltalepunkter innenfor økonomisk kriminalitet.

Det er avgjørende at retningslinjer jevnlig repeteres internt i virksomheten (Bamle og Bruu, 2019, s. 31), og flere av informantene understreker viktigheten av nettopp opplæring og repetering. Ifølge Bamle og Bruu (2019, s. 33) er det å foreta en årlig oppdatering av og opplæring i regelverk og rutiner for alle ansatte et av de ti sentrale punktene. Som et ledd i opplæringen er det også anbefalt å innføre en ordning hvor ansatte kan bekrefte elektronisk at de er innforstått med virksomhetens regelverk og rutiner (Bamle og Bruu, 2019, s. 33-34). Opplæring er for øvrig også et av de tiltakene som eksplisitt nevnes i Straffeloven av 2005, § 28 «Momenter ved avgjørelsen om et foretak skal ilegges straff» bokstav c. I den ovennevnte Norconsult-saken var nettopp dette en mangelvare som talte for at foretaksstraff skulle ilegges i og av lagmannsretten:

«For medarbeidere som arbeidet i land som er sterkt korrupsjonsutsatte, burde det ha vært jevnlig innskjerping og oppfriskning av rutiner hvis man møter korrupsjonsforhold i utlandet. Ansatte og tidligere ansatte i Norconsult som forklarte seg som vitner for lagmannsretten, opplyste at dette ikke skjedde. Dette er følgelig et moment som trekker i retning av at foretaksstraff bør ilegges» (Rt 2013, s 1025, avsnitt 69).

Når det gjelder antikorrupsjonsstrategier, trekker informantene inn obligatoriske e-læringskurs, opplæring ansikt-til-ansikt i klasseromssituasjoner, og å leie inn eksterne forelesere som forteller om etikk tilknyttet arbeidet, som gunstige virkemidler virksomheter kan anvende for å forhindre misligheter, slik som korrupsjon. En av informantene i bedrift forteller at de årlig arrangerer en etikkdag, hvilket bygger på både åpenhet og opplæring:

«...vi satt av en hel dag hvor vi både har en del av, hva skal jeg si, vi gjennomgår de etiske retningslinjene, vi har litt sånn fluffy etikk- og moralteori, vi har av og til invitert eksterne forelesere til å ha litt sånn skråblikk på det, men de siste årene har vi rigget dette helt selv. Vi har prøvd å få på plass sånn type paneldebatt hvor ansatte som har vært i en kinkig situasjon diskuterer det litt sånn høyt i fellesskap da».

Som informanten er inne på oppfatter flere av informantene at det er nyttig å diskutere mulige korrupsjonsscenarioer på den gjeldende arbeidsplassen. Informanten fra TIN forteller at organisasjonen har utgitt *Antikorrupsjon dilemmasamling* (2017a), hvor de har fått innspill på dilemmaer basert på virkelige saker, med tilhørende oppgavespørsmål til hvert dilemma, som kan diskuteres og løses blant de ansatte. Foruten denne utgir TIN også en årlig oppdatert domssamling, som for øvrig anvendes som datamateriale i denne avhandlingen. TIN-informanten legger til følgende:

*«Ideen med dette er å gi disse dommene hva jeg kaller «en pedagogisk merverdi», sånn at både næringsliv, kommuner og andre kan, stat og kommune, de kan bruke denne, også kan de liksom se *blar* ja også ligningsfunksjonærene for eksempel da, side 13 her, kanskje ligningskontoret har lyst til å se på den saken, «kunne dette skjedd hos oss? Hvis ja: hva gjør vi for å forhindre at det skjer da?»*

Alle disse strategiene som informantene over forteller om, er av en holdningsskapende art, og kan ses i lys av læringsteoriene til Sutherland og Cressey (1960) og Akers (1994), for å forhindre avvik gjennom opplæring i lovlidighet. Ifølge Wikströms forklaringsmodell (2014) er individers moralske ståsted avgjørende for hvorvidt en kriminell handling blir begått. Gjennom gode rutiner for oppdatering av etiske retningslinjer, opplæring samt oppfrisking av disse blant alle ansatte, kan motivasjonen for å begå misligheter opphøre, og det moralske filteret nettopp filtrere bort den kriminelle handlingsmuligheten. Tilstrekkelige kontrollrutiner kan også forhindre at kriminalitet forekommer, i henhold til Wikström (2014).

For at etiske retningslinjer skal etterleves, understreker NHO (i Bamle og Bruu, 2019, s. 48) at de bør være enkle å forstå, relevante for medarbeidernes hverdag med utfordringer og dilemmaer som kan oppstå, og være begrenset i den forstand at de er lette å sette seg inn i. Dette er i tråd med det den ene informanten fra bedrift snakker om, nemlig at «korrupsjon» kan fremstå som et litt hardt begrep, og at det kan være nyttig å vende terminologien til noe de ansatte kan kjenne seg igjen i. Problematikken rundt gaver, terminologi i retningslinjene og hvor grensen for en utilbørlig fordel går har blitt adressert tidligere i avhandlingen. Samme informanten med compliance-funksjon i en av bedriftene oppsummerer det slik:

«Du skal ikke gjøre noe du ikke kan fortelle resten av kontoret om».

En åpenhetskultur, hvor ansatte er komfortable med å stille spørsmål om hva som er greit å eksempelvis gi eller ta imot av gaver, kan være med på å redusere at skjulte bestiktelser forekommer. En annen bemerkning kan være å fastslå i bedriften hvor grensen går for hva som utgjør en utilbørlig fordel og ikke, og på den måten bygge opp en samlet regel og norm blant de ansatte angående gaver. Videre er det selvsagt viktig at alle følger reglene, også dem som har pålagt ansatte å følge dem, altså ledelsen.

6.3.2 Ledelsen må gå foran

«... du kommer ikke så langt hvis ikke du har den riktige 'tone at the top', som det heter, det må liksom være forankret helt fra toppen, og ha en åpenhetskultur hvor det er lov å stille spørsmål» (Informant bedrift).

Flere av informantene påpeker at «tonen fra toppen», altså ledelsens atferd, er retningsgivende og viktig for de ansatte, og den blir av den grunn viktig for hele selskapets drift. «Manglende lojalitet fra ledelsen til å følge de fastsatte kontrollrutinene vil smitte over på de ansatte i bedriften, og gi betydelig redusert etterlevelse av rutiner også på andre nivåer i virksomheten» (Bamle og Bruu, 2019, s. 32). En Økokrim-informant påpeker at det er viktig at man faktisk er villig til å gi fra

seg omsetning for å ikke inngå i korrupsjon. Svært ofte kan dette være en lederavgjørelse som tas av styret i en bedrift. Økokrim-informanten forteller videre:

«... det har vi jo hatt eksempler på, toppledere som har sittet i avhør har fortalt hvor flott og fint alt det er i selskapene, også hele tida så er det «men», det må ikke gå utover bunnlinja, ikke sant. Og hvis den holdningen der sprer seg nedover i systemet så vil jo alle prøve å unngå korrupsjon til et visst punkt, men når man plutselig ser at man ikke klarer å tjene penger, ikke sant, lengre, eller man taper en kontrakt så skal man allikevel ... ja da er det kanskje ikke så farlig heller [å inngå i korrupsjon for å redde selskapet, ifølge de involverte]».

Som beskrevet i analysens første del, er bestikkelser gitt eller mottatt av ansatte i lederstillinger et repeterende problem blant korrupsjonssakene som er avdekket i Norge. Deres grad av frihet, kanskje i kombinasjon med manglende kontroll, kan misbrukes til å begå korrupsjonshandlinger. Sånn sett kan ledelsen også utgjøre en korrupsjonsfare. Ifølge Johansen hviler ledere seg ofte på nøytraliseringsteknikker (Sykes og Matza, 1957):

«Bedriftens fortjeneste og kontinuitet skal sikres, arbeidsplassene må ikke komme i fare [...] næringsdrivende har forsvart seg med at lovbruddet ikke ble begått med sikte på personlig vinning, men for å forhindre at bedriften gikk fallit» (Johansen, 1991b, s. 28).

Det er av den grunn viktig å iverksette antikorrupsjonstiltak som retter seg mot ledelsesskikkelser i virksomheter. En aktuell refleksjon i dette henseendet er om økonomiske misligheter skyldes et råttent eple, eller en tvers igjennom råttten kurv. Altså om korrupsjonen skyldes én korrupt ansatt, eller om hele virksomheten er gjennomsyret av en råttten korrupsjonskultur. En feil «tone fra toppen» kan både motivere og muliggjøre korrupsjon. Det kan videre legge grunnlaget for at det utvikler seg en ukultur innad i bedriften, kommunen, etaten eller lignende, hvor det å motta personlige fordeler i bytte mot andre tjenester ikke slås ned på, men i verste fall blir en vane, jamfør Wikströms forklaringsmodell (2014). Et skrekkeeksempel på hvordan det kan utvikle seg en korrupsjonskultur kan man finne i «Siemens»-saken, hvor

ansatte gjennomførte over 4000 korruperte betalinger over en seksårsperiode, fra 2001 til 2007, og bruk av bestikklser utviklet seg til å bli en slags norm (Sandhaug, 2020, s. 363-364). I denne saken grep ikke ledelsen på noen måte inn, istedenfor lærte lederne de ansatte opp i hvordan bestikklser kunne gis gjennom skallselskaper (Sandhaug, 2020, s. 363-364). Slike handlinger berører kjernen av læringsteoriene (Akers, 1994; Sutherland og Cressey, 1960). Tilstandsbildet i «Siemens»-saken, minner om det Økokrim-informanten forteller om enkelte toppledere i avhør som ikke vil miste omsetning, og heller velger korrupsjon over etikk, eller sagt på en annen måte: velger en lovstridig handling fordi den er bekvemmelig eller mindre belastende, jamfør Merton (1938) i den gitte situasjonen.

Ledelsens opptreden er toneangivende for kulturen som utvikles i en bedrift, en kommune eller etat til eksempel. Uavhengig om det er snakk om et råttent eple eller en råttent kurv, er kultur et risikoområde som tydelig skiller seg ut i domssamlingen, hvilket også ble tydeliggjort i «Sektor, situasjon, kultur og ledelse» (i kapittel 5). Som Cullen, Agnew og Wilcox (2014, s. 383) påpeker: «Culture is not static but dynamic. Workers 'make culture' but, ironically, are then constrained by the very culture they have produced - at times in ways they would never have intended». Den ovennevnte «Siemens»-saken kan være et eksempel i det henseendet, hvor arbeidstakeres vaner utgjorde en kultur som kom ut av kontroll, på kant med loven. I henhold til rutineaktivitetsperspektivet (Cohen og Felson, 1979) var alle kriterier oppfylt; motivasjon lært og oppfordret fra styret i bedriften, vinning i form av penger samt mangel på kontrollinstanser. Det er viktig med forebygging gjennom eksempelvis å ha en åpenhetskultur i tråd med etiske regler og ikke minst juridiske lover. Ansvar for dette ligger til syvende og sist hos ledelsen i en virksomhet, som må gå foran.

Et eksempel fra domssamlingen på hvor dette ikke ble gjort er den tidligere nevnte «Vannverk»-saken. Tidligere administrerende direktør (A) for de to interkommunale selskapene Nedre Romerike Vannverk AS og AS Sentralrenseanlegget RA-2 hadde sammen med sin sønn (B) og to ledere (C og D) av forretningsforbindelser til selskapene, samt entreprenørfirmaet Peab AS, over en årrekke tappe både vannverket og renseanlegget for enorme verdier. A sine omfattende korrupsjons- og utroskapshandlinger overfor selskapene han ledet beløp seg til verdier på til sammen 70 millioner kroner. Med utbyttet bygget A blant annet opp et privat jaktparadis bestående av ni farmer i Sør-Afrika (TIN, 2019, s. 22). Nedre

Romerike Distriktsrevisjon foretok en granskning av forholdene rundt selskapene, hvorpå et sentralt funn i den utarbeidede rapporten var at styrene hadde «misligholdt sitt forvalter- og tilsynsansvar» i den undersøkte tiårsperioden, fra 1995 til 2005 (NRD-rapport vannverkssaken 2007, i Sandhaug, 2020, s. 364). Både «Siemens»-saken og «Vannverk»-saken tydeliggjør at ledelsesansvaret ikke bare handler om holdninger og den riktige «tonen fra toppen», men også ansvar for styring, kultur og kontroll. De to sistnevnte innebærer en viss form for spenning. Både organisasjonsaspektet (kultur) samt styring og kontroll er minst like sentrale (forsknings)felt å ta tak i som lovbryternes modus operandi (Johansen, 1991b, s. 2), og er derfor sentrale områder virksomhetene bør inkludere i deres antikorrupsjonsarbeid.

6.3.3 Gjennomfør risikoanalyse

«For det første så bør alle gjennomføre en eller annen form for risikovurdering, det er liksom basisen. Det kan godt hende at man kommer ut med at man er veldig lite eksponert, lav risiko, men det er veldig vanskelig å si det uten å liksom ha hatt en litt sånn systematisk gjennomgang av egne prosesser, og tenkt igjennom hvor man eventuelt er eksponert, og alle har en viss eksponering ...» (Ekspertinformant).

Ifølge informanten er det å gjennomføre en form for risikovurdering en førsteprioritet for å unngå korrupsjon. Hvitvaskingsloven 2018 § 7 «Virksomhetsinnrettet risikovurdering» pålegger en generell plikt for alle virksomheter til å foreta en risikovurdering, for å kartlegge eventuelle risikofaktorer virksomheten kan møte på. Som paragrafen understreker gjelder vurderingen spesifikt risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering, og ikke korrupsjon. Likevel kan denne paragrafen sies å gjøres seg aktuell også når det kommer til antikorrupsjon, selv om dette ikke uttrykkes eksplisitt av myndighetene gjennom lov.

Å beregne risiko innebærer kalkulasjoner og verdsettinger som det i noen grad kan være gjengs enighet om (Engen mfl., 2016, s. 82). Ifølge Aven (2013, s. 140) handler risikovurdering om sannsynlighetskalkuleringer for den gjeldende

virksomheten, i kombinasjon med det man allerede vet om risiko på feltet fra før av, altså kunnskapsdimensjonen. I tråd med det samfunnskonstruktivistiske synet er ikke risiko uavhengig av den som vurderer, og vurderingen er heller ikke uavhengig av felles kunnskap om teorier og metoder (Engen mfl., 2016, s. 82). Kort fortalt innebærer en risikovurdering å undersøke både interne og eksterne risikofaktorer for korrupsjon, og å kartlegge disse for å kunne implementere avhjelpende tiltak mot korrupsjonsfarene, hvilket ekspertinformanten går inn på:

«Forstå risiko, håndterer den og dokumenterer hvordan man har håndtert den – dét er et antikorrupsjonsprogram».

Selv om dette høres lett ut, legger samme informanten til at:

«Det som er den vanskeligste delen av antikorrupsjonsarbeidet, det går på dette med risikovurdering. Og det er nettopp fordi at det er problematisk å definere hva slags type risiko man skal vurdere» (Ekspertinformant).

Basert på erfaringer om aktiviteter og arbeidsoppgaver finnes det mye informasjon om ulike risikoer, eksempelvis korrupsjonsrisiko tilknyttet manglende åpenhet, ledelsen eller tredjeparter, slik som analysen over har presentert. Derimot finnes det andre risikoer man knapt vet at eksisterer, som kan komme overraskende på når de først blir synlige (Aven, 2013, s. 140). Som informantene tidligere har påpekt utsettes virksomheter for ulike risikoer avhengig av både bransje og land, så den store utfordringen virksomhetene står overfor handler om hvor man skal begynne å lete, og hva man skal se etter.

Selv om ulike risikofaktorer identifiseres gjennom kunnskapsdimensjonen i tilknytning til foretakets virksomhet, og risikobildet analyseres sett opp mot eksisterende tiltak, kan det fortsatt foreligge en eventuell resterende risiko. Denne må vurderes i lys av virksomhetens vedtatte «tålegrense» for korrupsjonsrisiko (OECD, UNODC og Verdensbanken, 2013, s. 11-12). Dette kan være tidkrevende, men også svært viktig, slik en av informantene fra bedrift meddeler:

«Mye av vår tid går jo til risikovurdering på hvor det eventuelt er eksponering for korrupsjon, og hvor det er gap i kontrollene, så blir jo på en måte tiltak satt inn fortløpende på det».

Som vi har sett tidligere i avhandlingen viser analysen av domssamlingen (TIN, 2019) saker hvor kontrollrutinene i den gitte virksomheten har vært mangelfulle eller helt fraværende. En veldokumentert risikoanalyse kunne kanskje ha avslørt korrupsjonshandlingene raskere, ved at skjørheter ved eksempelvis kontrollarbeid kunne blitt oppdaget før, uten å si dette for sikkert. I en undersøkelse utført av Næringslivets sikkerhetsråd, som bygger på svar fra utvalgte ledere og sikkerhetsansvarlige i 2000 private og 500 offentlige virksomheter, kom det frem at kun 28 % av virksomhetene opplyste at de gjennomførte en skriftlig risikovurdering av kriminalitet i eller mot virksomheten (2017, s. 6).

Når det gjelder gjennomføring av en risikoanalyse er det samtidig viktig å påpeke at utfallet av en risikovurdering også kan være at man ikke har behov for å iverksette (flere) antikorrupsjonstiltak, slik også ekspertinformanten antyder innledningsvis i delkapitlet. I disse tilfellene vil risikovurderingen tjene som en dokumentasjon på at man ikke finner behov for ytterligere forebygging mot korrupsjon (Sandhaug, 2020, s. 362). Dette kan være et godt funn i seg selv. Om misligheter mot formodning brått skulle forekomme likevel, jamfør Avens (2013) «svarte svaner», kan det være en trygghet for virksomheten å kunne vise til at man faktisk har gjennomført en godt dokumentert risikoanalyse.

6.3.4 Etabler god internkontroll

Som vist over i analysen, har mangelfulle kontrollrutiner vært en gjenganger, både blant de konkrete sakene som er presentert, men også i domssamlingen generelt. Som tidligere vist i kapitlene «Risiko ved manglende åpenhet» (5.1.3) og «Sosial tillit i et risikoperspektiv (5.1.4) kan god internkontroll være av avgjørende karakter når det gjelder å forebygge økonomiske misligheter slik som korrupsjon, gjennom for eksempel å utøve en åpenhetskultur, og å ikke la tilliten overgå kontrollen i en bedrift, etat eller kommune. I tillegg er alle informantene enig i at det foreligger en korrupsjonsrisiko i tilfeller hvor ansatte med makt til å ta store avgjørelser blir sittende

alene uten innsyn av andre, noe også analysen av domssamlingen underbygger. En forutsetning for god internkontroll handler om etterlevelse av etablert regelverk, altså «compliance». To av Bamle og Bruu (2019, s. 32-33) sine sentrale tiltak mot misligheter, «etabler gode rapporteringsrutiner» og «foreta årlig oppdatering av og opplæring i regelverk/rutiner for alle ansatte» inkluderes her under paraplyen «internkontroll». Dette forteller en av informantene i bedrift om:

«Hos oss har vi adressert det mye på åpenhet da, og opplæring, og noen fullmaktbegrensninger» (Informant i bedrift).

Åpenhet i prosesser styrker ansattes bevisstgjøring angående kollegers arbeid. Ved at man ser noen i kortene på denne måten, og at man blir sett, kan muligheten for å begå misligheter uten å bli oppdaget minskes. Dette er i tråd med både Clarke (1980) og Wikström (2014) sine teorier om situasjonell kriminalitetsforebygging. Det kan også forstås som rutineaktivitetsperspektivets kontrollelement (Cohen og Felson, 1979). På et overordnet nivå påpeker spesielt ekspertinformanten at selve virksomheten kan innordne seg etter en såkalt ISO-standard:

«I tillegg så kom det i 2016 en ISO-standard på Anti-Bribery Management Systems (...) og det er på en måte [en] beskrivelse av hvordan en virksomhet kan etablere et system for å forebygge korrupsjon (...) Altså, ISO er en internasjonal organisasjon som jobber med standardisering, så de utformer standarder, globale standarder, som ulike virksomheter kan velge å bruke i sin måte å jobbe med. Det finnes standarder på alt mulig rart, alt som kan standardiseres finnes det en standard. Og det er på en måte et forsøk da, på å definere en eller annen god eller beste praksis innenfor et område, også kan man da enten bare henvise til og si at «vi organiserer oss og gjør dette i samsvar med en ISO-standard», eller så kan man også sertifisere seg, det vil si at man får inn en uavhengig part til å gå inn og vurdere dette tilfellet, antikorrupsjonsarbeidet, og se om det er organisert og dokumentert i samsvar med den ISO-standard. Så det er på en måte å kunne vise fram at man har en kvalitet og en struktur på dette som samsvarer med en forståelse av god eller beste praksis».

ISO-standarder, hvor utenforstående på en måte kan se hele bedriften i kortene på antikorrupsjon, kan være en god løsning for å få dokumentert om virksomheten følger god eller beste praksis på feltet, eller om det eksisterer avvik som må utbedres. På et lavere nivå, altså internkontroll blant ansatte, finnes det andre aktuelle tiltak som kan avhjelpe korrupsjonsrisiko, ifølge informantene. En informant fra Økokrim forteller at det er viktig å være obs på ansatte som hele tiden vil verne om eget arbeid:

«Og det ... jo for det som også er en litt sånn typisk ting da, er at de som blir tatt for – det gjelder egentlig både korrupsjon og annen type økonomisk kriminalitet – de er gjerne hardtarbeidende folk, som aldri har tatt fri, alltid «nei nei ikke fiks det du, jeg skal ordne det, jeg kommer på jobb for å ordne det», så de verner veldig om sine arbeidsoppgaver da, nettopp fordi at det er farlig å få noen som ser i det. Det er også noe man kan være litt obs på som arbeidsgiver. Det er ikke så lett å skille, for det er jo også mange som også bare er kjempeflinke ...».

Åpenheten trenger derimot ikke nødvendigvis være noe enhver tenker over, den kan også gjenfinnes i kollegialt samvær på arbeidsplassen, som en slags uformell sosial kontroll av hverandre, og hverandres arbeid. Denne formen for kontroll kan også sees i lys av både rutineaktivitetsperspektivet (Cohen og Felson, 1979) og situasjonsorientert handlingsteori «kontrollmekanisme» (Wikström, 2014). En av informantene i bedrift påpeker at kontrollen ofte ikke fremstår som nettopp kontroll ved første øyekast:

«Hvis du spør en gjengs medarbeider om oss så er det ikke sikkert at de vil gjenkjenne dette som antikorrupsjonstiltak, og vi har heller ikke kalt det for dette».

Som nevnt er compliance et nøkkelord i avhandlingen, og kan også reflektere internkontrollen i virksomheten. Informanten over påpeker at tiltak er implementert som en naturlig del av enkelte arbeidsoppgaver på arbeidsplassen, og nevner blant

annet fullmaktbegrensninger. Dette er en form for situasjonelt kontrolltiltak, jamfør både Clarke (1980) og Wikström (2014). Tiltaket kan fysisk hindre en person i å begå korrupsjonshandlinger ved at det er flere involverte, altså flere kontrollører. Fullmaktbegrensninger kan anses som en del av antikorrupsjonsstrategien «arbeidsdeling».

«... arbeidsdeling er absolutt et nyttig element. Og generelt tenker jeg dette med åpenhet i prosesser da. Det er et sånt overordna tiltak» (Ekspertinformant).

Arbeidsdeling innebærer at arbeidsoppgaver fordeles på flere ansatte for å blant annet forhindre misligheter, men også menneskelige feil. Arbeidsoppgaver som handler om godkjenning, registrering og håndtering av en eiendel bør ifølge Bamle og Bruu (2019, s. 43) deles så langt det lar seg gjøre. Informantene fremlegger forslag på tiltak som kan anvendes for å forhindre avvik:

«Hvis du har en kunderelasjon så får du ikke signere alene på kjøpet (...) Vi har faste retningslinjer på rotasjon i noen kundesegment, altså regler for hvor lenge du kan sitte som kundeansvarlig på en kunde. Og en del kunder har vi óg en løsning, det vi kaller for second partner, altså at det er to stykker som ser gjennom papirene og arbeidet (...) Vi har også retningslinjer på at denne second partneren ikke skal tilhøre samme kontor, de skal være geografisk adskilt ...» (Informant bedrift 1).

Den andre informanten fra bedrift har en lignende oppfattelse av kontrollstrukturer:

«... du trenger en kontrollstruktur da på at ingen sitter på sånne [store] avgjørelser alene, sånn at du alltid har fire øyne på saken på et sånt nivå. Så vi har jo i hvert fall gode prosesser på det, på godkjenning på ulike beløpsnivåer, altså sånn authorization matrix, på hvem som kan godkjenne innenfor ulike spenn av verdi da» (Informant bedrift 2).

Begge informantene over er enige når de fremhever både fullmaktmatrise og dualkontroll som forebyggende strategier mot økonomiske misligheter. Disse

fremstår som to verktøy for etterlevelse av soft law, og vil eksempelvis redusere risikoen ved manglende åpenhet når det er «fire øyne på saken», slik informanten uttrykker det. Bamle og Bruu (2019, s. 43) understreker også at både arbeidsdeling med fullmaktmatriser samt dualkontroll er sentrale rutiner for å unngå misligheter på arbeidsplassen. I «Vannverk»-saken var fullmaktstrukturer en av manglene, ifølge granskerne:

«Fullmaktsstrukturer, instruksjoner for daglig leder, internkontrollsystem, kommunikasjon med de ansatte, prosjektstyring m.v. har vært svært mangelfullt. Disse manglene har bidratt til at styrene ikke har fått tilstrekkelig og korrekt kunnskap om selskapenes drift, økonomiske forhold og [«Vannverkssjefens»] virke som daglig leder» (NRD-rapport vannverkssaken 2007, i Sandhaug 2020, s. 364).

Foruten «Vannverk»-saken kaster flere av sakene i domssamlingen lys over hvordan korrupsjon kanskje kunne vært unngått gjennom bedre internkontroll. Som en del av virksomhetenes internkontroll, er det anbefalt å innføre en varslingsordning, og å etablere gode rapporteringsrutiner (Bamle og Bruu, 2019, s. 32-33). Dette vil gjenopptas i kapittel 6.3.6. Informantene fra bedrift forteller at internrapportering også inngår i deres foretak. Denne informanten deler blant annet følgende:

«Så har vi jo godt samarbeid med internkontroll og regnskapet som har jevnlig rapportering fra de ulike enhetene og løpende hvor vi er, også for å oppdekke gap. Også fordi at vi også håndterer granskinger internt, så ser vi jo på en måte hvor det har vært kontrollsvakheter eller mangel på etterlevelse, og kan også sette inn da selvfølgelig tiltak basert på det».

Et annet forebyggende element som diskuteres i intervjuene i vid forstand er rotasjon i stillinger. Arbeidsrotasjon vil si at man flytter ansatte rundt innad i virksomheten eller forandrer ansattes porteføljer (Sandhaug, 2020, s. 374). Ekspertinformanten har følgende å si om rotasjon:

«Ja, rotasjon er absolutt en metode, og det er også noe som brukes. Det er en del internasjonale selskaper blant annet som typisk har rotasjon på typisk da den rollen som leder utenlandske datterselskaper. De bytter ut den kanskje med 3 eller 5 års intervaller, nettopp for å få en ... ikke skape liksom for stor grobunn for tette bånd og sånne ting lokalt da. Men man ikke ha det i alle stillinger, men det kan være et grep...».

Slik som ekspertinformanten påpeker, og som analysens første del også belyser, kan for tette bånd utgjøre en korrupsjonsrisiko, jamfør eksempelvis teorier om nettverk (Johansen, 1996; Slingerland, 2018). Rotasjon fremstår som en strategi som kan avhjelpe denne risikoen, men som informanten påpeker kan man ikke innføre rotasjon i alle stillinger. Tiltaket kan fremstå som nokså drastisk, og Sandhaug (2020, s. 374) påpeker at det bør forbeholdes stillinger med korrupsjonsrisiko. Hun legger videre til at tiltaket kan stå i konflikt med behovet for tillit i enkelte posisjoner, slik som saksbehandlingsfunksjoner i offentlig sektor. Denne oppgaven har adressert problematikken tidligere; balansegangen mellom tillit og kontroll. Hvorvidt man skal foreta rutinemessige rotasjoner må ifølge Sandhaug (2020, s. 374) veies opp mot behovet for å ivareta tilliten i etablerte relasjoner. Med utgangspunkt i analysen over kan man tolke at rotasjon kan ha en positiv innvirkning der hvor enkelte har sittet i maktposisjoner over lengre tid. Dette kan ses i lys av funnene i kapitlet om «by og land»-dimensjonen (kapittel 5.1.2). I likhet med ekspertinformanten, forteller en informant fra Økokrim at rotasjon ikke kan benyttes alle steder, men trekker frem det h*n kaller kritiske posisjoner:

«Stillinger som tar store beslutninger for noen, for det er jo typisk kanskje ikke den viktigste i organisasjonen, men det kan være for eksempel innkjøpssjefer eller sånne, som har kontakt med leverandører der beslutninger de tar har veldig mye å si for leverandørene. Sånn å tenke litt på at man bør ha rotasjon i den type stillinger, og at man bør ha innsyn i arbeidet som gjøres – for det er veldig typisk da – noen blir tatt for korrupsjon, også viste det seg at de har fått sitte veldig alene, de har hatt vide fullmakter, ikke blitt fulgt opp noe særlig, og sånne typer ting muliggjør korrupsjon [...]. Og hvis du vet at du roterer så tror

jeg også det kan være litt sånn forebyggende tiltak da. Hvis du vet at man kommer til å se deg i kortene, på en måte.».

Av sitatet kan man se at informanten legger frem flere grunner til å innføre rotasjon i visse stillinger, både for å unngå at for tette bånd dannes (som kan gi grobunn for korrupsjon som vist tidligere i analysen), innsyn og oppfølging i arbeidet til ansatte i slike stillinger, og til sist det faktum at man vet at arbeidet vil gis videre slik at lovstridige valg kan fremstå som mindre bekvemmelige når noen andre vil komme etter, og dermed få rede på korrupsjonshandlingene. I likhet med Økokrim-informanten konkluderer en av informantene fra bedrift med lignende fordeler ved arbeidsrulling:

«Og det [rotasjon] bidrar både til at man kan kikke ... for det første så er man mer bevisst på hva man etterlater seg – det er én ting – og du vet at det kommer noen etterpå som ser på hva du har gjort. Og en annen ting er jo det at det kommer inn noen nye og ser det med nye øyne, og du får ikke så god tid til å innarbeide ukulturen da».

Begge de compliance-ansvarlige forteller at de ikke har fastsatte regler for rulling, men at virksomheten av natur har en del rotasjon. Den andre informanten fra bedrift har følgende å meddele om rotering:

*«... det har vel vært relativt naturlig rotasjon på det, men ... *tenker*. Men jeg synes jo man bør være obs også på ... vanskelig å si hvor lang tid det er før det er for lenge, men at man er obs på at det i hvert fall er en kontrollmekanisme som settes inn etter en viss tid da».*

At det er vanskelig å vite hvor lang tid «for lenge» er, kan være utfordrende. Basert på sitatene kan rotasjon fremstå som aktuelt å innføre i enkelte stillinger, slik som kritiske eller sårbare posisjoner. Videre kan god internkontroll også omfatte det å engasjere en revisor internt, hvilket neste delkapittel vil ta for seg.

6.3.5 Revisor

I henhold til revisorloven er det slik at: «Revisor skal gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil» (1999, § 5-1). Revisor pliktes ikke til å utføre spesifikke handlinger for å forhindre misligheter, men at regnskapet revideres, er i seg selv forebyggende. I «Felleskjøpet»-saken fra 2015, hvor en vedlikeholdssjef (B) ved en avdeling i Felleskjøpet mottok en bestikkelse i form av en båtmotor til en verdi av nesten 500 000 kr av en deleier (A) for et firma som leverte vedlikeholdstjenester til Felleskjøpet, foregikk avdekkingen av saken på bakgrunn av revisors gjennomgang av firmaets årsregnskap, hvor det var kommet frem flere mistenkelige økonomiske disposisjoner som kunne knyttes til A, herunder kjøpet av båtmotoren (TIN, 2019, s. 54).

For det første kan revisor avdekke faktiske misligheter og være en forebyggende aktør i så måte, slik som «Felleskjøpet»-saken eksemplifiserer. For det andre kan en revisor hindre ansatte i å begå økonomiske misligheter fordi oppdagelsesrisikoen blir betraktelig høyere enn om det ikke hadde vært en regnskapskontrollør til stede. Dersom det foreligger en risiko for misligheter som kan medføre feilinformasjon i årsregnskapet, pliktes revisor særskilt til å følge opp denne risikoen (Bamle og Bruu, 2019, s. 108). Om revisor avdekker svakheter i den interne kontrollen i virksomheten, slik som delkapitlet over tok for seg, skal dette rapporteres skriftlig til ledelsen i selskapet (Bamle og Bruu, 2019), s. 108).

I «Vannverk»-saken spilte revisor en større rolle: Økokrim vurderte også å gå til straffesak mot selskapets revisor og tidligere styremedlemmer, men etter en «helhetsvurdering» ble dette henlagt (Aftenposten 2009, i Renå, 2009, s. 80). Selv om «Vannverk»-saken er et unntak, er straffesaker mot revisorer svært uvanlige (Bamle og Bruu, 2019, s. 107), hvilket også domssamlingen kan bekrefte. Likevel kan det oppstå utfordringer ved å ha samme revisor over flere over, slik Renå (2009, s. 92-93) sine funn tilsier:

«For det første kan det utvikles tette bånd mellom selskapets ledelse og selskapets revisor. Dette kan føre til at ansvarlig revisor blir mindre skeptisk i sine undersøkelser. For det andre så utfører revisor ofte en del veilednings- og rådgivningsoppgaver for oppdragsgiver, i tillegg til revisjon. Dette er en viktig inntektskilde for revisorselskapene. Hvis revisor påpeker kritikkverdige forhold

hos oppdragsgiver kan revisoren risikere at oppdragsgiver gir oppdraget til et annet revisjonsselskap».

Funnene til Renå (2009) peker i retning rotasjon, hvilket trekkes frem av informantene i denne studien som et nyttig forebyggende tiltak. Dette synspunktet er også befestet i lov, for ifølge revisorlovens § 5a-4 «Rotasjon», kan ikke revisor:

«revidere årsregnskap for den samme revisjonspliktige i mer enn syv år sammenhengende. Revisor som omfattes av første punktum kan ikke på nytt påta seg revisjonsoppdrag for den samme revisjonspliktige før det har gått minst to år».

Tredje ledd i paragrafen gir dog dispensasjonsrett ved at Finanstilsynet i særlige tilfeller kan samtykke til at: «revisjonsselskapet ikke utpeker ny ansvarlig revisor selv om det har gått syv år» (1999, § 5a-4). Selv om den ovennevnte loven er til for å forhindre slike utfordringer som Renå (2009) fremviser, kan det likevel oppstå avvik, kanskje særlig i tilknytning til paragrafens tredje ledd. Ansvarlig revisor i selskapene i «Vannverk»-saken hadde nemlig vært den samme siden 1980-tallet (Renå, 2009, s. 85). En revisor kan fungere som et forebyggende tiltak mot korrupsjon. Samtidig skal det understrekes at det kan være viktig å være oppmerksom på hvor lang tid en revisor i realiteten sitter på samme kundeforhold, i forhold til hva som er nedfelt i revisorlovens § 5a-4.

6.3.6 Varsling og rapporteringsrutiner

Det finnes ingen lovbestemt klar omforent definisjon på hva som ligger i begrepet «varsling» eller hva det betyr «å varsle». Begrepet er nært beslektet det engelske «whistleblowing», som heller ikke har noen entydig forklaring (NOU, 2018, s. 23). Arbeidsmiljøloven fremviser heller ingen forståelse av begrepet, men sier at: «Arbeidstaker har rett til å varsle om kritikkverdige forhold i arbeidsgivers virksomhet» (2017, § 2 A-1). NOU (2018, s. 23) definerer varsling som:

«det å slå alarm om en situasjon, rope varsku eller rapportere om et forhold man har blitt oppmerksom på. Det dreier seg om en person som har opplevd eller blitt kjent med et kritikkverdig forhold innad i en virksomhet eller en organisasjon og gitt beskjed til noen andre om dette forholdet – forutsetningsvis med håp om å få slutt på eller en bedring av det kritikkverdige forholdet».

Etter undertegnedes mening er denne definisjonen svært treffende for hva som menes med å varsle. Ekspertinformanten forteller at varsling er en gjennomgående forventning av både OECD, UKs Bribery Act og USA sin FCPA. Arbeidsmiljøloven fikk ved lovendring i 2017 et helt kapittel som tar for seg «varsling», hvilket denne Økokrim-informanten henviser til:

«... Også er det jo blitt et mye mer fokus på å bedre rettslig vern av varslere».

Reglene i kapitlet oppstiller en rett for arbeidstaker til å varsle om kritikkverdige forhold, vern mot gjengjeldelse som følge av varsling, samt at arbeidsgiver er pliktig til å tilrettelegge for varsling (Sandhaug, 2020, s. 382). Fra juli 2017 har virksomheter med minst fem arbeidstakere en plikt til å utarbeide rutiner for intern varsling, jamfør arbeidsmiljøloven § 2A-6. Hvor varsling blir et tema i intervjuet, understreker alle informantene at dette er et viktig antikorrupsjonstiltak.

«... også vil jeg fremheve dette med varsling: å ha en varslingsordning, en varslingskanal hvor ansatte og eventuelt partnere og andre, leverandører kanskje, kan si ifra om ting på en trygg måte, hvor det er lagt til rette for på en måte at det skal håndteres profesjonelt og på en måte som gjør at de som eventuelt ønsker å varsle har tillit til at det blir håndtert på en god måte»
(Ekspertinformant).

Å ha en god varslingskanal er viktig for den ansatte som opplever kritikkverdige forhold. En informant fra Økokrim påpeker at varsling også spiller en stor rolle i avdekkings-øyemed:

«Vi får ganske få anmeldelser om korrupsjon, noen er det, men hvis man ser på hva som leder til etterforskning så er ikke liksom anmeldelser – formelle anmeldelser – veldig høyt representert. Så det vi ofte får er tips, varslinger, eller at selskaper selv kommer og rapporterer – det kaller vi for selvrapporing – at de har avdekket noe som virker mistenkelig, kanskje gjennomført noe undersøkelser, det er det vanligste, og så kommer de til oss og sier «vi har funnet dette, vi er bekymret for at det kan være korrupsjon involvert», for eksempel. Så dette med tips, varsler, selvrapporing er viktige kilder. I tillegg så er det sånn at alle banker, og en del andre aktører i finansmarkedet, de har en forpliktelse til å melde inn såkalte meldinger om mistenkelige transaksjoner som er en form for ... det er opplysninger som går til det som heter «enhet for finansiell etterretning» som jobber her ved Økokrim».

Bamle og Bruu (2019, s. 33) skriver at misligheter generelt avdekkes i stor grad via tips eller varsler, i likhet med hva informanten over informerer om. Flere informanter fra Økokrim påpeker at det ikke er slik at Økokrim uten videre går inn i en virksomhet og foretar undersøkelser. Det må foreligge en grunn, i form av et tips eller et varsel, som tilsier at mistankene strekker seg til et behov for å etterforske økonomisk kriminalitet. Varsling er derfor en viktig kilde til avdekking, som igjen kan skape en forebyggende effekt ved at saker faktisk blir etterforsket. Det regjerer en enighet blant informantene om at varsling er et av de viktigste antikorrupsjonstiltakene i en bedrift. Til tross for at det oppleves som svært viktig foreligger det dog en utfordring tilknyttet varsling, hvilket denne Økokrim-informanten forteller om:

«... men det som også ofte er tilfellet er at varslere jo ikke blir trodd, eller ikke blir tatt på alvor når den varsler. Det hender faktisk i en god del saker som jeg har sett litt nøyere på at det er egentlig flere måter ting blir avdekket på da. «Unibuss»-saken for eksempel, hvis du husker den, som det står om i den domssamlinga, der er det jo han ... Jan Erik Skog, han fikk jo en sånn varslerspris for den saken, og han varslet i mange år, men ble ikke tatt på alvor».

«Unibuss»-saken var av omfattende karakter, og til sammen åtte personer ble dømt for korrupsjon i tilknytning til saken (TIN, 2019, s. 59). Som Økokrim-informanten over påpeker, varslet tidligere busselektriker og tillitsvalgt i Unibuss, Jan Erik Skog, allerede i år 2000 og over ti år om flere kritikkverdige forhold i Unibuss. En rekke tilfeller av korrupsjon, inkludert grove overfaktureringer, betalte smøreturer og innkjøpsavtaler inngått med personer nært tilknyttet ledelsen, er hva varslingene gjaldt, men Skog ble derimot aldri hørt (TIN, 2019, s. 59). Skog er imidlertid ikke alene om å ikke bli hørt som varsler. I tilknytning til «Ullevål»-saken uttalte varsleren: «Dette er helt jævlig. Det verste er å ikke bli trodd. Men han som har innrømmet korrupsjon, han tror de på» (i Gedde-Dahl, Hafstad og Magnussen, 2008, s. 171).

Ikke overraskende kan en varslingssituasjon være nokså betent ettersom den ofte innebærer at en ansatt retter kritikk mot en annen ansatt, og det blir opp til arbeidsgiver å sikre at begge parter ivaretas (Sandhaug, 2020, s. 384). Både internasjonale instrumenter, slik som de internasjonale konvensjonene Norge har ratifisert, og arbeidsmiljøloven oppstiller krav om vern mot gjengjeldelse for varsler. Likevel ser det ut til å være skjørheter ved systemet, for som Sandhaug påpeker (2020, s. 384), er både lover og forarbeider sparsomme med informasjon om *hvordan* parter skal ivaretas i varslingssaker: «De ulike kildene som knesetter vernet av varslerne, gir begrenset veiledning til *hvordan* partene skal ivaretas». Akkurat på hvilken måte arbeidsgiver kan oppfylle plikten ser ut til å være opp til arbeidsgiver, men en utfordring i dette henseendet er når arbeidsgiver, kanskje i form av (øverste) leder, utgjør den parten det varsles mot.

6.3.7 Gjennomfør prekvalifisering av nye forretningsforbindelser

Som vist i analysens første del utgjør utenlandskorrupsjon en stor risiko, da særlig i tilknytning til tredjeparter. OECD (2014, s. 29) sin undersøkelse viste at agenter var innblandet i 41 % av de 400 korrupsjonssakene studien omfattet. Når agenter og mellommenn er involvert i mer enn 3/4 av undersøkte korrupsjonssaker belyser dette at det er nødvendig for norske virksomheter, særlig foretak som etablerer seg i utlandet, å ha et fokus på å forebygge nettopp korrupsjon muliggjort av tredjeparter. Ekspertinformanten sier følgende om saken:

*«Også er det dette med due diligence, det inngår liksom indirekte gjennom dette fra Økokrim [ni-punktslista til avtroppende Økokrim-sjef Trond Eirik Schea], men det står ikke eksplisitt. Men her, *peker*, står det dette med risk based due diligence related to third parties, veldig ofte når man snakker om korrupsjon så er det noen andre involvert, ikke sant, så det at man har en kontroll på liksom risikoen knytta til de andre partene, det går også igjen ...».*

Det informanten peker på er et skjema som viser antikorrupsjonsforventninger av OECD, UK Ministry of Justice sin «Bribery Act 2010» samt USA sin tilsvarende «Foreign Corrupt Practices Act» (FCPA) og ISO 37001-standarden, hvorpå alle disse eksplisitt foreslår «due diligence» som et forebyggende tiltak mot korrupsjon. «Due diligence innebærer en form for undersøkelse og risikovurdering av personer, andre selskaper eller markeder i forbindelse med for eksempel kontraktsinngåelse, fusjon eller oppstart av virksomhet» (Sandhaug, 2020 s. 253). Norske virksomheter som opererer utenlands må ofte forholde seg til andre, eksempelvis UK eller US sitt antikorrupsjonsreglement, hvilket er årsaken til at enkelte informanter trekker disse frem under intervjuene. Begge informantene fra bedrift forteller at de gjennomfører due diligence:

«... eller vi lager som regel type bakgrunnssjekker da, eller det vi kaller for sånn integrity due diligence, av kunder i utlandet som vi har begrensa kjennskap til» (Informant fra bedrift 1).

«... også jobber vi veldig mye med due diligence, såkalt integrity due diligence på alle leverandører og kunder» (Informant bedrift 2).

I «Implementing the OECD Anti-Bribery Convention», som er den fjerde vurderingsrapporten fra OECD sin seneste vurdering av Norges antikorrupsjon, kommer det frem at det siden 2015 foreligger en økning på 50 % av antall norske selskaper som opererer i høyrisikoland som alltid gjennomfører «due diligence» av partneres «management structure and business practices», for å etterkomme etiske, legale standarder (2016, s. 54). I samme avsnitt i rapporten står følgende: «One even referred to a «paradigm» shift in recent years in terms of recognising the risks

that can be encountered when doing business abroad» (OECD, 2016, s. 54). Dette skiftet blir et samtaleemne i intervjuene med TIN, Økokrim og ekspertinformanten. En informant fra Økokrim opplever at det i Norge:

«... har vært en veldig stor holdningsendring til korrupsjon gjennom de siste 20 årene. Men vi ser jo ... jeg blir jo overraska noen ganger over noen saker vi avdekker som er, holdt jeg på å si, veldig gammeldagse, hvis du skjønner, det er liksom sånn ... folk har fått påspandert ting i så stor utstrekning at det er veldig vanskelig å skjønne at de ... skjønt at det er over grensa på en måte».

En annen Økokrim-informant snakker om skiftet i tilknytning til globalisering:

«Det er jo veldig økende bevissthet internasjonalt, og økende press. Det gjøres jo mer, det avdekkes jo mer (...) Det fanges fort opp at det er en sak, og så blir man jo spurt: «hvorfor gjør dere ikke noe med den saken?» og så videre. Landene legger et press på hverandre».

At informantene opplever en holdningsendring, en økende bevissthet internasjonalt samt et økende press på å ha tilfredsstillende tiltak, samsvarer med OECD sin rapport. Dette vitner om en utvikling hvor virksomheter er med på å ansvarliggjøre hverandre i en felles kamp mot korrupsjon, altså fremhever informantene at den generelle utviklingen går i riktig retning. Flere av informantene trekker videre inn et generasjonsskifte, slik som OECD-rapporten (2016, s. 54) refererer til. Skiftet fremstår kanskje som en mulig forklaring på en økt bevissthet rundt det informantene over kaller «veldig gammeldagse» holdninger. Dette vil avhandlingen se nærmere på i kapittel 7.

6.4 Antikorrupsjon av andre aktører

Det er ikke bare gjennom lov, av Politietaten (herunder Økokrim), næringslivskoordinatorer, Transparency International eller av virksomhetene det utøves antikorrupsjonsarbeid. Som en av informantene kort fortalte om over, har en

rekke aktører i finansmarkedet en forpliktelse til å melde inn mistenkelige transaksjoner til Økokrim, eksempelvis banker.

Nylig er det også opprettet et samarbeidsforum for antikorrupsjon i regi av Justis- og beredskapsdepartementet, der ulike offentlige aktører deltar. Informanten fra Justis- og beredskapsdepartementet forteller at dette er et initiativ hvor de så behov for informasjonsutveksling, særlig mellom de ulike departementene som er involvert i antikorrupsjonsarbeid. H*n forteller at forumet ikke har materialisert seg før våren 2019, men at tanken er å lage et mandat som kommer til å basere seg mye på det allerede eksisterende «Kontaktforum for bekjempelse av hvitvasking og terrorfinansiering».

I intervjuene ble informanter stilt spørsmål om andre aktuelle samfunnsaktører som bedriver antikorrupsjonsarbeid. Den mest fremtredende aktøren var media.

6.4.1 Media

Analysen av domssamlingen viser at media har mye av æren for at flere av korrupsjonssakene vi har hatt i Norge, er blitt oppdaget. På bakgrunn av avsløringer i Aftenposten ble det startet etterforskning i eksempelvis «Ullevål»-saken og «Vannverk»-saken. Dette var begge alvorlige saker i offentlig sektor. Vinningen i sakene var på henholdsvis rundt 200 000 kr og 70 millioner kroner (TIN, 2019, s. 17 og 22). Sistnevnte utgjør en av Norgeshistoriens største korrupsjonssaker. TIN-informanten hadde følgende lovord om media som antikorrupsjonsaktør:

«Jeg føler i veldig stor grad at det er journalister som har tatt den rollen [med å bremse og forhindre korrupsjon] og her har vi på en måte også den viktige rollen som media har spilt i Norge da, gravejournalister - kjempeviktig!».

Ved at media skriver om korrupsjon og kaster lys over korrupsjonsproblematikk i inn- og utland, kan dette gagne stort i et forebyggingsperspektiv. Når det skrives om konkrete korrupsjonssaker, kan dette videre knyttes til en opplevd oppdagelsesrisiko for borgerne som leser avisene. Dette kan bidra til at trusselen for å bli etterforsket og straffet oppleves som mer synlig og reell, og i lengden påvirke situasjonen hvor et kriminelt valg er en handlingsmulighet, jamfør Clarke (1980) og Wikström (2014).

På spørsmål om det foreligger noen form for samarbeid mellom Økokrim og media, varierte svarene i noen grad da «samarbeid» kanskje kan virke som et litt hardt begrep med klare assosiasjoner. En av informantene fra Økokrim fortalte følgende:

«Ikke noe sånn, hva skal jeg si, formell samarbeidsavtale. Men vi har et godt samarbeid med media, vil jeg si».

Denne forklaringen er treffende, sammenlignet med det en annen Økokrim-informant utdyper:

«... det vanlige er jo naturligvis at de [media] skriver om en sak, så leser vi rett og slett om den, og av og til så er jo den saken så godt underbygget, det kan være at det i seg selv kan gi grunnlag for å starte en etterforskning. Vi har eksempler på det, men da er det gjerne fordi pressen har klart å finne frem til dokumentasjon, altså bevis, som er noe mer enn bare opplysninger fra en kilde. Eller så kan opplysningene som kommer frem i pressen gi grunnlag for at vi starter noen sånne forundersøkelser, at vi selv undersøker litt, for å finne ut om det er grunn til å starte etterforskning. Så sånn sett er det en viktig aktør for å avdekke korrupsjon, det er det ikke noe tvil om. Også kan det jo også være at man i forbindelse med at pressen jobber med en sak får spørsmål, sånn at vi skjønner at nå er det ett eller annet på gang».

Foruten denne formen for samarbeid tilknyttet avdekking og grunnlag for etterforskning, påpeker flere av Økokrim-informantene at samarbeidet kan omhandle informasjonsdeling. Slik får Økokrim gjort sine undersøkelser før saken offentliggjøres, som ifølge en av informantene stort sett fungerer bra. En annen informant beskriver samarbeidet som rent tillitsbasert. En siste Økokrim-informant går også i dybden på spørsmålet om samarbeid:

«Ja, til en viss grad så gjør vi det. Sånn som i Aftenposten, eller den «Vannverk»-saken, så hadde vi jo for så vidt et samarbeid med de journalistene som hadde den saken (...) men samarbeid går egentlig bare på at vi har et møte hvor de

forteller på en måte hva de vet, så kan det være at vi har samarbeid i forhold til hvis vi skal ha en aksjon. Hvis vi for eksempel vet at Dagbladet skal ha en artikkel om noe da, og vi skal ha en aksjon, så ber vi dem vente med å skrive artikkelen til vi har hatt aksjonen, eller får samkjørt det litt. Så vi har ikke noe samarbeid sånn at vi gir de på en måte informasjon om saken, hvis du skjønner ...».

Sånn sett blir media en aktiv aktør, både i avdekking-, etterforsknings- og forebyggingsøyemed. Det kan fremstå som særlig viktig å kaste lys over saker innenfor økonomisk kriminalitet, slik som korrupsjon, ettersom det i sin natur tar en nokså skjult form. Undersøkelser av mediebildet har tross alt vist at korrupsjon selger, særlig i form av korrupsjonsskandaler (Tumber og Waisbord, 2004). Som en refleksjon rundt dette har tidligere forskning på media og korrupsjon funnet ut at måten mediene skriver om korrupsjon på har betydning for borgernes oppfattelse av fenomenet (Breit, 2014, s. 64), og i lys av Douglas' (2003) sosialkonstruktivistiske risikoperspektiv er media med på å konstruere hva som legges i begrepet korrupsjon og hvilken betydning fenomenet skal ha for befolkningen. Breit (2014, s. 64) går så langt som å kalle fenomenet korrupsjon «medias skapelse». For å belyse dette med et eksempel påpeker han videre at det rundt 2014 var lite korrupsjonsskandaler av stort omfang i media, noe som kan gi inntrykk av at det var mindre korrupsjon. Selv om empirien vanskelig kan stadfestes ordentlig, påpekte Økokrim på samme tid at det var «lite som tyder på at korrupsjon og andre former for økonomisk kriminalitet har sunket nevneverdig» (Breit, 2014, s. 56). Dette er i tråd med det Økokrim-informantene forteller om korrupsjonsrisikoen i dag, samt Trusselvurderingen fra 2018 (s. 17), som konkluderer med at korrupsjon utgjør en av de største truslene innenfor økonomisk kriminalitet. Antikorrupsjonstiltak presentert i denne analysen gjør seg dermed svært aktuelle i kampen mot korrupsjon.

6.5 Oppsummerende drøfting

Analysens andre del har besvart avhandlingens andre forskningsspørsmål, ved å presentere ulike former for antikorrupsjon, hovedsakelig belyst av informantene, med støtte fra domssamlingen. Antikorrupsjon foregår på ulike nivåer, og av ulike aktører. Både gjennom internasjonale konvensjonsforpliktelser og nasjonale lover (hard law)

oppfordres borgerne til å avstå fra korrupsjon, særlig gjennom allmennprevensjon, og i forhold til dette blir også oppdagelsesrisiko viktig.

Ifølge *Politiet mot 2025* (Politiet, 2017) og Politimeldingen (2019-2020) skal forebygging være politiets primærstrategi fremover. Informantenes oppfatning av Økokrim som en del av politiets forebyggende virksomhet er noe varierende. Gjennom eksempelvis Antikorrupsjonskonferansen bedriver de holdningsskapende forebyggingsarbeid, hvilket kan knyttes til læringsteoriene til Sutherland og Cressey (1960) og Akers (1994). Det kan fremstå litt diffust hvilken rolle Økokrim skal ha, ettersom vi her i Norge ikke har et statlig drevet kontor som kun jobber preventivt mot korrupsjon.

Antikorrupsjon på virksomhetsnivå utgjør kanskje den mest sentrale antikorrupsjonsaktøren, for å kunne «ta tak i (korrupsjons)problemet med roten». Flere av tiltakene informantene trekker frem kan hverken omtales som «nye» eller «revolusjonerende», men de er likevel aktuelle å presentere i avhandlingen, nettopp fordi det her ønskes å belyse informantenes opplevelse av viktige antikorrupsjonstiltak.

Foruten hard law, snakker informantene om soft law; normerende tiltak slik som etisk regelverk og antikorrupsjon. Compliance, altså etterlevelse av tiltak, påpekes som vel så viktig som å etablere regler, og kan ta form av ulike tiltak. Opplæring og oppfølging av ansatte, en ledelse som utviser en god «tone fra toppen», gjennomføring av risikoanalyser og etablering av god internkontroll trekkes frem av informantene som gunstige tiltak, som også underbygges av konkrete saker i domssamlingen. Sistnevnte tiltak har stor betydning ettersom manglende kontroll ofte er en gjenganger i norske korrupsjonssaker, noe analysekapitlet om risiko har pekt på. Åpenhet i prosesser, å organisere virksomheten etter ISO-standard, diskutere mulige korrupsjonsscenarioer blant ansatte, arbeidsdeling og rotasjon fremhever informantene som nyttige hjelpemidler innenfor kontrollaspektet.

Rotasjon kan gjøre innehaveren av stillingen mer bevisst på hva h*n etterlater seg til etterkommeren, slik at risikoen for å bli tatt øker, jamfør Clarke (1980). Det kan også forhindre dannelsen av for tette bånd mellom leder og potensiell korrupsjonsgiver- eller mottaker. Revisorloven pålegger revisor en plikt til å forebygge og avdekke misligheter slik som korrupsjon, og revisor fremstår dermed

som et nyttig antikorrupsjonstiltak. Hvor varsling ble et tema, understreker alle informantene at dette er essensielt for å avdekke korrupsjon.

At virksomheten har en varslingskanal er påkrevd i arbeidsmiljøloven (hvor forholdene tilsier det), og en forventning i UKs Bribery Act og US' FCPA, og i internasjonale konvensjoner Norge har ratifisert. Ut fra analysen fremstår varsling som forebyggende ved at saker blir undersøkt, og ifølge en informant fra Økokrim spiller varsling en stor rolle også i avdekkings-øyemed. Selv om varsling fremheves som svært viktig, knytter det seg utfordringer til varsling, hvilket avhandlingen vil komme tilbake til i kapitlet nedenfor.

Ekspertinformanten og informantene fra bedrift fremhever antikorrupsjonstiltaket «due diligence», altså å forta undersøkelser av nye forretningsforbindelser, for å sikre korrupsjonsfrie arbeidsprosesser. I en vurderingsrapport av OECD (2016) beskrives et skifte innenfor korrupsjonsrisiko, noe flere av informantene også bemerker seg. Ifølge informantene har det vært en stor holdningsendring på korrupsjonsfeltet: en økende bevissthet og et økende press på å ha gode verktøy i en felles kamp mot korrupsjon.

Avslutningsvis ble media beskrevet som en antikorrupsjonsaktør både innen avdekking, etterforskning og forebygging av korrupsjon. Dette gjenspeiler enkelte saker i domssamlingen, eksempelvis «Vannverk»-saken, hvor vinningsutbyttet utgjorde en svimlende sum på 70 millioner kroner (TIN, 2019, s. 22). Delkapitlet belyste videre hva slags samarbeid Økokrim har med media, og funnene var at dette i stor grad er tillitsbasert. Korrupsjonssaker i media bidrar både til å forme oppfattelsen av korrupsjonsbegrepet, jamfør Douglas (2003), men også å belyse en ellers skjult form for kriminalitet, hvilket setter økonomisk kriminalitet på dagsorden. Dette kan igjen bidra til at trusselen om etterforskning og straff oppleves som reell, og dermed ha en forebyggende virkning.

7 Et fremtidsrettet perspektiv på korrupsjon

I dette kapitlet er formålet å løfte diskusjonen, for å blant annet gi viktige funn den plassen de fortjener i lys av avhandlingens indirekte mål om å øke bevissthet rundt korrupsjon gjennom både risiko og tiltak. Av hensyn til avgrensning og aktualitet velges enkelte av analysens funn ut til å bli ytterligere diskutert i en bredere kontekst.

7.1 Varsling – en akilleshæl

Informantene trekker frem antikorrupsjonstiltaket varsling som essensielt, både med tanke på avdekking og forebygging gjennom at saker faktisk blir undersøkt. I tillegg foreligger det forventinger fra internasjonale konvensjoner og forpliktelser, og et krav om en varslingsmulighet fra arbeidsmiljøloven (hvor forholdene tilsier det, § 2A-6). Selv om en av informantene fra Økokrim påpeker at fokuset på å bedre rettslige vern av varslere er forbedret, er man likevel ikke helt i mål. I analysens andre del belyses ulike utfordringer tilknyttet varsling. Selv om arbeidsgiver har en lovfestet plikt til å beskytte varslere mot gjengjeldelse, legges det ingen konkrete føringer for *hvordan* ivaretagelsen skal forekomme i praksis, under en pågående varslings sak. Kanskje er den det varsles mot ledelsen i virksomheten, som også skal stå for ivaretagelsen. Dette kan skape store utfordringer for begge parter.

I 2018 utarbeidet Norges offentlige utredninger (NOU) en rapport kalt «Varsling – verdier og vern: Varslingsutvalgets utredning om varsling i arbeidslivet». De peker på at offentlige myndigheter, herunder Arbeidstilsynet, fra før av gjør en viktig jobb med å følge opp tips og varslere, for å avdekke arbeidslivskriminalitet (NOU, 2018, s. 14). Likevel ser de behovet for et større avhjelpende tiltak, da utvalget anbefaler at det opprettes et Varslingsombud (s. 14):

«Varslingsombudet skal gi råd, støtte og bistand til varslere i konkrete saker. Det skal representere god og solid kompetanse og kunne bistå også omvarslede, arbeidsgivere og andre i prosessen, herunder bidra til at de som trenger det, kan få bistand av psykososial art. Ombudet bør kunne tilby mekling, og bør også

kunne anbefale fri rettshjelp. Varslingsombudet skal bidra til å skape generell kunnskap og forståelse for verdien av varsling for samfunnet. I tilfeller hvor Varslingsombudet blir kjent med svært alvorlige varslingssaker av stor samfunnsmessig betydning, bør ombudet ha en særlig kompetanse til å kunne ta initiativ til uavhengige undersøkelser» (NOU, 2018, s. 14).

Videre foreslår utvalget å innføre en egen varslingslov (2018, s. 146). Et av medlemmene i varslingsutvalget anbefaler igangsetting av utarbeidelsen av en varslingslov snarest, både for å forenkle varslers rett til å orientere seg om grunnleggende rettigheter, men også fordi en slik lov har en «stor symbolkraft» (NOU, 2018, s. 146). I den sammenheng vises det til Sveriges innføring av ny varslerslov fra januar 2017, som skal være en supplerende beskyttelse mot gjengjeldelse samt vernet den generelle arbeidsrettslige reguleringen:

«Arbeidstakere som utsettes for gjengjeldelse i strid med loven, har rett til erstatning fra arbeidsgiver. Bevisbyrden er delt mellom partene. Dersom arbeidstakeren kan vise til forhold som gir grunn til å tro at det har funnet sted gjengjeldelse i strid med loven, er det arbeidsgiver som må bevise at slik gjengjeldelse ikke har funnet sted» (NOU, 2018, s. 74).

Utvalget har videre vurdert et behov for en uavhengig myndighet som kan undersøke alvorlige varslingssaker, både i privat og offentlig virksomhet, dersom verken virksomheten, tilsynsmyndighetene, politiet eller påtalemyndigheten gjør dette (NOU, 2018, s. 200). Det trekkes videre frem eksempler fra utlandet. Nederland fikk en ny varslingslov som trådte i kraft i juli 2016, hvor det befestes en rett for arbeidstaker til å varsle i privat og offentlig sektor, herunder også for tidligere ansatte i virksomheten (NOU, 2018, s. 75). Det vises i den sammenheng til det administrative varslingshuset i Nederland, hvilket er et rådgivnings- og klageorgan for varslere (NOU, 2018, s. 39).

Som analysens første del har belyst, har vi ingen nasjonale antikorrupsjonskontorer i Norge, slik som i enkelte andre land. I lys av hva dette kapitlet presenter, hvor varslingsutvalget påpeker et behov for en uavhengig myndighet som kan undersøke varslingssaker, tilføyer dette en ny idé til tanken om et eget antikorrupsjonsorgan, som drøftet i kapittel 6.2.1, også med en

varslingsfunksjon. Dette vil kunne ha en positiv innvirkning på oppdagelsesrisiko for økonomisk kriminalitet, ved at det varslende individ vil ha mer støtte mot gjengjeldeshandlinger. På bakgrunn av analysen og hva dette kapitlet har drøftet vil et antikorrupsjonskontor med et varslingsorgan ha en stor symbolsk betydning. Spesielt om man ser det i lys av Douglas' (2003) risikooppfatning med henblikk på *hva staten setter på agendaen*, som springer ut av politikeres verdibetraktninger. Dette bringer temaet videre til neste delkapittel.

7.2 Staten – gjøres det nok?

I kapitlet «Økokrim og kriminalitetsforebygging – en uavklart rolle?» (6.2.1) kom det frem at ekspertinformanten mener myndighetene burde ha en tydeligere rolle når det gjelder forebyggende arbeid. Samme informant legger til følgende, om dagens lover:

«... det er og blir generelle forventninger. De sier noe om at vi forventer at alle skal oppføre seg pent og representere Norge på en god måte, ikke sant, så det blir litt sånn som kardemomme[by]loven, man må være mer konkret, og jeg tror på andre områder så har man det, innenfor antihvitvaskingsområde for eksempel, både lovverket og veiledning fra myndighetene er mye mer konkret» (Ekspertinformant).

Som informanten påpeker finnes det et større proaktivt arbeid på hvitvaskingsfeltet. Blant annet finnes det en egen lov, «Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering (hvitvaskingsloven)», som trådte i kraft i oktober 2018. Økokrim har en egen «Enhet for finansiell etterretning» (EFE), som ifølge Økokrim er en «sentral aktør i det nasjonale regimet for å forebygge og bekjempe hvitvasking, terrorfinansiering og finansiering av masseødeleggelsesvåpen» (2017b). Som nevnt over har regjeringen også trappet opp innsatsen gjennom opprettelsen av «Kontaktforum for bekjempelse av hvitvasking og terrorfinansiering». På hvitvaskingsfeltet finnes også diverse strategier og direktiver som skal ta tak i slik kriminalitet, altså brudd på hvitvaskingsloven. *Money Laundering in the Norwegian Securities Market: on the Conditions of Money Laundering* (Ingvaldsen og Larsson, 2009) ser på definisjons- og kontrollspørsmål rundt hvitvasking i Norge, og det

påpekes at det hvitvaskes rundt 140 000 millioner kroner, som tilsvarer rundt 20 % av det norske statsbudsjettet, hvert år (s. 1). Som vist over er det altså iverksatt en rekke pro- og reaktive instanser mot lovbrudd som faller innenfor hvitvaskingen. Sammenligner man statens forebyggende innsats mot hvitvasking med korrupsjonsfeltet, er det store forskjeller. Til tross for at korrupsjon som et lovbrudd fremstår som et ungt fenomen i norsk kontekst, kan det argumenteres for at innsatsen på dette feltet ikke er på lik linje med innsatsen på hvitvaskingsfeltet, slik TIN-informanten uttrykker det:

«Hvis jeg skal liksom tenke akkurat den politiske situasjonen nå ... vi har ikke noen problemer med å få med oss politikere til å være enige i at korrupsjon er vondt og vanskelig og at det må bekjempes med alle midler og ditten datten. Men jeg synes av og til at det er litt for langt mellom løfter og til handling».

Samme informanten uttrykker også videre at:

«... Det har blitt store saker i rettssystemet vårt. Så jeg kunne ønske meg en mer offensiv holdning fra myndighetene våre» (TIN).

I praksis har media, revisjonsfunksjoner og selskaper som har selvrapportert vært med på å avdekke korrupsjon. Ifølge Sandhaug (2020, s. 196) kan reguleringen av korrupsjon motvirke rapportering og selvrapportering: uklare grenser for straffansvar kan så tvil om den som selv vurderer å rapportere kan ende opp med straffansvar, eller om den handling man vurderer å rapportere i det hele tatt er straffbar. En av Økokrim-informantene ser også behovet for forbedring, med fokus på lov:

«... det man kunne tenke seg var jo at man fikk regler som gir sterkere føringer over hva det vil si å melde seg for Økokrim eller for politiet, altså hvilken betydning det skal få for straffen, en eventuell straff. Og det er interessant, fordi at det vil jo være en slags.. vi har jo allerede regler om tilståelsesrabatt så prinsippet er jo allerede der, men at man kanskje (...) for eksempel dette med utmåling av bøter for foretak er ganske så skjønnspregede greier at man kunne vurdere å lage regler som i større grad, da for beregnelighet, for hva en

eventuell bot vil bli gitt faktum slik og slik. Så det er også et sånt felt for vurdering med tanke på lovendringer».

Underveis i arbeidet med studien ble undertegnede gjort kjent med at det er nedsatt et mandat som skal se på og vurdere en revisjon av dagens regler om foretaksstraff og korrupsjonslovgivningen i Norge:

«Ved anmodningsvedtak 23. mars 2017 ba dessuten Stortinget regjeringen fremme forslag om lovendringer med sikte på en tydeligere og mer effektiv korrupsjonslovgivning, jf. Innst. 191 L (2016–2017) og Dok. 8:67 L (2015–2016)» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2018, s. 1).

I utgangspunktet skulle utredningen foreligge i januar 2020, men denne har tilsynelatende blitt forsinket⁵. At det er nedsatt en utredning tyder på at endringer i korrupsjonslovgivning, og dermed korrupsjonsfeltet, vil forekomme. Det kan bli interessant å se hva fremtiden vil bringe på dette feltet.

7.3 Et felt i endring

7.3.1 Det forebyggende politiet

Analysen har pekt på at politiet er en viktig forebyggende aktør i og for samfunnet. Politiet er i en endringsfase, jamfør Nærpolitireformen, hvor det skal legges mer vekt på forebygging fremover. «Forskning peker på at «det kriminalitetsforebyggende perspektivet i større grad har preget retorikk og ideologi, enn politiets praksis» (Larsson 2010b, i Gundhus, 2014, s. 184). Det blir derfor spennende å se hvordan politiet vil jobbe for å være i forkant og forhindre at kriminalitet forekommer, særlig med henblikk på økonomisk kriminalitet som i sin natur foregår i det skjulte.

En liten digresjon her vil være at man tidligere har sett at grensene mellom forebyggende tiltak og strafferettslige tiltak viskes ut i økende grad, slik at «preaktiv strafferett, som innlemmer strafferetten i det forebyggende» (Gundhus, 2014, s. 203)

⁵ Kanskje grunnet den pågående pandemien, Covid19.

er en tydeligere fremgangsmåte på forebyggingsfeltet på enkelte kriminalitetsområder. Eksempler i dét henseendet er straffelovens § 306 «Avtale om møte for å begå seksuelt overgrep», den såkalte «grooming»-paragrafen, eller straffelovens § 133 «Terrorforbund», som kriminaliserer selve planleggingen av en terrorhandling før den faktiske terroren er begått. Det kan bli interessant å se om dette straffefeltet utvikles videre når forebygging skal få en større plass fremover. I St.meld. nr. 29: «Politimeldingen – et politi for fremtiden» (2019-2020) vektlegges også en økt innsats innenfor forebygging. Likevel står det ikke skrevet noe om korrupsjon eksplisitt i denne. Et av funnene i denne studien er at Økokrim sin rolle fremstår som noe diffus, det blir derfor spennende å følge med på om, og i så fall hvordan, deres arbeidsoppgaver påvirkes av den nye innsatsen på forebyggingsfeltet.

7.3.2 Informantenes blikk på utviklingen

Selv om ikke statens forebyggingsarbeid oppleves som tilstrekkelig, ifølge enkelte av informantene, forteller flere i intervjuene at det skjedd en endring på korrupsjonsfeltet, et generasjonsskifte, som nevnt i kapittel 6. På spørsmål om hvordan framtidsutsiktene ser ut med tanke på korrupsjon er svarene noe varierte:

«Jeg tror det [korrupsjon] er et problem fordi de fattige landene, holdt jeg på å si, vil aldri klare å komme seg opp fordi lederne er så korrupte egentlig»
(Økokrim-informant).

Informanten fra TIN går også inn på dette temaet:

«Vi sier at korrupsjon er en av hovedårsakene til at vi har fattigdom i verden».

Informanten forteller videre om «The Resource Curse», som på norsk kan oversettes til «ressursforbannelsen»:

«Altså, at land som er rike på naturressurser, der forblir befolkningen fattige, ikke sant».

Dette støtter Økokrim-informantens tanker om hvorfor noen land aldri vil komme seg opp, ei heller minske korrupsjonsaktiviteten i landet, og h*n legger til at det eksisterer strukturer i verdenssamfunnet som ikke er bra for utviklingen, hvorpå korrupsjon er en av stagnasjonsmomentene. TIN-informanten forteller videre at Norge er et av svært få unntak når det kommer til denne ressursforbannelsen, da vi her til lands har anerkjent ressursene, herunder oljen, og fått på plass en klar fordeling til fellesskapet, noe som også er lovfestet. Med tanke på antikorrupsjon i en norsk kontekst er flere positivt innstilt:

«... jeg synes jo for eksempel at det antikorrupsjonsarbeidet som gjøres av private virksomheter i Norge, i hvert fall blant de beste i klassen, er veldig bra...» (Økokrim-informant).

I den sammenheng forteller TIN-informanten om et overraskende samarbeid på tvers av konkurrenter:

«... vi ser at på det området vi jobber så har faktisk selskapene, selv om de er innenfor samme bransje og konkurrer på andre ting, så har de en felles interesse i at både bransjen og selskapene på en måte, at man har en korrupsjonsfri environment».

Dette samsvarer med det en Økokrim-informant kommer inn på i kapittel 6.3.7: at en ansvarliggjøring av hverandre gjennom kontrollrutiner er på frammarsj, i hvert fall for privat sektor. Dette vitner om at utviklingen i det store bildet peker i riktig retning, både når det gjelder oppmerksomhet rundt hvilke risikoer som kan foreligge i enkelte jobber, samt risikoreduserende antikorrupsjonstiltak. Med utgangspunkt i analysen, vil forhåpentligvis offentlig sektor følge i privat sektors antikorrupsjons-fotspor. Til å runde av er det passende å avslutte med følgende sitat av en Økokrim-informant:

«... [man] får aldri bukt med det fenomenet der. Det er jo bare å bygge sten på sten, og gjøre det vi kan».

8 Konklusjon

Denne oppgaven har belyst risikoområder for korrupsjon som kan foreligge for norske virksomheter, på bakgrunn av informanters opplevelse av korrupsjonsrisiko i dag, støttet av diverse sakskomplekser fra domssamlingen. Aktørene trekker frem flere gråsoner, slik som sektor- og bransjeavhengige risikoer samt situasjonsbetingede korrupsjonsrisikoer tilknyttet ledelse, kultur, manglende åpenhet og overvekt av tillit i forhold til kontrollinstanser. Videre har korrupsjonsrisiko utenlands blitt presentert, herunder risiko i forbindelse med tredjeparter, kultur og land. I tillegg har avhandlingen kastet lys over andre gråsoner, slik som små nettverk blant maktinnehavere særlig på mindre steder. Større nettverk, skatteparadis og hemmelighold, slik som «Panama Papers»-saken, som går på bekostning av den ideelle verdensøkonomien, har også blitt belyst.

I andre analysedel om antikorrupsjon peker informantene, og analysen av diverse sakskomplekser, på ulike antikorrupsjonstiltak som kan utgjøre en forskjell når det gjelder korrupsjonsrisiko. I virksomhetssammenheng trekkes etisk regelverk (soft law) som inkluderer antikorrupsjonsregelverk, en ledelse med riktig tone fra toppen, risikoanalyser, internkontroll – slik som arbeidsdeling, rotasjon og revisor – gode varslings- og rapporteringsrutiner samt bakgrunnssjekk av nye forretningsforbindelser seg frem som gunstige i kampen mot korrupsjon på et mikronivå. Compliance, som handler om etterlevelse, trekkes inn som et nøkkelord for at de ovennevnte antikorrupsjonstiltakene skal være effektive.

Videre fremstår media som en viktig antikorrupsjonsaktør både i avdekking-, etterforskning og forebyggende forstand. Internasjonale og nasjonale forpliktelser (hard law) er antikorrupsjonstiltak på makro- og mesonivå. Ikke minst er politiet en viktig forebyggende aktør i og for samfunnet, herunder Økokrim. Til tross for at Økokrim kanskje har en noe uavklart rolle, bedriver også disse antikorrupsjon gjennom holdningsskapende forebyggingsarbeid, eksempelvis på den årlige antikorrupsjonskonferansen. Det gjenstår også å se hvordan det nye forebyggingsperspektivet vil påvirke politiet og Økokrim sine oppgaver, hvordan en potensiell lovendring, et mulig varslerlov- og ombud (om NOU-anbefalingene tas til etterretning) og utviklingen går med tanke på risiko, bevissthet om korrupsjonsfarer,

ansvarliggjøring av hverandre, generasjonsskiftet og ikke minst den forebyggende innsatsen mot korrupsjon utvikler seg fremover.

8.1 Oppgavens bidrag og veien videre

Foruten å besvare den innledende problemstillingen om hvordan ulike aktører forstår mekanismer og prosesser som kan bidra til å fremme og hemme utbredelsen av korrupsjon i norsk virksomhet gjennom å studere de to forskningsspørsmålene om risiko og forebygging, har denne studien bidratt med å øke bevisstheten rundt korrupsjonsproblematikk tilknyttet norsk virksomhet, både innenlands og utenlands, ved å vise til flere gråsoner. Som nevnt i kapittel 2 («Tidligere forskning»), er korrupsjon et smalt forskningsfelt i norsk forstand. Med denne avhandlingen har jeg bidratt med et perspektiv på korrupsjonsfenomenet fra et samfunnsfaglig utgangspunkt, nærmere bestemt fra en kriminologisk forskningsposisjon. Et tydelig mål med bidraget var også å utarbeide et utforskende og nytenkende bidrag innenfor den kriminologiske tradisjonen.

Når det gjelder forslag til videre forskning kunne det vært interessant å gjennomføre en lignende studie hvor ikke bare aktører som jobber med antikorrupsjon, men også tidligere domfelte eller involverte parter i korrupsjon anonymt forteller deres syn på lignende forskningsspørsmål om risiko og forebyggende tiltak. Ettersom analysen viser at mediene i Norge har en stor rolle i avdekking-, etterforskning og forebyggingsøyemed, ville det vært spennende å få media, i form av (grave)journalister, sin opplevelse av korrupsjonstilstandene i Norge også. Kriminalitet er utvilsomt en kjønnnet aktivitet (Jon, 2017, s. 181). Til forskjell fra eksempelvis volds- og seksuallovbrudd foregår økonomisk kriminalitet i det skjulte. Det kan derfor være interessant å forske på hvem som begår økonomisk kriminalitet i lys av både kjønn og alder. Fra et særlig utforskende perspektiv kunne det vært interessant å undersøke blant befolkningen hvordan den ideelle gjerningspersonen i økonomisk kriminalitet eller korrupsjon portretteres i dagens Norge. Avslutningsvis er politiet ofte en arbeidsgruppe det forskes mye på. Ettersom disse nylig er gått gjennom en større endring i tråd med Nærpolitireformen, er et forskningsforslag å sammenligne og vurdere forebyggende strategier rettet mot økonomisk kriminalitet

før og etter reformen, eller søke å finne ut av hvordan reformen har påvirket politiets (forebyggende) arbeid rettet mot økonomisk kriminalitet geografisk.

Antall ord: 40 180

Litteraturliste

Akers, R. L. (1994) *Criminological Theories: Introduction and Evaluation*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company.

Alalehto, T., Larsson, P., Korsell, L. (2014) *Økonomisk brottslighet - En nordisk reader*. Lund: Studentlitteratur AB.

Alvesalo, A., Tombs, S., Virta, E., Whyte, D. (2014) Re-imagining crime prevention: Controlling corporate crime?, i Alalehto, T., Larsson, P., Korsell, L. (red.) *Økonomisk brottslighet - En nordisk reader*, s.565- 592.

Andenæs, J., Andorsen, K. V. (2008) *Spesiell strafferett og formuesforbrytelser*. Oslo: Universitetsforlaget.

Arbeidsmiljøloven. Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. *Kapittel 2 A tilføyd ved lov 16. juni 2017 nr. 42, Lov om endringer i arbeidsmiljøloven (varsling og arbeidstid)*.

Argandoña, A. (2003) Private-to-private Corruption, *Journal of Business Ethics*, 47, s. 253-267.

Atapattu, S. (2012) International environmental law and soft law: a new direction or a contradiction?, i Bailliet, C. (red.) *Non-State Actors, Soft Law and Protective Regimes*. Cambridge University Press, s. 200-226.

Aven, T. (2013) Practical implications of the new risk perspectives, *Reliability Engineering & System Safety*, Vol 115, s. 163-145.

Bakken, S. G. (2019) Korrupsjonsforsker: Tilliten til myndighetene er svekket, *forskning.no*, 11. februar 2019. Tilgjengelig fra: <https://forskning.no/norges->

handelshoyskole-partner-politikk/korrupsjonsforsker--tilliten-til-myndighetene-er-svekket/1291637 (Hentet: 06. september 2019).

Bamle, M., Bruu, B. (2019) *Økonomisk kriminalitet: Trusler og tiltak*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Beccaria, C. (2014) An Essay on Crimes and Punishment, i Cullen, F.T., Agnew, R., og Wilcox, P. (red.) *Criminological Theory: Past to Present*. New York: Oxford University Press, s. 27-30.

Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. Munich: SAGE Publications.

Becker, H. (1963) *Outsiders*. New York: The Free Press of Glencore.

Breirem, K. (2019) *Å fremme rett og hindre urett: om korrupsjon, rettssikkerhet og varsling*. Norge: Solum Bokvennen.

Breit, E. (2014) Mediatiseringen av korrupsjon, i Eriksen, B. (red.) *Å bekjempe et samfunnsønde: Om korrupsjon, varsling, granskning og organisasjonskultur*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, s. 52-66.

Brottsförebyggande Rådet (2007) *Korruptionens struktur i Sverige*. Rapport 2007:21. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Information och förlag.

Bukve, O. (2016) *Forstå, forklare, forandre*. Oslo: Universitetsforlaget.

Christie, N. (1982) *Hvor tett et samfunn?* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Clarke, R. V. (1980) 'Situational' Crime Prevention: Theory and Practice, *British Journal of Criminology*, 20(2), s. 136-147.

Cloward, R. (1959) *Illegitimate Means, Anomie, and Deviant Behavior*, *American Sociological Review*, 24(2), s.164-176.

Cohen, L., Felson, M. (1979) *Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach*. *American Sociological Review*, 44(4), s. 588-608.

Cornish, D. B., Clarke, R. V. (1986) *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending*. New York: Springer-Verlag.

Cullen, F. T., Agnew, R., Wilcox, P. (2014) *Criminological Theory: Past to Present*. (5. utg.). New York: Oxford University Press.

Douglas, M. (2003) *Risk Acceptability According to the Social Sciences*. London: Routledge.

Ellingsen, D. (1991) «Næringsdrivende som offere for økonomisk kriminalitet», i Johansen, P. O. (red.) *Studier i økonomisk kriminalitet*. Oslo: KS-serien, nr. 1-91, Institutt for kriminologi og strafferett, s. 163-170.

Engen, O. A. H. mfl. (2016) *Perspektiver på samfunnssikkerhet*. Oslo: Cappelen Damm AS.

Eriksen, B. (2014) *Å bekjempe et samfunnsønde: Om korrupsjon, varsling, granskning og organisasjonskultur*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Fekjær, S. (2013) *Hvordan bli en lykkelig masterstudent*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Folkvord, E. (2011) *Vår korrupte hovedstad*. Oslo: Spartacus Forlag.

Foshaugen, M., Lamprecht, C. (2019) *Vi er jo opptatt av å lage gode steder for folk*. Masteravhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.

Frøberg (2016) *Alminnelig strafferett i et nøtteskall*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Gedde-Dahl, S., Hafstad, A., Magnussen, A. (2008) *Korrupsjon i Norge*. Oslo: Kagge Forlag.

Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Gottschalk, P (2018) *Økonomisk kriminalitet: Ledelse og samfunnsansvar*. (2. utg.). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Granovetter, M.S. (1973) The Strength of Weak Ties, *American Journal of Sociology*. 78(6), s. 1360–1380.

Gundhus, H. O. I. (2014) Forebyggende politiarbeid – i spennet mellom kriminalitetskontroll og trygghet, i Larsson, P., Gundhus, H. O. I., Granér, R. (red.) *Innføring i politivitenskap*. Oslo: Cappelen Damm AS, s. 178-204.

Halvorsen, K. (2008) *Å forske på samfunnet: En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. (5. utg.). Oslo: J.W. Cappelens Forlag AS.

Hestehave, N. K., Jacobsen, M. H., Johansen, L. (2018) Situationel kriminalitetsanalyse - at studere og analysere kriminalitet i konkrete sociale kontekster, i Jacobsen, M. H. (red.) *Metoder i kriminologi*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 301-332.

Hvitvaskingsloven. *Lov av 01. juni 2018 nr. 23 om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering*.

Ingvaldsen, K., Larsson, P. (2009) *Money Laundering in the Norwegian Securities Market: on the Conditions of Money Laundering*. Tilgjengelig fra: <https://phs.brage.unit.no/phs->

xmlui/bitstream/handle/11250/174968/money%20laundering.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Hentet: 25.august).

Jarvis, D. S. L. (2007) Risk, Globalisation and the State: A Critical Appraisal of Ulrich Beck and the World Risk Society Thesis, *Global Society*, 21(1), s. 23-46.

Jasanoff, S. (1998) The political science of risk perception, *Reliability Engineering & System Safety*, 59(1), s. 91-99.

Johansen, P. O. (1991a) Bare en faktura, i Johansen, P. O. (red.) *Studier i økonomisk kriminalitet*. Oslo: KS-serien, nr. 1-91, Institutt for kriminologi og strafferett, s. 75-116.

Johansen, P. O. (1991b) Økonomisk kriminalitet: en innføring, i Johansen, P. O. (red.) *Studier i økonomisk kriminalitet*. Oslo: KS-serien nr. 1-91, Institutt for kriminologi og strafferett, s. 1-74.

Johansen, P. O. (1996) *Nettverk i gråsonen: Et perspektiv på organisert kriminalitet*. Oslo: Gyldendal.

Joly, E. (2003) *Er det en slik verden vi vil ha?*. Oslo: Aschehoug.

Jon, N. I. (2017) Maskulinitetsperspektiv på kriminologiens kjerneområder: Kontroll, ofre og kriminalitet, *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 104(2), s. 181-201.

Justis- og beredskapsdepartementet (2018) *Mandat for utredning av reglene om foretaksstraff og korrupsjon*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/fba213b980cc4f5d90ea9d45dafc0dc2/endelig-mandat8475392.pdf> (Hentet: 27. juli 2020).

Kemshall, H. (2003) *Understanding risk in criminal justice*. Maidenhead: Open University Press.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2019) *Veileder om gaver i tjeneste*.

Tilgjengelig fra:

https://arbeidsgiver.difi.no/sites/arbeidsgiver/files/gaveveilederen_bm.pdf (Hentet: 20. juli 2020).

Kvale, S., Brinkmann, S. (2015) *Det kvalitative forskningsintervju*. (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Larsson, P. (2002) Et sertifikat til besvær, i Larsson, P. (red.) *I lovens grenseland*. Oslo: Pax Forlag, s. 9-24.

Larsson, P. (2012) Regulating Corporate Crime: From Punishment to Self-Regulation, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 13(1), s. 31-46.

Mauren, A. (2019) Han forsøkte å ta et oppgjør med «tette bånd» i hjembyen. Forsker mener vi er blinde for faren ved nettverk, *Aftenposten*, 9. desember 2019. Tilgjengelig fra: <https://www.aftenposten.no/norge/i/6jyq73/han-forsoekte-aa-ta-et-oppgjoer-med-tette-baand-i-hjembyen-forsker-mener-vi-er-blinde-for-faren-ved-nettverk> (Hentet: 10. februar 2020).

Mauss, M. (1995) *Gaven: Utvexlingens form og årsak i akaiske samfunn*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag AS.

Merton, R. (1938) Social Structure and Anomie, *American Sociological Review* 3(5), s. 672-682.

Merton, R. (2014) Social Structure and Anomie, i Cullen, F.T., Agnew, R., og Wilcox, P. (red.) *Criminological Theory: Past to Present*. New York: Oxford University Press, s. 177-185.

NESH (2016) *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. (4. utg.). Oslo: Oktan Oslo AS.

Nield, R. (2002) *Public Corruption: The Dark Side of Social Evolution*. London: Anthem Press.

Nilsen, M. (2010) Økonomisk kriminalitet i Norge – Lokale og globale forutsetninger, i Ystehede, P. J. (red.) *Økonomisk kriminalitet: Nordiske perspektiver*. Oslo: Nordisk samarbeid for kriminologi, s. 53-79.

Norges Bank Investment Management (2016) *Statens Pensjonsfond Utland*. Årsrapport 2016, nr. 19. Tilgjengelig fra: <https://www.nbim.no/contentassets/41460fa6a42b4bd4a758429b90f80da2/statens-pensjonsfond-utland---arsrapport-2016.pdf> (Hentet: 25. januar 2020).

NOU 2018:6 *Varsling – verdier og vern*.

Næringslivets Sikkerhetsråd (2017) *Kriminalitets- og sikkerhetsundersøkelsen i Norge 2017*. Tilgjengelig fra: https://www.nsr-org.no/getfile.php/139580-1505900062/Dokumenter/NSR%20publikasjoner/Krisino/KRISINO%20rapport%202017_5_final.pdf (Hentet: 5. juli 2020).

OECD (2014) *OECD Foreign Bribery Report: An Analysis of the Crime of Bribery of Foreign Public Officials*. OECD Publishing. Tilgjengelig fra: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-foreign-bribery-report_9789264226616-en#page5 (Hentet: 13. august).

OECD (2016) *Implementing the OECD Anti-Bribery Convention Phase 4 Report: Norway*. Tilgjengelig fra: <http://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/Norway-Phase-4-Report-ENG.pdf> (Hentet: 12. august 2019).

OECD, UNODC og Verdensbanken (2013) *Anti-Corruption Ethics and Compliance Handbook for Business*. Tilgjengelig fra: <https://www.oecd.org/corruption/Anti-CorruptionEthicsComplianceHandbook.pdf> (Hentet: 18. juni 2020).

Passas, N. (2000) Global Anomie, Dysnomie, and Economic Crime: Hidden Consequences of Neoliberalism and Globalization in Russia and Around the World, *Social Justice*, 27(2), s. 16-44.

Politiet (2017) *Politiet mot 2025*. POD-publikasjon 2017(08). Oslo: Politiet.

Politiet (2020) *Næringslivskontakter i politiet*. Tilgjengelig fra: <https://www.politiet.no/kontakt-oss/naringslivskontakter/> (Hentet: 29. januar 2020).

Politidirektoratet (2002) *Strategiplan for forebyggende politiarbeid 2002-2005*. Oslo: Politidirektoratet.

Politidirektoratet (2018) *Kriminalitetsforebygging som politiets primærstrategi 2018-2020*. Tilgjengelig fra: <https://www.politiet.no/globalassets/05-om-oss/03-strategier-og-planer/kriminalitetsforebygging-politiets-primarstrategi.pdf> (Hentet: 27. april 2020).

Politi-loven. *Lov av 04. august 1995 nr. 53, lov om politiet*.

Prop. 61 LS (2014-2015) *Endringer i politi-loven mv. (trygghet i hverdagen – nærpolitireformen)*.

PWC (2016) Gjennomgang av korrupsjonsregelverk, antikorrupsjonstiltak og eierstyring. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/1e258223629a4b69999cab9b82ccd35f/rapport-narings--og-fiskeridepartementet-01.09.2016.pdf> (Hentet: 14. juni 2019).

Påtaleinstruksen. *Forskrift av 28. juni 1985 nr. 1679 om ordningen av påtalemyndigheten*.

Renå, H. (2009) *Når kontrollen svikter*. Masteravhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.

Revisorloven. *Lov av 15. januar 1999 nr. 2 om revisjon og revisorer*.

Rt. 2013, s. 1025 (Norconsult-dommen).

Runhovde, S. R., Skjevraak, P. E. (2018) *Kriminalitetsforebygging på norsk: En kunnskapsoversikt*. Tilgjengelig fra:

<http://www.forebygging.no/Global/kriminalitetsforebygging%20på%20norsk.pdf>
(Hentet: 30. april 2019).

Sandhaug, I. R. (2020) *Korrupsjonsbekjempelse: særlig om norske virksomheters ansvar for korrupsjon*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Schweizer, P. (2020) *Profiles in Corruption*. New York: Harper Collins Publishers.

Shover, N., Hochstetler, A. (2006) *Choosing White-Collar Crime*. New York: Cambridge University Press.

Skilbrei, M. (2019) *Kvalitative metoder: Planlegging, gjennomføring og etisk refleksjon*. Oslo: Fagbokforlaget.

Slingerland, W. (2018) *Network corruption: when social capital becomes corrupted: Its meaning and significance in corruption and network theory and the consequences for (EU) policy and law*. Doktoravhandling. Tilgjengelig fra:
<https://research.vu.nl/ws/portalfiles/portal/58753195/complete+dissertation.pdf>
(Hentet: 20. januar 2020).

St.meld. nr. 42 (2004-2005). *Politiets rolle og oppgaver*.

St.meld. nr. 29 (2019-2020). *Politimeldingen - et politi for fremtiden*.

Straffeloven. *Lov av 20. mai 2005 nr. 28, lov om straff*.

Sutherland, E. (1940) White-Collar Criminality, *American Sociological Review*, 5, s. 1-12.

Sutherland, E., Cressey, D. R. (1960) *Principles of criminology*. Chicago: Lippincott.

Sutherland, E., Cressey, D. R. (2014) A Theory of Differential Association, i Cullen, F.T., Agnew, R., og Wilcox, P. (red.) *Criminological Theory: Past to Present*. New York: Oxford University Press, s. 136-139.

Sykes, G. M., Sykes, D. (1957) Techniques of Neutralization: A Theory og Delinquency, *American Sociological Review*, 22(6), s. 664-670.

Sykes, G., Matza, D. (2014) Techniques of Neutralization, i Cullen, F.T., Agnew, R., og Wilcox, P. (red.) *Criminological Theory: Past to Present*. New York: Oxford University Press, s. 221-228.

Søreide, T. (2013) *Korrupsjon: Mekanismer og mottiltak*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Søreide, T., Oslo Economics og Kantar TNS (2017) *Etikkarbeid i kommunesektoren*. Tilgjengelig fra: <https://www.nhh.no/contentassets/26d07e7bdb0a4ad9b13d422cc0514d60/undersok-unde-om-forekomst-av-uetisk-atferd-i-kommunesektoren.pdf> (Hentet: 6. september 2019).

Thagaard, T. (2003) *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. (2.utg.). Oslo: Fagbokforlaget.

Thagaard, T. (2018) *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. (5.utg.). Oslo: Fagbokforlaget.

Tjora, A. (2017) *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Transparency International (2019) «Corruption Perceptions Index 2018». Tilgjengelig fra: <https://www.transparency.org/en/cpi/2018/results> (Hentet: 10. mai 2019)

Transparency International (2020) «Corruption Perceptions Index 2019». Tilgjengelig fra: <https://www.transparency.org/en/cpi/2019> (Hentet: 23. januar 2020)

Transparency International Norge (2017a) *Antikorrupsjon dilemmasamling: Et læremiddel for bedrifter, andre virksomheter, universiteter og høyskoler*. Oslo: PJ Trykk.

Transparency International Norge (2017b) *Beskytt din virksomhet: Håndbok i antikorrupsjon for norsk næringsliv*. Oslo: PJ Trykk.

Transparency International Norge (2018) *Korrupsjonsdommer i Norge 2003-2017*. Tilgjengelig fra: <http://transparency.no/wp-content/uploads/Dommssamling2018.pdf> (Hentet 18. juni 2019).

Transparency International Norge (2019) *Korrupsjonsdommer i Norge 2003-2018*. Tilgjengelig fra: http://transparency.no/wp-content/uploads/Domssamling2018_web_1.pdf (Hentet: 18. juni 2019).

Transparency International Norge (2020) *Korrupsjonsindeksen 2019 lansert i dag: Kampen mot korrupsjon fortsetter*. Tilgjengelig fra: <http://transparency.no/2020/01/23/korrupsjonsindeksen-2019-lansert-i-dag-kampen-mot-korrupsjon-fortsetter/> (Hentet: 23. januar 2020).

Tumber, H., Waisbord, S. R. (2004) Introduction: Political scandals and media across democracies (vol. 1 and 2), *American Behavioral Scientist*, 48, s. 1031-1052.

Uslaner, E. (2004) Trust and Corruption, i Lambsdorf, J. G., Taube, M., Schramm, M. (red.) *Corruption and the New Institutional Economics*. London: Routledge. Tilgjengelig fra: <http://gvptsites.umd.edu/uslaner/uslanercorruptionroutledge.pdf> (Hentet: 31. oktober 2019).

Von Lampe, K. (2016) *Organized Crime: Analyzing Illegal Activities, Criminal Structures, and Extra-legal Governance*. London: SAGE Publications.

Wedeman, A. (2012) *Double Paradox: Rapid Growth and Rising Corruption in China*. London: Cornell University Press.

Wikström, P. (2014) Why crime happens: a situational action theory, i Manzo, G. (red.) *Analytical Sociology: Actions and Network*. John Wiley & Sons, Ltd, s. 74-94.

Wirth, W. (1991) Coordination of Administrative Controls: Institutional Challenges for Operational Tasks, i Kaufmann, F. (red.) *The Public Sector – Challenge for Coordination and Learning*. Berlin: Walter de Gruyter, s. 235-256.

Wollebæk, D., Seggaard, S. B. (2011) Sosial kapital – hva er det og hvor kommer det fra?, i Wollebæk, D. og Seggaard, S. B. (red.) *Sosial kapital i Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, s. 25-49.

Zucman, G. (2017) *Skjult rikdom: Hvordan de superrike gjemmer formuene i skatteparadiser*. Manifest.

Økokrim (2017a) *Korrupsjon*. Tilgjengelig fra:

<https://www.okokrim.no/korrupsjon.422251.no.html> (Hentet: 7. mai 2019).

Økokrim (2017b) *Enheten for finansiell etterretning*. Tilgjengelig fra:

<https://www.okokrim.no/enheten-for-finansiell-etterretning.424322.no.html> (Hentet: 24. august 2020).

Økokrim (2018) *Trusselvurdering 2018*. Tilgjengelig fra:

<https://www.okokrim.no/okokrims-trusselvurdering-2018.6123197-411472.html> (Hentet: 9. mai 2019).

Vedlegg

VEDLEGG 1: Godkjennelse fra NSD (utklipp fra kommunikasjonsfunksjonen deres på minside.nsd.no)

NSD Personvern

26.07.2019 14:33

Det innsendte meldeskjemaet med referansekode 608535 er nå vurdert av NSD.

Følgende vurdering er gitt:

Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet 26.07.19 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger og personopplysninger om straffedommer og lovovertridelser frem til 30.08.2020.

LOVLIG GRUNNLAG

For utvalg 2 og 3 vil prosjektet innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

For utvalg 1 vil prosjektet behandle alminnelige personopplysninger og personopplysninger om straffedommer og lovovertridelser med grunnlag i at behandlingen er nødvendig for å utføre en oppgave i allmennhetens interesse, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 e), jf. art. 10, jf. personopplysningsloven § 8, jf. § 11(1), jf. § 9.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen:

- om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at den registrerte får tilfredsstillende informasjon.
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

(forts. under)

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

Det kan unntas fra informasjonsplikt etter art. 14 nr. 5 b), der personopplysninger ikke har blitt samlet inn fra den registrerte. Dette unntaket gjelder for de registrerte i utvalg 1.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Elizabeth Blomstervik
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

NSD Personvern

29.08.2019 12:24

Det innsendte meldeskjemaet med referansekode 608535 er nå vurdert av NSD.

Følgende vurdering er gitt:

NSD har vurdert endringen registrert 27.08.19.

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 30.08.19. Behandlingen kan fortsette.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Elizabeth Blomstervik

Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

VEDLEGG 2: Godkjennelse fra POD

Institutt for kriminologi- og rettssosiologi
v/Camilla J. Bjørtomt
Pb 6706
St Olavs plass
0130 Oslo

NATIONAL POLICE DIRECTORATE

Deres referanse:
Camilla J Bjørtomt

Vår referanse:
201902993

Sted, Dato
Oslo, 23.08.2019

SØKNAD OM GJENNOMFØRING AV FORSKNINGSPROSJEKT "ANTI-KORRUPSJON: I TEORIEN OG PRAKSIS"

Det vises til søknad mottatt 16. juli 2019 med senere oversendt tilleggsinformasjon om gjennomføring av forskningsprosjektet "Anti-korrupsjon: I teorien og praksis" i forbindelse med din masteroppgave ved Institutt for kriminologi- og rettssosiologi, Universitetet i Oslo.

Det er opplyst at det er ønskelig å undersøke anti-korrupsjonsarbeidet i Økokrim. Spørsmål som vil bli reist er blant annet om det er gap mellom teori og praksis, i hvilken grad det foreligger gode rutiner for avdekking og forebygging, hva Økokrim gjør av anti-korrupsjonsarbeid, hvordan dette oppleves av bedriftene mv. Det er videre opplyst at prosjektet ønsker å gå inn på risiko, forebygging, kompetanse og samarbeid i forhold til anti-korrupsjonsarbeidet.

Søker ønsker å gjennomføre intervjuer med ansatte i Økokrim som har særlig kompetanse på korrupsjon. I søkers dialog med Økokrim er det avklart at fire ansatte kan la seg intervjuer hvor det også er satt rammer for tidsbruken. Det er videre opplyst at aktuelle korrupsjonsdommer og andre dokumenter, eksempelvis årsrapporter fra Økokrim og lignende, vil benyttes som datamateriale.

Politidirektoratet vurderer saken etter politiregisterloven § 33, jf. § 23. Politidirektoratet forstår søker dithen at det ikke bes om innsyn i politiets registre eller straffesaksdokumenter og at det heller ikke søkes om at de ansatte i Økokrim skal gis dispensasjon fra sin taushetsplikt. Politidirektoratet anser studien for å ha nytte. Ut i fra den dialogen søker har hatt med Økokrim framgår det at også Økokrim anser studien for å ha nytte og vil stille nødvendige ressurser til disposisjon.

Ut fra søknaden og øvrig dokumentasjon kan ikke Politidirektoratet se at politiregisterloven § 23 er til hinder for at du kan bruke opplysningene i din forskning. Intervjuene er samtykkebasert og vi kan ikke se at det skal innhentes opplysninger om noens personlige forhold eller at det kan være aktuelt å utlevere taushetsbelagte opplysninger som er taushetspliktig ut fra hensynet til etterforskningen i den enkelte sak, hensynet til spanings- og etterretningsvirksomheten eller hensynet til politiets operative virksomhet og organiseringen av denne.

Politidirektoratet

Post: Postboks 8051 Dep., 0031 Oslo
Besøk: Fridtjof Nansens vei 14/16

Tlf: 23 36 41 00
Faks: 23 36 42 96
E-post: politidirektoratet@politiet.no

Org. nr.: 982 531 950
Giro: 7694.05.02388
www.politi.no

(forts. under)

Politidirektoratet legger etter dette til grunn at det ikke vil bli behandlet taushetsbelagt informasjon i studien og at det således ikke er nødvendig med dispensasjon fra taushetsplikt etter politiregisterloven § 33. Ansatte ved Økokrim må iaktta sin taushetsplikt. Under denne forutsetning gir Politidirektoratet tillatelse til at studien kan gjennomføres. Det tas forbehold om at Økokrim avsetter tid og personell for gjennomføring av studien.

Med hilsen

Kristine Langkaas
seksjonssjef

Morten Rustad
seniorrådgiver

Dokumentet er elektronisk godkjent uten signatur.

Kopi: - Økokrim

VEDLEGG 3: Informasjonsskriv til informantene (utenom Økokrim)

Vil du delta i forskningsprosjektet

”Anti-korrupsjonsarbeid: i teorien og i praksis”

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hva slags anti-korrupsjonsarbeid Økokrim bedriver, og hvordan dette oppleves av bedrifter, samt hvordan bedrifter selv jobber med anti-korrupsjonsarbeid. Mer spesifikt ønsker prosjektet å se på hva som foreligger i teoretisk arbeid angående anti-korrupsjon, og hva som gjøres i praksis. Dette skrivet vil gi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Prosjektet er et masterprosjekt ved Institutt for kriminologi –og rettssosiologi (IKRS) ved Universitetet i Oslo, og opplysningene som samles inn vil derfor brukes til å skrive masteroppgaven uten ytterligere formål. Formålet vil være å undersøke anti-korrupsjonsarbeid i teorien og i praksis; er det et gap mellom teori og praksis? Eller andre utfordringer? I hvilken grad foreligger det gode rutiner for både avdekking og forebygging? Problemstillingen for prosjektet lyder som følger: *Hva gjør Økokrim av anti-korrupsjonsarbeid? Hvordan oppleves dette av bedriftene? Videre vil underproblemstillingen undersøke følgende: ”Hvordan jobber bedriftene selv med anti-korrupsjon?”* Prosjektet ønsker å gå inn på risiko, forebygging, kompetanse og samarbeid i forhold til anti-korrupsjonsarbeid.

Det søkes å beskrives ved å gjennomføre intervjuer med ansatte som har ansvar for anti-korrupsjon i deres virksomhet. Videre vil aktuelle korrupsjonsdommer og andre dokumenter, eksempelvis årsrapporter og lignende, benyttes som datamateriale.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

IKRS, ved Universitetet i Oslo, er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta på bakgrunn av relevant arbeidstilhørighet. Kontaktinformasjonen er fått på bakgrunn av din arbeidsstilling eller gjennom din leder.

Hva innebærer det for deg å delta?

Metoden som benyttes vil være en blanding av dokumentanalyse, aktuelle dommer og intervjuer. Intervjuene vil være semi-strukturerte, og ta utgangspunkt i en intervjuguide. Intervjuguiden vil bestå av en kombinasjon av åpne og lukkede spørsmål, ettersom dette ofte er en fordel, men flest åpne spørsmål hvilket tillater et fritt svar. Det vil være ideelt å gjennomføre intervjuene på informantene sin arbeidsplass, eksempelvis i et uforstyrret grupperom eller liknende. Intervjuene gjøres personlig, og anslås å ha en varighet på omtrent 30-50 minutter. Intervjuer tas opp på lyd og transkriberes i ettertid. Det transkriberte intervjuet anonymiseres samtidig. Det vil ikke være nødvendig med observasjon av arbeidet, kun personlig intervju av deg som informant.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Prosjektdeltaker som gjennomfører intervjuene vil ha tilgang til transkriberte intervjuer. Båndopptaker med lydfiler vil for

(forts. under)

øvrige oppbevares i et innlåst skap som kun prosjektdeltaker har tilgang til. Lydfiler slettes når intervjuer er transkribert og sikret. Kontaktopplysninger vil ikke lagres sammen med disse. Prosjektansvarlig professor Helene Gundhus vil ha tilgang til noe transkribert materiale i form av utkast av oppgaven før den ferdigstilles, uten at dette vil gå ut over ditt personvern. Det må tas høyde for at eksempelvis kollegaer kan gjenkjenne informanter gjennom arbeidstilknytning/arbeidsoppgaver. Utover denne bakgrunnsinformasjonen vil ikke forskningsoppgaven inneholde personidentifiserende opplysninger.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes innen 2020. Datainnsamlingen foregår i 2019. Opptak av intervju slettes innen prosjektet avsluttes. Data med personopplysninger skal ikke oppbevares utover prosjektperioden.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra IKRS ved Universitetet i Oslo har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Universitetet i Oslo ved prosjektansvarlig Helene Gundhus, h.o.i.gundhus@jus.uio.no
- Universitetet i Oslo ved prosjektdeltaker/student Camilla Bjørtomt, c.i.bjortomt@student.jus.uio.no
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig
(Forsker/veileder)

Prosjektdeltaker/student

VEDLEGG 4: Informasjonsskriv til informantene i Økokrim

Vil du delta i forskningsprosjektet

”Anti-korrupsjonsarbeid: i teorien og i praksis”

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hva slags anti-korrupsjonsarbeid Økokrim bedriver, og hvordan dette oppleves av bedrifter, samt hvordan bedrifter selv jobber med anti-korrupsjonsarbeid. Mer spesifikt ønsker prosjektet å se på hva som foreligger i teoretisk arbeid angående anti-korrupsjon, og hva som gjøres i praksis. Dette skrevet vil gi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Prosjektet er et masterprosjekt ved Institutt for kriminologi –og retts sosiologi (IKRS) ved Universitetet i Oslo, og opplysningene som samles inn vil derfor brukes til å skrive masteroppgaven uten ytterligere formål. Formålet vil være å undersøke anti-korrupsjonsarbeid i teorien og i praksis; er det et gap mellom teori og praksis? Eller andre utfordringer? I hvilken grad foreligger det gode rutiner for både avdekking og forebygging? Problemstillingen for prosjektet lyder som følger: *Hva gjør Økokrim av anti-korrupsjonsarbeid? Hvordan oppleves dette av bedriftene? Videre vil underproblemstillingen undersøke følgende: ”Hvordan jobber bedriftene selv med anti-korrupsjon?”* Prosjektet ønsker å gå inn på risiko, forebygging, kompetanse og samarbeid i forhold til anti-korrupsjonsarbeid.

Det søkes å beskrives ved å gjennomføre intervjuer med ansatte i Økokrim sitt korrupsjonsteam som innehar ekspertkompetanse på korrupsjon. Videre vil aktuelle korrupsjonsdommer og andre dokumenter, eksempelvis årsrapporter fra Økokrim og lignende, benyttes som datamateriale.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

IKRS, ved Universitetet i Oslo, er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta på bakgrunn av relevant arbeidstilhørighet; Økokrim er spesialorganet i politiet og påtalemyndigheten for bekjempelse av økonomisk kriminalitet. Du er en del av Økokrim sitt team med ekspertkompetanse på korrupsjon. Kontaktinformasjonen er fått på bakgrunn av din arbeidstilling eller gjennom din leder.

Hva innebærer det for deg å delta?

Metoden som benyttes vil være en blanding av dokumentanalyse, aktuelle dommer og intervjuer. Intervjuene vil være semi-strukturerte, og ta utgangspunkt i en intervjuguide. Intervjuguiden vil bestå av en kombinasjon av åpne og lukkede spørsmål, ettersom dette ofte er en fordel, men flest åpne spørsmål hvilket tillater et fritt svar. Det vil være ideelt å gjennomføre intervjuene på informantens sin arbeidsplass, eksempelvis i et uforstyrret grupperom eller liknende. Intervjuene gjøres personlig, og anslås å ha en varighet på omtrent 30-50 minutter. Intervjuer tas opp på lyd og transkriberes i ettertid. Det transkriberte intervjuet anonymiseres samtidig. Det vil ikke være nødvendig med observasjon av arbeidet, kun personlig intervju av deg som informant.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

(forts. under)

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Prosjektdeltaker som gjennomfører intervjuene vil ha tilgang til transkriberte intervjuer. Båndopptaker med lydfiler vil for øvrig oppbevares i et innelåst skap som kun prosjektdeltaker har tilgang til. Lydfiler slettes når intervjuer er transkribert og sikret. Kontaktopplysninger vil ikke lagres sammen med disse. Prosjektansvarlig professor Helene Gundhus vil ha tilgang til noe transkribert materiale i form av utkast av oppgaven før den ferdigstilles, uten at dette vil gå ut over ditt personvern. Det må tas høyde for at eksempelvis kollegaer kan gjenkjenne informanter gjennom arbeidstilknytning/arbeidsoppgaver. Utover denne bakgrunnsinformasjonen vil ikke forskningsoppgaven inneholde personidentifiserende opplysninger.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes innen 2020. Datainnsamlingen foregår i 2019. Opptak av intervju slettes innen prosjektet avsluttes. Data med personopplysninger skal ikke oppbevares utover prosjektperioden.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra IKRS ved Universitetet i Oslo har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Universitetet i Oslo ved prosjektansvarlig Helene Gundhus, h.o.i.gundhus@jus.uio.no
- Universitetet i Oslo ved prosjektdeltaker/student Camilla Bjørtomt, c.i.bjortomt@student.jus.uio.no
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig
(Forsker/veileder)

Prosjektdeltaker/student

VEDLEGG 5: Samtykkeerklæring

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Anti-korrupsjonsarbeid: i teorien og i praksis*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- at opplysninger om meg publiseres slik at jeg potensielt kan gjenkjennes basert på arbeidssted/arbeidsoppgaver

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 2020

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

VEDLEGG 6: Intervjuguider

Intervjuguide – JD

Samarbeidsforumet

- Kan du fortelle litt om samarbeidsforumet?
 - o Oppfølgingsspørsmål.
- Hva er formålet?
- Jeg forstår at det er litt ulike offentlige aktører som deltar, på hvilken måte?
 - o Oppfølgingsspørsmål.
- Er det noen private aktører som deltar i forumet?
- Prosjektet mitt er ikke helt spikret enda, har du noen tips om kontakter eller litteratur? / Er det noe mer du vil legge til som kan ha betydning for prosjektet?

Intervjuguide - Økokrim

Risiko, forebygging og regulering

- Hva antar dere er risikoen for korrupsjon i norske selskaper i dag?
- Hvilke sektorer har størst risiko for korrupsjon?
 - o PEAB er et selskap som er domfelt for korrupsjon to ganger (både Ullevål-saken og Vannverk-saken), og går innenfor bransjen bygg -og anlegg. Ifølge TIN sin «Håndbok i antikorrupsjon for norsk næringsliv» er det slik at: «40% av sakene er knyttet til bygg- og anleggsbransjen» (2017).
 - o I Økokrims trusselvurdering 2018 heter det at: «Straffesaker de siste årene indikerer at det er en særlig korrupsjonsrisiko innen kommunal plan- og bygge- saksbehandling.»
 - Hva gjøres for å forebygge korrupsjon spesifikt i denne bransjen?
- I hvilken grad er det en forskjell på risikoen for korrupsjon i private og offentlige selskaper?
- Hvilke forebyggende tiltak eksisterer mot korrupsjon?
 - o Oppfølgingsspørsmål ved disse; hvilke viser seg å være mest/minst effektive? Hvilke er mest brukt?
- På hvilke måter avdekkes korrupsjon?
 - o Hvordan foretar Økokrim undersøkelser for å avdekke korrupsjon?
 - o Oppfølgingsspørsmål med utgangspunkt i dommer:
 - Avsløringer skjer ofte gjennom Dagens Næringsliv, Aftenposten (eks Vannverk-saken) eller medier generelt. Foreligger det et samarbeid?
- Hva gjøres av forhåndskontroller?
- Hva gjøres av etterkontroller?
 - o I Felleskjøpet-saken uttalte tiltalte og dømte A på et møte: «at båtmotoren var en form for bestikkelse, at dette var helt vanlig i bransjen, og at det dessverre er slik» - Følges slike uttalelser opp på noe måte?
- Med henvisning til Pwc sin "gjennomgang av korrupsjonsregelverk, antikorrupsjonstiltak og eierstyring"-rapport så er det slik at foruten Økokrim-sjefens 9 punkter over hva han mener er de sentrale tiltakene av betydning for bedriftens ansvar innenfor risiko så foreligger det ingen konkrete krav til antikorrupsjon i virksomheter, foruten at det skal være gode rutiner, noe styret i det enkelte selskapet skal sørge for. Hva synes du om det?
 - o Oppfølgingsspørsmål.

(forts. under)

Samarbeid

- I hvilken grad samarbeider Økokrim med bedrifter for å forebygge korrupsjon?
- På hvilke måter samarbeider Økokrim med bedrifter for å forhindre at korrupsjon finner sted?
- På hvilke måter samarbeider Økokrim med bedrifter om korrupsjon forekommer i bedriften?
- Hvordan tror du at bedriftene dere samarbeider med opplever Økokrim sitt anti-korrupsjonsarbeid?

Kompetanse

- Hvilke konkrete tiltak anbefaler dere i Økokrim at bedrifter har for å motvirke korrupsjon?
 - o Oppfølgingsspørsmål
- I Unibuss-saken ble følgende uttalt: "Det vises videre til at det i Norge bare i liten grad har blitt avdekket korrupsjon, men at det ikke kan utelukkes at også vårt land har et større korrupsjonsproblem enn man til nå har lagt til grunn"
 - o Har Økokrim en kommentar til denne uttalelsen?
 - o Forskjell på korrupsjon i byene fremfor distriktene ang avdekking?
- I hvilken grad anser dere korrupsjon som et internasjonalt problem?
- I for eksempel Yara-saken var det «nødvendig med utstrakt internasjonal politisamarbeid for å fremskaffe nødvendig informasjon, og Økokrim måtte henvende seg til 12 land for å få bistand»
 - o Hvordan er samarbeidet med antikorrupsjon på tvers av etater og land?
- Hvordan ser framtidsutsiktene ut angående korrupsjon og antikorrupsjon?

Annet

- Er det noe mer du vil legge til som ikke er blitt tatt opp?

Intervjuguide – Transparency International Norge

Risiko, forebygging og regulering

- Hva antar dere er risikoen for korrupsjon i norske selskaper i dag?
- Hvilke sektorer har størst risiko for korrupsjon?
- I hvilken grad er det en forskjell på risikoen for korrupsjon i private og offentlige selskaper?
- Hvilke forebyggende tiltak mot korrupsjon anbefaler dere bedrifter å ha?
 - o Oppfølgingsspørsmål.
- Hvilke forebyggende tiltak eksisterer mot korrupsjon?
 - o Oppfølgingsspørsmål ved disse; hvilke viser seg å være mest/minst effektive? Hvilke er mest brukt?
 - o PEAB er et selskap som er dømt for korrupsjon to ganger (både Ullevål-saken og Vannverk-saken), og går innenfor bransjen bygg -og anlegg. Ifølge TIN sin «Håndbok i antikorrupsjon for norsk næringsliv» er det slik at: «40% av sakene er knyttet til bygg- og anleggsbransjen» (2017). Gjøres det spesifikke tiltak i denne bransjen for å motvirke korrupsjon?
 - o Hvis ja: hva slags tiltak? Hvis nei: hvorfor ikke?
- Med henvisning til Pwc sin "gjennomgang av korrupsjonsregelverk, antikorrupsjonstiltak og eierstyring"-rapport så er det slik at foruten Økokrim-sjefens 9 punkter over hva han mener er de sentrale tiltakene av betydning for bedriftens ansvar innenfor risiko så foreligger det ingen konkrete krav til antikorrupsjon i virksomheter, foruten at det skal være gode rutiner, noe styret i det enkelte selskapet skal sørge for. Hva synes du om det?
 - o Oppfølgingsspørsmål.

Samarbeid

- I hvilken grad samarbeider TI med bedrifter for å forebygge korrupsjon?
- På hvilke måter samarbeider TI med bedrifter for å forhindre at korrupsjon finner sted?
- På hvilke måter samarbeider TI med bedrifter om korrupsjon forekommer i bedriften?
- Hvordan tror du at bedriftene dere samarbeider med opplever TI sitt anti-korrupsjonsarbeid?
- I hvilken grad samarbeider TI med offentlig aktører, som eksempelvis Økokrim, departementene, eller lignende, med anti-korrupsjonsarbeid?
 - o Oppfølgingsspørsmål.

Kunnskap og kompetanse

- Hvordan jobber dere med kunnskapsutvikling når det gjelder antikorrupsjon?
- I hvilken grad anser dere korrupsjon som et internasjonalt problem?
- Hvordan ser framtidsutsiktene ut angående korrupsjon?

Annet

- Er det noe mer du vil legge til som ikke er blitt tatt opp?

Intervjuguide - Virksomheter

Aller først:

- Anonymitet.

Risiko, forebygging, regulering og kompetanse

- Har dere et anti-korrupsjonsprogram?
 - o Hvorfor er dere opptatt av å ha det?
- Hvilke konkrete anti-korrupsjonstiltak eksisterer i deres bedrift?
 - o Oppfølgingsspørsmål ved disse
 - o Hvilke spesifikke styringssystemer eksisterer?
 - o Hvilke viser seg å være mest/minst effektive?
- Jobber dere aktivt med anti-korrupsjonsarbeid?
 - o F.eks. gjennom å jevnlig informere ansatte om etiske retningslinjer (herunder nulltoleranse for korrupsjon)?
 - o TIN har en «Håndbok i antikorrupsjon for norsk næringsliv» med tilhørende dilemma-håndbok med tanke på risikoer. Hørt om? Brukes?
- Utfører dere egne kontroller for å avdekke korrupsjon?
 - o I så fall, hva gjøres av:
 - Forhåndskontroller?
 - Etterkontroller?
- Forebygging er også et tema i oppgaven min. Jeg har lest domssamlingen i korrupsjon på forhånd. Av korrupsjonssakene fremgår det at der hvor enkeltpersoner alene sitter med mye makt til å ta store beslutninger foreligger en korrupsjonsrisiko.
 - o Hva tenker du om det?
 - o Hva tenker du om rotasjon i den type stillinger?
 - o Samt innsyn i arbeidet som gjøres av disse personene?

Samarbeid

- Har dere som bedrift inngått noe form for samarbeid for å sikre dere mot korrupsjon? (F.eks. TIN)
- Hvordan opplever dere Økokrim som overordnet forebyggende aktør mot arbeidslivskriminalitet herunder korrupsjon?
 - o Oppfølgingsspørsmål

Kompetanse

- Er det noen konkrete antikorrupsjonstiltak dere er anbefalt å ha i virksomheten, men som ikke er innført?
 - o Oppfølgingsspørsmål
- Har dere hatt tilfeller av korrupsjon i bedriften?
 - o Hvordan ble dette løst?
 - o Internt? Eksternt?
 - o Fungerte dette?
- Korrupsjon er et internasjonalt problem, har dere noen erfaringer med det?
 - o Hvilke konsekvenser fikk dette, både for dere og landet dere opererer i/samfunnet der?

(forts. under)

- Oppfølgingsspørsmål
- Hvordan påvirker antikorrupsjonstiltakene ansattes arbeidshverdag?
 - Er det (blitt) en naturlig del av kulturen deres?

Annet

- Compliance er et begrep som ofte knyttes til antikorrupsjon.
 - Vil du fortelle litt mer om compliance-arbeid generelt?
 - Hvordan er deres compliance-arbeid?
 - Oppfølgingsspørsmål
- Har du noen synspunkter på utvikling innenfor korrupsjon og antikorrupsjonstiltak?
- Er det noe mer du vil legge til som ikke er blitt tatt opp?